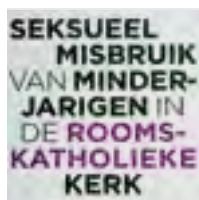
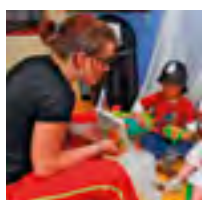
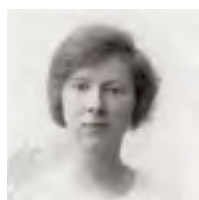
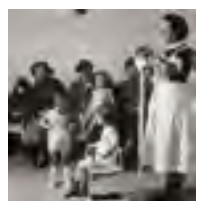
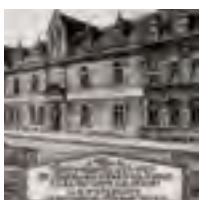

CANON

zorg voor de jeugd

INHOUD

- < 1800** **Voorgeschiedenis**
Weeshuizen: kraamkamers van de jeugdzorg
- 1833** **Eerste jeugdgevangenis in Rotterdam**
Tussen straffen en opvoeden
- 1846** **Sint Aloysiusgesticht**
Redden en opvoeden van verwaarloosde jeugd
- 1874** **Opvoeding van Weezen in het Huisgezin**
Het ontstaan van de georganiseerde pleegzorg
- 1881** **Magdalenahuis – Zetten**
Zorg voor ongehuwde (tiener)moeders en hun kinderen
- 1883** **Vakantiekolonies voor bleekneuzen en zenuwpezen**
Van ondervoeding naar overgewicht
- 1896** **Pro Juventute**
Basis van de gezinsvoogdij
- 1901** **Eerste consultatiebureau in Den Haag**
Jeugdgezondheidszorg: van medische preventie tot risicodetectie
- 1903** **Elisabeth Boddaert en de pedagogische dagopvang**
Verwaarloosde jeugd niet van ouders scheiden
- 1904** **Jan Klootsema en de orthopedagogiek**
Het etiketteren (en behandelen) van afwijkend gedrag
- 1905** **Kinderwetten**
Basis voor de kindbescherming en het jeugdstrafrecht
- 1915** **Reinheid, Rust, Regelmaat**
Leren van gehoorzaamheid en zelfbeheersing

- 1918** **Academische pedagogiek**
Wetenschappelijke onderbouwing van de opvoeding
- 1920** **Speciaal onderwijs voor moeilijke kinderen**
Van buitengewone scholen naar passend onderwijs
- 1928** **Medisch-Opvoedkundige Bureaus**
De opkomst en groei van de Jeugd-ggz
- 1945** **Beroepsopleidingen**
Gestage professionalisering van jeugdzorgmedewerkers
- 1950** **Dr. Spock**
Opvoedingsadvies: van moraliserend naar psychologiserend
- 1969** **Op zoek naar modern ouderschap**
Democratisering van de opvoeding
- 1970** **Jongeren Advies Centrum (JAC)**
Bloei en inkapseling van de Alternatieve Hulpverlening
- 1972** **Vertrouwensartsen kindermishandeling**
De langdurige ontkenning van een chronische epidemie
- 1989** **Stimuleringsmaatregel Kinderopvang**
Luxe of noodzaak?
- 1993** **Families First**
Pedagogische thuishulp, dienstbare professionals en het sociale netwerk
- 1994** **Bureau Jeugdzorg**
Van provincies naar gemeenten
- 2006** **Databank Effectieve Jeugdinterventies**
Wat werkt en hoe weten we dat?
- 2012** **Seksueel misbruik en de commissies-Deetman/Samson**
Een inktzwart hoofdstuk uit de geschiedenis van de jeugdzorg

*Opvoeding is een kwestie
van liefde, geduld en wijsheid.
En de laatste twee groeien
waar de eerste heerst.*

Jan Ligthart

Jan Ligthart (1859-1916) was onderwijzer en onderwijs-vernieuwer. Hij werd bekend als schoolhoofd van een lagere school in de Schilderswijk van Den Haag en als schrijver van artikelen en boeken.

CANON ZORG VOOR DE JEUGD

Introductie

In mei 2013 bracht J/M, een eigentijds ‘vakblad’ voor ouders, een psychologie-special uit over ‘Het gelukkige kind’. Het nummer beloofde ‘alles over de psychologie van het opvoeden’, inclusief de suggestie dat de lezer ‘de geluiskansen van jouw kind’ kon berekenen door het invullen van ‘de gelukkige kinderen-test’. Vraag 14: ‘Ben jij op het vlak van kinderverdrietjes van het type “kom op, schouders eronder” of schiet je direct in de troost- en oplosmodus?’

Wat is een canon?

De Canon *zorg voor de jeugd* sluit aan bij de definitie zoals die wordt gehanteerd in de officiële canon van de Nederlandse geschiedenis, zoals die in 2007 is gepubliceerd (zie: www.entoen.nu). Een canon (met de klemtoon op de eerste lettergreep) is daarbij een geheel van teksten, beelden en gebeurtenissen die met elkaar een referentiekader vormen. De *Canon zorg voor de jeugd* wil een referentiekader bieden van hoe wij van verleden tot heden met het opgroeien, opvoeden en onderwijzen van jeugdigen zijn omgegaan.

Het is een mooi voorbeeld van wat je de opvoedingsparadox zou kunnen noemen: hoe meer we over de biologische, sociale en psychologische ontwikkeling van kinderen weten, hoe minder ouders er in volle overtuiging mee uit de voeten kunnen. Dat ze – in verreweg de meeste gevallen – het beste met hun kroost voor hebben, daar hoeft niet over te worden getwijfeld, maar hoe daar dan precies naar te handelen is een kwestie die nogal wat onzekerheid met zich meebrengt. Want het vraagt veel. Als ouder moet je niet alleen je kinderen goed in de smiezen zien te houden, je moet daarnaast en tegelijkertijd ook over je eigen rol kunnen reflecteren. Precies waar de special van J/M op zinspeelde. Opvoeden is dan ook allang niet meer een terrein waarop ouders alleen heersen. Integendeel, de afgelopen eeuw zijn steeds meer deskundigen zich bezig gaan houden met de vraag wat een goede opvoeding is. Historisch pedagoog Nelleke Bakker, die met haar adviezen belangrijk bijgedragen heeft aan de kwaliteit van deze Canon zorg voor de jeugd, heeft in meerdere publicaties geconstateerd dat in de loop van de twintigste eeuw de traditionele deskundigen zoals geestelijken en onderwijzers plaats moesten maken voor in de menswetenschappen geschoolde beroepsgroepen. Er is volgens haar sprake van drie vormen van professionalisering van het opvoeden: door pedagogen, door artsen, en door psychologen en psychiaters.

Bij het samenstellen van deze Canon is het boek *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000*, geschreven door Nelleke Bakker, Jan Noordman en Marjoke Rietveld van Wingerden, gebruikt als basismateriaal.

Deze professionele annexatie is niet zonder gevolgen gebleven. Zo concludeert Bakker: 'Kwamen ouders aanvankelijk al een heel eind met liefde, begrip en hun eigen voorbeeld van deugdzaam burgerschap, het doorgronden van de kinderlijke emoties en het stimuleren van de ontwikkeling zijn complexere opgaven. Toch is dat wat moderne opvoeders graag doen. Juist aan de emotionele band en het volgen van de groei van hun kind ontleen zij plezier en voldoening in het ouderschap.' Maar Bakker laat tegelijkertijd zien dat de in de geschiedenis opduikende pedagogische idealen nauwelijks een objectieve wetenschappelijke basis hebben, maar in hoge mate gekleurd worden door de dominante maatschappelijke, culturele en intellectuele oriëntaties. Eigenlijk kunnen we uit de geschiedenis van het opvoeden concluderen dat niet zozeer de jeugd maar vooral de deskundigen in de eerste plaats 'kinderen van hun tijd' zijn.

Er gaat veel mis

Wie deze Canon *zorg voor de jeugd* doorneemt, zal snel tot dezelfde conclusie komen. De vensters uit de moderne geschiedenis van de zorg voor de jeugd laten zien dat opvoeden nooit eenvoudig is geweest en heeft te allen tijde geleid tot initiatieven en interventies om er het beste van te maken – weeshuizen, heropvoedingsgestichten, strafkampen, maar ook allerhande goedbedoelde adviezen aan ouders om hen te helpen de jeugd de weg te wijzen. De Canon laat ook zien dat er veel mis kan gaan in de zorg voor de jeugd: falende ouders, uitbuiting, regelrechte mishandeling.

Nogal eens hebben volwassenen wiens taak het was jongeren te onderwijzen en op te voeden hun machtspositie op de meest brute manieren misbruikt, zoals recente publicaties van de commissies-Deetman en –Samsom over seksueel misbruik nog eens nadrukkelijk hebben onderstreept. We moeten niet vergeten dat de rechten van het kind pas in 1989 in een VN-verdrag zijn vastgelegd en in Nederland pas vanaf 1995 in ons rechtssysteem zijn verankerd. Te lang zijn jongeren overgeleverd geweest aan de grillen van de volwassen wereld.

De Canon *zorg voor de jeugd* beoogt aan de hand van 25 vensters een inkijk te geven in de historische achtergronden van de zorg

Op deze afbeelding uit 1834 worden twee meisjes die zich hebben misdragen voor straf in de hoek gezet. Uit: M.E.H. Budden, *De dorpschool. Eene reeks van nuttige en aangename vertellingen voor kinderen die gaarne wijs en deugdzaam willen worden*. Collectie Nationaal Onderwijsmuseum, Dordrecht

Kinderen in jeugdtehuizen 'schokkend vaak' misbruikt

Variante verslaggever
Annieke Stoffelen

AMSTERDAM Kinderen in pleeggezinnen en tehuizen worden daar drie tot vier keer vaker slachtoffer van seksueel misbruik dan jongeren die thuis wonen. Dit blijkt uit de laatste rapportage van een licht verstaanbare beperking zijn zelfs tien keer vaker slachtoffer. Naar een 2010 en 2011 kwam seksueel in de jeugdzorg 'schokkend vaak' voor, stellen wetenschappers van de Universiteit Leiden in een nog niet openbaar gemaakt onderzoeksrapport in opdracht van de commissie Samen.

Seksueel misbruik is volgens de onderzoekers nog een groot taboe. De helft van de ondervraagde jongeren die slachtoffer werd van seksueel misbruik in de jeugdzorg, durfde zelfs in de anonieme vragenlijst niet te melden wie de dader is. Deponie die wel antwoorde, noemden medewerkers van de instelling als dader vaak jongeren of groepen jongeren.

De commissie kwam in 2010 tot de conclusie van de Tweede Kamer het seksueel misbruik van minderjarige die door de overheid in instellingen of pleeggezinnen zijn geplaatst. De commissie is in 2010 opgericht in aanloop van de Commissie Samen, die seksueel geweld naar seksueel geweld van de Katholieke kerk. Het verschild met de meldingen die Deetman ontvangt, is dat de kinderen in de jeugdzorg veel eerder door hun ouders al zijn verwaarloosd of mishandeld en daarom en dat verwaarloosdheid van het kind is een belangrijke risicofactor.

De commissie Samen doet historisch onderzoek. Maar het doel is juist dat nu wordt, gaat over het behoud van de jeugdzorg. Dat is op twee manieren gemeten: door jeugdzorgmedewerkers te vragen naar gevallen van seksueel misbruik die hun bekend zijn, en door jongeren zelf vragen te laten invullen. Volgens de gegevens van medewerkers zou gemiddeld 12 op de 1.000 kinderen seksueel in een instelling of pleeggezin. Uit de zelfrapportage

van jongeren kwam een getal van 184 per 1.000 naar voren.

Het grote verschil is te verklaren doordat de meeste slachtoffers niet passen over wat het is overkomen. De wetenschappers van de Universiteit Leiden schreven dit toe

“

Seksueel misbruik in jeugdzorg is nog een groot taboe

Onderzoekers van de Universiteit Leiden

toemethode verder om te onderzoeken hoe vaak seksueel misbruik onder alle kinderen in Nederland. Ook toen lagen de cijfers van professionals in die van de zelfrapportages door jongeren sterk uiteen. Maar in beide verslagen kwam wel naar

voeren dat kinderen in de jeugdzorg een drie tot vier keer hoger risico lopen slachtoffer te worden dan jongeren die thuis wonen.

Seksueel misbruik staat een licht verstaanbare beperking in de jeugdzorg. Naar een 2010 en 2011 kwam seksueel in de jeugdzorg 'schokkend vaak' voor, stellen wetenschappers van de Universiteit Leiden in een nog niet openbaar gemaakt onderzoeksrapport in opdracht van de commissie Samen.

Seksueel misbruik is volgens de onderzoekers nog een groot taboe. De helft van de ondervraagde jongeren die slachtoffer werd van seksueel misbruik in de jeugdzorg, durfde zelfs in de anonieme vragenlijst niet te melden wie de dader is. Deponie die wel antwoorde, noemden medewerkers van de instelling als dader vaak jongeren of groepen jongeren.

Seksueel misbruik is volgens de onderzoekers nog een groot taboe. De helft van de ondervraagde jongeren die slachtoffer werd van seksueel misbruik in de jeugdzorg, durfde zelfs in de anonieme vragenlijst niet te melden wie de dader is. Deponie die wel antwoorde, noemden medewerkers van de instelling als dader vaak jongeren of groepen jongeren.

AMSTERDAM (ANP) - 1 mei 2012

Voorpagina de Volkskrant,
1 mei 2012.

voor jeugdigen, variërend van kleine kinderen tot pubers en jong volwassenen. Elk venster vertelt een verhaal over een opmerkelijke gebeurtenis of trend in deze geschiedenis van straffen en belonen, van koesteren en disciplineren, van aanhalen en afstand nemen. Keer op keer wordt daardoor duidelijk dat veel dilemma's en redeneringen in de rijke geschiedenis van de zorg voor de jeugd nog elke dag actueel zijn. Het is in deze tijden van decentralisaties en transities goed om ons daarvan bewust te zijn. We kunnen ervan leren, maar we kunnen er ook – en misschien is dat wel net zo belangrijk – van leren relativeren.

Digitale schatkamer

De Canon *zorg voor de jeugd* staat niet op zichzelf. Het is een onderdeel van een historisch project dat in 2007 van start is gegaan met het online brengen van de Canon sociaal werk (www.canonsociaalwerk.eu). Deze Canon wilde de geschiedenis van het werk van sociale professionals nadrukkelijk voor het voetlicht halen. In de beroepsopleidingen was er geen tijd meer voor en in het werkveld werd het verleden door fusies en schaalvergrotingsprocessen soms letterlijk weggegooid. Nogal eens werden archieven achteloos bij het grof vuil gezet. Het gevolg was dat het professionele ambacht los dreigde te raken van tradities en een al te gemakkelijke prooi werd van technologische redeneringen. Met het verleden riskeerde het vak daarmee ook het vermogen om trots te zijn kwijt te raken. Het Canon Sociaal Werk-project probeert deze tendens te keren. Langzaam maar zeker wordt de geschiedenis van het brede sociale werk ontsloten. Inmiddels zijn er meer dan 350 vensters

Stefan, blijf positief!

Het pedagogisch programma Positief Opvoeden, Triple P dateert uit 1992 en geeft ouders praktische tips om met grote en kleine problemen in het gezin om te gaan, zoals driftbuien van peuters, niet willen luisteren of slapen, opstandige tieners. Het is een van de weinige opvoedprogramma's ter wereld met bewijs dat het werkt voor de meeste families. Bron: www.positiefopvoeden.nl.

Leeswijzer

De woorden die in de teksten blauw zijn afgedrukt verwijzen naar vensters in de verschillende digitale Canons. De lezer die meer wil weten kan aan de hand van deze begrippen via canonsociaalwerk.eu verder zoeken. Via canonjeugdzorg.nl kunt u van alle vensters van deze Canon zorg voor de jeugd bijpassende literatuur, beelden en documenten vinden.

raadleegbaar. Sinds het voorjaar van 2012 is de moderne geschiedenis van de zorg voor de jeugd digitaal ontsloten en met deze boekuitgave komt deze geschiedenis nu ook als hard copy beschikbaar. Dit boek laat dus slechts het topje van de ijsberg zien, want wie echt door het verleden wil reizen, wie echt verbanden wil onderzoeken, blijft op internet aangewezen. In de digitale schatkamer van canonjeugdzorg.nl zijn alle vensters van deze Canon voorzien van literatuurverwijzingen, gedigitaliseerde documenten, links, bewegende beelden, afbeeldingen, documenten en andere relevante aanvullende informatie, die in dit boek dus ontbreken. Boek en internet horen, kortom, bij elkaar.

De *Canon zorg voor de jeugd* neemt u mee langs de hoogtepunten, dieptepunten en bijzonderheden van de moderne geschiedenis van het opvoeden, onderwijzen en opgroeien. Na een opstapje in de vorm van een venster over de geschiedenis van weeshuizen ('kraam-

kamers van de jeugdzorg') begint deze Canon in de negentiende eeuw, niet omdat wat daaraan vooraf ging niet de moeite van het vertellen waard zou zijn, maar om de praktische reden dat we vooral de moderne geschiedenis overzichtelijk wilden presenteren, waarbij we hebben gepoogd om in elk venster de lijn van verleden naar het heden te trekken.

Voor u ligt een prachtige uitgave van de *Canon zorg voor de jeugd*, mogelijk gemaakt door de steun van een groot aantal instellingen die de ontwikkeling van de Canon en de uitgave van dit boek mogelijk hebben gemaakt. Dat is een verheugend teken. De geschiedenis is terug van weggeweest. Het verhaal dat wij in dit boek vertellen is echter niet af. De geschiedenis gaat door en over het verleden is nooit het laatste woord geschreven. De redactie houdt zich daarom voor aanvullingen en suggesties aanbevolen. Reageren kan via de website, waar ook alle verbeteringen en aanvullingen direct zichtbaar zullen zijn. U bent van harte uitgenodigd.

Amsterdam, november 2013
namens de redactie

Jos van der Lans

De redactie van de Canon zorg voor de jeugd bestond uit: Fedor de Beer, Jos van der Lans, Maurice van Lieshout, Maarten van der Linde, Liesbeth Simpelaar, Ard Sprinkhuizen en Kees van der Wiel. Nelleke Bakker (ruc) en Kees Bakker (Nji) adviseerden de redactie.

Voorgeschiedenis

Weeshuizen

Kraamkamers van jeugdzorg

BURGERWEESHUIZEN – WEENZORG – ARMENZORG – WEZENDORPEN

Bij weeshuizen denken we tegenwoordig vooral aan India of Haïti. Vroeger, toen de sterfte onder jonge ouders hoog was, waren weeshuizen hier ook een bekend fenomeen. Vanuit heel Europa werd er in de zeventiende eeuw met bewondering gekeken naar onze weenzorg in de Gouden Eeuw, zijn gelijke niet kende.

In de meeste steden ging het om 'Burgerweeshuizen', die alleen kinderen van erkende burgers van de stad opnamen. Maar dat gold niet voor allemaal. Het Leidse Heilige Geest Weeshuis nam bijvoorbeeld alle ouderloze kinderen op, ongeacht geloof of afkomst van de ouders. In de zeventiende eeuw zat het vol met Vlaamse immigrantenkinderen. Ook ving het aan hun lot overgelaten halfwezen op, van wie de vader op zee was of de moeder in het gevang zat, de zogenoemde 'houkinderen'. Ook het grote Aalmoezeniersweeshuis in Amsterdam herbergde duizenden zwerfkinderen. Deze weeshuizen werden niet gefinan-

Haveloze kinderen worden opgenomen in het Arme Kinderhuis in Haarlem. Schilderij Jan de Bray uit 1663 – collectie Frans Hals museum, Haarlem.

cierd uit belastingopbrengsten, maar bedropen zich uit eigen vermogen, verkregen uit schenkingen en collecten. Hoe meer die giften konden worden belegd, hoe meer het huis in tijden van nood onafhankelijk was van de vaak tegenvallende giften. Het oudste weeshuis in de Noordelijke Nederlanden werd in 1491 in Utrecht gesticht door Evert Zoudenbalch. In de loop van de zestiende eeuw kreeg vrijwel elke stad zo'n instelling. Ze ontstonden toen de gewoonte verdween om kinderen al na de eerste communie als leerjongen of dienstje bij anderen in de kost te doen. Bij de opkomst van het burgerlijk gezinsleven, waarbij pubers langer onder hoede van hun ouders bleven, vielen weeskinderen tussen wal en schip. De maatschappij zag ze liever opgevoed in een instituut dan als zwerfjongeren zonder werk op straat hangen. De nieuwe calvinistische godsdienst met haar strenge opvoedingsideeën speelde daarbij ook een grote rol. Overigens kwam slechts een deel van de wezen in weeshuizen

terecht. De meesten werden opgenomen door familie. Vooral kinderen van wie de familie daarvoor te arm was, waren op weeshuizen aangewezen. Op het platteland werden weeskinderen vaak via de armenzorg uitbesteed aan particulieren, met veel misstanden tot gevolg. In de loop der tijd nam met de opvoedingsambities de leeftijd toe waarop de weeshuizen hun pupillen de maatschappij in stuurden. In de achttiende eeuw hielden weeshuizen ze wel tot hun 25ste jaar vast. Dat zorgde voor veel opvoedingsconflicten, weglopen en zwangerschappen. De opvoedingsambities leidden ook tot weeshuizen voor eigen kring, die een goede katholieke of doopsgezinde opvoeding konden waarborgen.

In 1838 verscheen de roman *Oliver Twist* van Charles Dickens, waarin de wantoestanden uit de Engelse wezenzorg aan de kaak werden gesteld. Illustratie uit een Nederlandse vertaling.

Kritiek

In de negentiende eeuw groeide de kritiek op het instituut weeshuis. Een grote rol speelde daarbij ongetwijfeld de roman *Oliver Twist* van de Engelse schrijver Charles Dickens. Zijn inktzwarte beeld van uitbuiting van het arme weeskind trilt nog altijd na. Voor Nederlandse weeshuizen was dat beeld niet terecht. Kinderarbeid in fabrieken kwam hier onder weeskinderen nauwelijks voor. De meeste weeskinderen kregen juist een veel betere school- en vakopleiding dan gebruikelijk was in het milieu waaruit ze afkomstig waren. Vooral weesmeisjes groeiden echter in weeshuizen maatschappelijk zeer geïsoleerd op. Ze kwamen

Weesmeisjes op de binnenplaats van het Amsterdamse burgerweeshuis. Schilderij Max Liebermann, 1881.

vaak nauwelijks buiten de muren van het instituut. En kadaverdiscipline en gebrek aan persoonlijke aandacht waren in weeshuizen schering en inslag. Hervormers zochten het vooral in de bossen, zoals het wezendorp Neerbosch bij Nijmegen, of in de herontdekking van het pleeggezin, zoals de [Maatschappij tot Opvoeding van Wezen in het Huisgezin](#) van de Dokkumse dominee M.W. Scheltema. Dat alternatief bleek overigens minder idyllisch dan gedacht. Door de daling van de sterftেকansen sinds 1880 kwamen er steeds minder weeskinderen. Weeshuizen werden langzamerhand een overleefd instituut. In grote sombere gebouwen zat vaak nog maar een handvol kinderen. Sommige weeshuizen vormden zich om tot kinderbeschermingstehuizen. Met de invoering van de Algemene Weduwen en Wezenwet van 1959 viel voor de meeste weeshuizen definitief het doek. Dankzij die uitkering konden weeskinderen in het vervolg eenvoudiger bij familie of pleeggezinnen worden ondergebracht.

Wezenkolonie van de [Maatschappij van Weldadigheid](#)

Generaal-majoor Johannes van den Bosch lanceerde in 1818 een megalomaan plan om de schrikbarende armoede in Nederland op te lossen door bedelaars en weeskinderen in Drenthe de heide te laten ontginnen. Zijn Maatschappij van Weldadigheid kreeg warme financiële steun van koning Willem I. De eerste aanzet met vrijwilligers leverde weinig respons op. Daarop besloot de generaal de operatie met militaire middelen aan te pakken. Hij vorderde onder meer vierduizend weeskinderen in een kazerneachtig gebouw in Veenhuizen. Weeshuizen die van overheidsmiddelen afhankelijk waren, werden ondanks veel verzet gedwongen een contingent te leveren. Uit het Aalmoezenersweeshuis in Amsterdam

werden alle duizend wees- en zwerfkinderen onder militaire begeleiding opgezonden. De leefomstandigheden in de kolonie waren erbarmelijk. Negentig procent van de jongens kwam niet door de

keuring voor militaire dienst. Van opleiding tot landarbeider kwam niets terecht. De meesten belandden als bedelaar weer in de stad. In 1869 werd de mislukking erkend en werd de wezenkolonie opgeheven.

Hier ziet het weesje zich, op 't ill en vreedzaam land,
Gevormd en opgeleid tot een' gewenschten stand.
Deelde eens zijn vroege jeugd in 's levens moeite en pijn,
Hier leert hij vijtig, braaf, wijs en gelukkig zijn.

1833

Eerste jeugdgevangenis in Rotterdam

Tussen straffen en opvoeden

LEEFTIJDSCRENS – HUIZEN VAN VERBETERING EN OPVOEDING – RIJKSOPVOEDINGSGESTICHTEN – JEUGDIRICHTING

Straffen of opvoeden, opsluiten of behandelen?

In Nederlandse jeugdgevangenis moeten jonge criminelen zowel boete doen als heropgevoed worden tot deugdzame burgers. Dat laatste is nooit helemaal gelukt.

Toen in 1833 in Rotterdam de eerste Nederlandse jeugdgevangenis werd opgericht, bestond er in ons land pas kort een algemeen geldend strafrecht. Na het *Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland* (1809-1811), dat 12-minners vrijwaarde van straf en dat voor 12- tot 15-jarigen een maximale gevangenisstraf van twee maanden kende, trad in 1811 de Franse *Code Pénal* in werking. In de geest van de Verlichting maakte zij onderscheid tussen volwassen criminelen en jonge boefjes, die een mildere straf kregen. De grens lag bij zestien jaar. Voor elk kind moest de rechter bepalen of het gehandeld had met of zonder 'oordeel des ondersheids'. Wie verantwoordelijk werd geacht voor zijn misdrijf kreeg gevangenisstraf, andere kinderen gingen vrijuit of konden naar een 'verbeterhuis' worden gestuurd (zij het dat zulke tehuizen toen nog niet bestonden). De delicten waarvoor de meeste jongeren in de negentiende eeuw veroordeeld werden (soms tot jarenlange detentie), zouden we nu (erg) licht noemen: meestal betrof het diefstal zonder geweld, oplichting of landloperij. De Rotterdamse jeugdgevangenis, bedoeld voor jongens, kwam tot stand op initiatief van het in 1823 opgerichte *Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen*, voorloper van de huidige reclassering. Geïnspireerd door de Engelse filantroop John Howard ijverden de leden, afkomstig uit de gegoede burgerij, voor betere leefomstandigheden en morele verheffing van gevangenen. Ze bezochten gevangenis, zorgden voor (godsdienst) onderwijs en arbeid en verschaften kleding, gereedschappen, reisgeld en werk aan gevangenen die met ontslag gingen. De overheid beperkte zich toen nog tot opsluiten en bewaken. In de praktijk kwamen in de Rotterdamse gevangenis alleen de jongeren terecht die langer dan drie maanden moesten zitten. De korter gestraften zaten hun straf uit in de plaatselijke bajes. In 1836 kwam er in Amsterdam een aparte meisjesgevangenis. Omdat er nog geen verbeterhuis bestond, zaten in Rotterdam

Jeugdgevangenis in Rotterdam, 1842.

ook jongens die niet verantwoordelijk werden gehouden voor hun misdadig gedrag. 44 van hen verhuisden in 1857 naar een nieuwe voorziening speciaal voor deze categorie 'opvoedelingen': het *Huis van Verbetering en Opvoeding* in Alkmaar. Nieuw was ook dat de overheid de verantwoordelijkheid voor hun scholing en vorming op zich nam. Twee jaar later opende in Montfoort een soortgelijke inrichting voor meisjes. Toen de capaciteit van Alkmaar in 1878 onvoldoende bleek, werden mannelijke

opvoedelingen naar De Kruisberg in Doetinchem gestuurd. Daar bestond sinds 1866 een nieuwe jeugdgevangenis ter vervanging van de verouderde Rotterdamse inrichting. Na de invoering van de *Gestichtenwet* gingen de drie tehuizen vanaf 1886 verder onder de naam 'Rijksopvoedingsgesticht'. Zes jaar later volgde in Avereest (Overijssel) een vierde gesticht speciaal voor jongens.

Heropvoeding

Met de invoering van de *Kinderwetten* in 1905 veranderde er veel. Heropvoeding werd voor alle criminele jongeren tot achttien jaar de regel. De rechter kon kiezen tussen berisping, een korte straf in een tuchtschool of jarenlange heropvoeding in een rijksopvoedingsgesticht. Daar kwamen soms ook kinderen terecht die te lastig werden gevonden voor een particulier tehuis voor civielrechtelijk geplaatste kinderen. Omgekeerd kon een minderjarig boefje ook voor heropvoeding in een particulier kindertehuis worden geplaatst. Zo ontstond een vermenging van twee groepen, die gaandeweg ook steeds meer gelijk werden behandeld vanuit de visie dat ze naast heropvoeding ook hulp nodig hadden. Daardoor ging men vanaf de jaren zeventig tehuiskinderen indelen naar de gewenste behandeling. Het in 2005 genomen besluit om beide groepen weer uit elkaar te halen werd in 2007 van nieuwe argumenten voorzien door onderzoeksrapporten van vier inspectiediensten en de Algemene Rekenkamer. Die oordeelden enerzijds dat er in de justitiële jeugdinrichtingen, zoals de rijks-

Rijksopvoedingsgesticht Amersfoort, begin 20e eeuw.

opvoedingsgestichten sinds 1990 hetten, grote kans bestond op een onveilig leef- en behandelklimaat (zowel voor de jongeren als het personeel) en anderzijds dat de terugkeer naar de samenleving onvoldoende begeleid werd.

Sinds de oprichting van de eerste jeugdgevangenissen is de verhouding tussen straffen en opvoeden steeds meer opgeschoven richting heropvoeding, hoewel daar in de praktijk vaak niet veel van terecht kwam. De nieuwste plannen voor een adolescentenstrafrecht voor 15- tot 23-jarigen voorzien in zowel een uitgebreider pakket van sancties en gedragsinterventies als in de mogelijkheid zwaardere straffen op te leggen.

Nadat jaren de nadruk lag op strengheid, waait er nu weer een opvoedingswind door de jeugdgevangenissen.

De Volkskrant, 2 oktober 2013.

Jeugd-tbr en pij-maatregel

Met het strafrechtelijke deel van de Kinderwetten kreeg de rechter de mogelijkheid om een kind niet alleen te straffen, maar ook ter beschikking te stellen van de regering door middel van een jeugd-tbr. Als hij van mening was dat de ouders en het milieu waarin een kind opgroeide niet deugden, kon hij zo'n gedwongen heropvoeding opleggen. Die vond plaats in een rijksopvoedingsinstituut of particulier

heropvoedingstehuis, maximaal tot het 21ste jaar (vanaf 1988 18de jaar). Kinderen met een 'gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van de geestesvermogens' konden vanaf 1965 in aanmerking komen voor een pibb: plaatsing in een inrichting voor buitengewone behandeling. In het gewijzigde jeugdstrafrecht van 1995 werden jeugd-tbr en pibb vervangen door één strafrechtelijke maatregel: de plaatsing

in inrichting voor jeugdigen. In het spraakgebruik heet deze pij-maatregel wel 'jeugd-tbs', al bestaat er een duidelijk verschil met de tbs voor volwassenen. De pij-maatregel duurt maximaal drie jaar (waarvan een jaar verplichte nazorg), maar kan, als het om een geweldsdelict gaat, met twee jaar worden verlengd. Is ook sprake van een psychische stoornis, dan kan er nog eens twee jaar bij komen.

Sint Aloysiusgesticht

Redden en opvoeden van verwaarloosde jeugd

Pater Arnoldus Frentrop SJ stichtte in 1846 het Sint Aloysiusgesticht in Amsterdam.

OPVOEDINGSINTERNATEN – DOORGAANGSHUIZEN – JONGENSINTERNAAU – KINDERDORP

Onverzorgde en zwervende kinderen werden soms in een weeshuis geplaatst en als ze in de criminaliteit waren beland streng gestraft. De gestichten van de **Maatschappij van Weldadigheid** hadden al snel een slechte naam. Dat weeshuizen sinds 1822 verplicht waren hun kinderen ouder dan zes jaar daarna toe te sturen, wakte steeds meer weerstand. De gestichten in Veenhuizen waren te massaal en van liefdevolle aandacht voor opgroeiende kinderen was geen sprake.

In de jaren dertig van de negentiende eeuw kwam er nieuwe – pedagogisch gerichte – aandacht voor wat nu 'verwaarloosde' kinderen werden genoemd. Met verwaarloosd werd bedoeld dat de kinderen niet verzorgd werden, geen normen aangeleerd kregen van gedrag of moraal en geen onderwijs kregen. Of erger: ouders beloonden wangedrag en spoorden aan tot ontucht. Rond 1900 werd met 'verwaarloosd' meer de aandacht gevestigd op stoornissen van het kind, maar omstreeks 1850 wilde de vroege jeugdzorg het tekortschieten van de ouders compenseren. Dat gebeurde vanuit motieven als medelijden, bezorgdheid en christelijke naastenliefde, maar ook vanuit eigenbelang. Deze kinderen kwamen immers gemakkelijk in het criminele circuit en waren dan een bedreiging voor de openbare orde.

Voor het opvangen van deze kinderen werden vanaf de jaren veertig kleinschalige huizen gesticht waar zij een passende opvoeding en onderwijs kregen en een vak leerden, zodat zij later zelf in hun levensonderhoud konden voorzien. Hiermee stonden deze opvoedingsinternaten in de voorste gelederen van de armenzorg want hun hulp was gericht op zelfredzaamheid, volgens methodes die al bekend waren in de oude burgerweeshuizen en die omstreeks 1820 door Thomas Chalmers voor de armenzorg werden uitgewerkt. Het Rauhe Haus, in 1833 gesticht even buiten Hamburg, was een inspirerend voorbeeld van de nieuwe aanpak. De 25-jarige Johann Hinrich Wichern (1808-1881) woonde daar – als in een gezin –

met een groep in de steek gelaten kinderen. De pupillen werden opgeleid voor vakken als timmerman, schilder en schoenmaker.

Wereld op zich

In Nederland werden ook dergelijke instellingen opgericht, telkens op initiatief van christelijke of algemene particuliere verenigingen. Pater Arnoldus Frentrop SJ (1802-1865) had in 1846 de primeur met het Sint Aloysiusgesticht in Amsterdam. Hij begon met vijf jongens en het groeide snel. De predikant Ottho Gerhard Heldring (1804-1876) was een geestverwant van Wichern en bewonderde diens aanpak. Hij stichtte in 1847 Asyl Steenbeek in Zetten voor de opvang van jonge vrouwen die in de prostitutie terecht waren gekomen en/of ongewenst zwanger waren. Drie jaar later volgde Heldrings 'doorgangshuis' voor jongens in Hoenderloo (1851). Zwerfjon-

Avondgebed van jongens op Nederlandsch Mettray in Eefde.

Predikant en filantroop Otto Gerhard Heldring stond halverwege de 19e eeuw aan de wieg van een groot aantal gestichten in Zetten en Hoenderloo, die nog steeds bestaan.

geren kwamen daar bij schoolmeester Gangel in de kost, maar het werden er zo veel (dertig) dat er een speciaal huis aan de woning werd vastgebouwd. Het werd een doorgangshuis genoemd omdat men de jongens het liefst in pleeggezinnen wilde plaatsen. Dat lukte moeizaam en Hoenderloo werd een permanent jongensinternaat. De vrijzinnig protestantse Nutsaanhangers bleven niet achter. De filantroop Willem Hendrik Suringar (1790-1872) bouwde in 1851 in Eefde 'Nederlandsch Mettray' als opvanghuis voor verwaarloosde jongens, tegenwoordig onderdeel van Rentray. Vergelijkbare instellingen volgden, zoals het Kinderdorp Neerbosch (1863), de Martha Stichting (1883) en Valkenheide (1912).

Al deze instellingen vormden een wereld op zich met woonhuizen, scholen, ziekenhuis, kerk, leerbedrijven, landerijen en werkplaatsen. Ze werden gesteund en gefinancierd door particuliere weldoeners, fondsen, verenigingen, leden en donateurs. Er verschenen boeken, tijdschriften en krantjes.

In de twintigste eeuw werd kinderbescherming een taak van de overheid. Er kwam wetgeving, het beroep professionaliseerde, weeshuizen en internaten werden behandelinstututen. De overheid werd financier en regisseur. Maar de vraag wat goede jeugdzorg is, blijft de sector bezighouden.

1874

Opvoeding van Weezen in het Huisgezin

Het ontstaan van de georganiseerde pleegzorg

GEZINSVERPLEGING - KINDERWETTEN - NATUURLIJK MILIEU - DEELTJIDPLEEGZORG

Opvangen in een (pleeg)gezin of in een tehuis, wat is het beste voor een kind dat niet bij zijn eigen ouders kan blijven wonen? De 30.000 weeskinderen die ons land midden negentiende eeuw telde, hadden zelf niets te kiezen. Een deel was door het armbestuur van de stad of de diaconie geplaatst in een weeshuis, de rest was 'uitbested' bij gezinnen, vooral op het platteland, waar ze mee moesten werken in bedrijf of huishouding. De leefomstandigheden waren in beide gevallen meestal erbarmelijk.

Er waren uitzonderingen. Dat gold bijvoorbeeld voor de kinderen die door Frans Beudeker, directeur van het Amsterdamse Stadsbestedelingenhuis, in gezinnen geplaatst waren. Hij berichtte in 1868 over hun positieve ontwikkeling, te danken aan de selectie van pleegouders, een kostgeldregeling, controle en begeleiding. De Dokkumse predikant M.W. Scheltema ging een stap verder. Tehuizen beschouwde hij als 'doodskisten der levenden' en hij koos radicaal voor 'gezinsverpleging', verzorging en opvoeding tot beschaving in 'goedgeordende gezinnen onder vaderlijke en moederlijke leiding'.

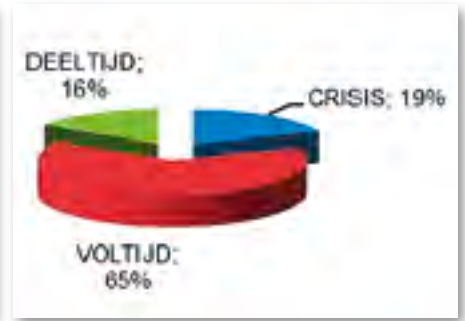
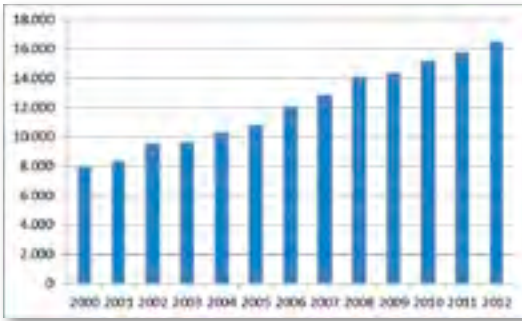
De keuze tussen gezin en instelling bleef de hele twintigste eeuw actueel, niet zozeer voor het steeds geringer aantal weeskinderen, maar voor alle hulpbehoevende kinderen die voor korte of langere tijd van hun ouders gescheiden werden.

Scheltema ging zelf op onderzoek uit. Zijn kennismaking met gezinsverpleging in Schotland en Berlijn inspireerde hem in 1869 tot oprichting van de *Vereeniging in het Belang der Wezenverpleging*. Op zijn voorstel richtte het bestuur in 1874 de *Maatschappij tot Opvoeding van Wezen in het Huisgezin* op en besloot die een jaarlijkse subsidie toe te kennen. Het was het begin van de georganiseerde pleegzorg in ons land.

Affiche Zandbergen uit 1915.

De Maatschappij, later bekend als (*Opvoedingsmaatschappij*) *Zandbergen*, wilde wezen onderbrengen bij geselecteerde gezinnen waarop ook toezicht werd gehouden. In een 'doorgangshuis' kon de groepsleiding nieuwe kinderen leren kennen en hen voorbereiden op plaatsing in een pleeggezin. Het bleek echter moeilijk om voldoende goede pleegouders te vinden en niet alle kinderen bleken geschikt voor gezinsverpleging. Daarom breidde het aantal eigen 'tehuizen' van Zandbergen zich snel uit. In de gemengde groepen (bijzonder voor die tijd) werd wel naar een zo 'gezinsachtig' mogelijke sfeer gestreefd.

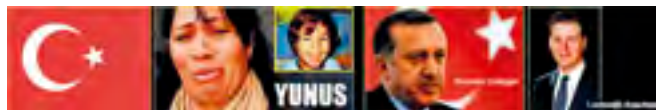

Totaal aantal pleegkinderen, 2000 – 2012.

Nieuwe pleegzorgplaatsingen die in 2012 zijn gerealiseerd, naar soort opvang.

Professionalisering

Tegenover het in de loop van de twintigste eeuw teruglopende aantal wezen stond een grote aanwas van kinderen die op grond van de nieuwe **Kinderwetten** (1905) uit huis waren geplaatst. Er kwamen steeds meer voogdijverenigingen en tehuizen. Die kozen meestal, zowel om inhoudelijke als pragmatische redenen, voor het volledig verbreken van contact tussen kind en ouders. Er kwamen nog steeds veel meer kinderen in tehuizen terecht dan in pleeggezinnen. Verschillende incidenten met mishandelde kinderen deden de pleegzorg geen goed, zeker niet toen een onderzoek van de *Bond tot Kinderbescherming* in 1939 oordeelde dat de pleegzorg structureel faalde: pleegkinderen hadden meer problemen dan 'gewone' kinderen, pleegouders beschikten vaak niet over de gewenste deskundigheid, hun motieven waren niet altijd edel en ze kregen nauwelijks ondersteuning. Kortom: het heil dat van de pleegzorg werd verwacht, werd zelden echt bereikt. Na de Tweede Wereldoorlog nam de professionalisering van de pleegzorg langzaam toe en groeiden pleeg- en instellingszorg dichter naar elkaar toe. De lappendeken van (verzuilde) voorzieningen bleef bestaan en daaraan werd in feite pas in de jaren negentig door overheidsingrijpen een einde gemaakt. Pleegzorg

Yunus

In maart 2013 ontstond er in Turkije grote ophef over het onderbrengen van islamitische pleegkinderen bij gezinnen met homoseksuele ouders. Concreet ging het over de 9-jarige Yunus die sinds hij vier maanden oud was werd opgevoed door een lesbisch paar in Den Haag. De commotie onttaardde in een

diplomatieke rel en uiteindelijk in de terugkeer van Yunus bij zijn biologische ouders. Het grote probleem dat achter deze rel schuil ging was echter een ontstellend tekort aan Turkse en Marokkaanse pleeggezinnen. Sinds de affaire begint daar langzaam verandering in te komen.

Wervingscampagne voor pleeggezinnen uit 1996.

kreeg nieuwe impulsen door de Regeringsnota *Pleegzorg in perspectief* (1983) en de *Wet op de Jeugdhulpverlening* (1989). Voor hulp moest voortaan gelden: zo licht mogelijk, zo kort mogelijk, zo snel mogelijk en zo dicht mogelijk bij huis. Die keuze ging gepaard met een enorme reductie van het aantal instellingsplaatsen, groei van de preventieve en ambulante hulpverlening en hernieuwde waardering voor de pleegzorg. Grote campagnes om nieuwe pleegouders te werven en te begeleiden volgden.

Tegenwoordig onderscheidt de pleegzorg een hulpverlenings- en een opvoedingsvariant. In de eerste variant vindt intensieve begeleiding van de eigen ouders plaats om binnen zes maanden terugkeer van het kind te realiseren. In de tweede voeden pleegouders een kind voor langere tijd op, vaak tot de volwassenheid. Deeltijdpleegzorg is vooral preventief van karakter. In 2010 verbleven ruim 24.000 kinderen voor kortere of langere tijd in pleeggezinnen, een verdubbeling sinds 2000.

Daan Mulock Houwer – van pupil tot secretaris-generaal

Een unieke figuur in de Nederlandse jeugdzorg is Daan Mulock Houwer (1903-1985). Als 14-jarige wees kwam hij op Zandbergen en daarna in verschillende pleeggezinnen terecht. Nog geen tien jaar later gingen hij en zijn vrouw als groepsleider werken bij Zandbergen. Hij werd er in 1933 directeur en zou dat met tussenpozen blijven tot 1957. Toen werd hij secretaris-generaal van de *Union Internationale de Protection de l'Enfance*. Mulock Houwer probeerde op vele fronten een eind te maken aan het 'ontstellend dilettantisme' in de kinderbescherming. Daarmee karakteriseerde hij vooral het gebrek

aan scholing en aan beproefde pedagogische methodiek. Hij schreef de eerste Nederlandse hand- en leerboeken over gestichtsopvoeding (1938) en gezinsverpleging (1940), hij pleitte al vroeg voor specialistische pleegouders voor probleemkinderen en hij stond aan de wieg van opleidingen, onderzoeken en experimenten. Hij betrok ouders bij de hulpverlening en pleitte voor meer preventie (daarvoor ontwierp hij in de jaren vijftig een soort Centrum Jeugd en Gezin). Er zijn een bibliotheek, enkele scholen voor speciaal onderwijs en sinds 2011 een jaarlijkse jeugdzorglezing naar hem vernoemd.

Magdalenahuis – Zetten

Zorg voor ongehuwde (tiener)moeders en hun kinderen

Het Magdalenahuis in Zetten.

GEVALLEN VROUWEN - VERENIGING ONDERLINGE VROUWENBESCHERMING - FION

Tot halverwege de negentiende eeuw was er weinig publieke belangstelling voor het lot van ongehuwde moeders. Zij werden beschouwd als onzedelijk, omdat ze de norm dat seks alleen goed was binnen het huwelijk hadden overtreden. Ze moesten de gevolgen daarvan maar zelf dragen. Dat begon te veranderen in 1881, toen de cluster van protestantse Heldringgestichten in Zetten werd uitgebreid met een tehuis voor ongehuwde moeders en hun kinderen, het Magdalenahuis.

De stichter, [dominee Ottho Gerhard Heldring](#), was in 1847 begonnen met het Asyl Steenbeek voor 'boetvaardige gevallen vrouwen', ofwel vrouwen die de prostitutie wilden verlaten. Armoede had hen daarin verzeild doen raken. Er waren in Zetten intussen ook tehuizen gekomen voor meisjes die het gevaar liepen in de prostitutie verzeild te raken. Maar het Magdalenahuis was het eerste tehuis dat zich echt richtte op de zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen.

Petronella Voûte had van 1847 tot 1877 de leiding over de 'gevallen vrouwen' van Asyl Steenbeek.

Dat had veel te maken met het feit dat vanaf 1870 de opkomende vrouwenbeweging overal in Europa de 'dubbele seksuele moraal' begon te bekritisieren. Daarin kreeg de vrouw per definitie de schuld wanneer sprake was van ongehuwd zwanger worden, terwijl de man vrijuit ging. Die kritiek leefde ook in de wereld van protestantse vrouwen, die vanuit religieuze motieven voorop

Kinderverzorging in een huis voor ongehuwde moeders, jaren tien twintigste eeuw.

gingen in de strijd tegen prostitutie, pornografie en vrouwenhandel. Ongehuwde moeders werden nu vaker gezien als slachtoffers in plaats van verleidsters. Nieuw was ook dat de vrouwen in het Magdalenahuis zelf voor hun kinderen konden zorgen. Tot die tijd waren de 'vruchten' van de 'zondige' schoot meestal weggemoffeld in een armenweeshuis of ondergebracht bij familie.

Tegen de dubbele moraal

De Vereniging Onderlinge Vrouwenbescherming (vov), voortgekomen uit de vrouwenbeweging, streed vanaf 1897 voor de rechten van ongehuwde moeders en tegen de dubbele moraal. Ook gelijkberechtiging van buitenechtelijke kinderen was een speerpunt. Artikel 342 van het Burgerlijk Wetboek stelde in die tijd dat 'het onwettige, niet erkende kind als het ware moest worden beschouwd als een vondeling voor wie niemand verantwoordelijk was'. In 1903 richtte de vov Huize Annette op, het eerste niet-religieuze tehuis voor alleenstaande moeders. Vrouwen hoefden er niet te boeten voor hun zonden en kregen hulp. Vanaf 1909 werd het leven van ongehuwde moeders iets minder moeilijk doordat, op initiatief van de vrouwenbeweging, het wettelijk verbod op het onderzoek naar het vaderschap werd opgeheven. Voortaan konden ze bij de rechtbank alimentatie eisen.

Tussen 1930 en 1940 daalde het aantal buitenechtelijke kinderen door het makkelijker beschikbaar komen van anticonceptiemiddelen en bloeiende (illegale) abortuspraktijken. In steden als Amsterdam en Rotterdam werd het aantal aborteuses (vrouwen die een illegale abortus uitvoeren) geschat op zo'n vijfhonderd per stad. Deels waren dit vrouwen die andere vrouwen uit de nood wilden helpen (zoals in Engeland Vera Drake, over wie een prachtige film is gemaakt), deels ging het om vrouwen die grof geld verdienden aan de nood van anderen. Met elkaar zorgden zij voor vele duizenden heimelijke abortussen. Niettemin telde Nederland in 1939 tehuizen voor ongehuwde moeders met 781 plaatsen. Tijdens en na de Tweede Wereldoorlog steeg het aantal buitenechtelijke geboorten weer doordat meisjes zwanger raakten van Duitse, Amerikaanse of Canadese militairen.

Buitenechtelijke kinderen waren een schandvlek in de naoorlogse samenleving. Meer dan in welk ander land ter wereld gold in het conservatieve en verzuilde Nederland het gezin als hoeksteen van de samenleving. Moeders hoorden getrouwd en thuis te zijn en niet te werken. In 1950 werkte 98 procent van de gehuwde

vrouwen niet. Tegen die achtergrond ontstond er na de oorlog een sterke politieke lobby voor een regeling waarbij ongehuwde moeders zo snel mogelijk afstand moesten doen van hun kind. Kinderen zouden beter af zijn in een volledig gezin. De tehuizen, inmiddels verenigd in de federatie **FIOM**, hadden zich altijd sterk gemaakt voor het bijhouden van moeder en kind. Maar omdat in de praktijk een deel van de ongehuwde moeders zelf afstand wilde doen, er een grote vraag naar baby's was vanuit kinderloze echtparen en een sterke politieke lobby om afstand af te dwingen, ontstond een situatie die FIOM dan maar liever zelf in goede banen leidde.

BOM-moeders

Vanaf midden jaren vijftig drukten psychiaters en psychologen hun stempel op de ongehuwde moederzorg. Niet moraal of religie, maar wetenschappelijke inzichten moesten de werkwijze bepalen. Ongehuwd moederschap werd beschouwd als pathologisch verschijnsel. Psychologisch onderzoek moest uitwijzen of een moeder wel voor haar kind kon zorgen. Midden jaren zestig kwam die praktijk onder zware kritiek te staan. Sociologen als **Herman Milikowski** draaiden de redenering om: niet onzedelijk of pathologisch gedrag van het individu, maar het niet accepteren van ongehuwd moederschap in de maatschappij was het probleem. De beschikbaarheid van de anticonceptiepil vanaf 1962, de invoering van de **Algemene Bijstandswet (1965)**, de opkomst van een nieuwe vrouwenbeweging met de strijd voor legalisering van abortus, de veel vrijere seksuele moraal, de nieuwe praktijk van ongehuwd samenwonen (in plaats van trouwen) en een explosie

Babykamer in een FIOM-huis, omstreeks 1930.

**WIJ VROUWEN EISEN:
DE PIL UIT HET ZIEKENFONDS...
NEE!
ABORTUS IN HET ZIEKENFONDS...
JA!!**

LANDELIJK COMITÉ WIJ VROUWEN EISEN, TOETRUS 1197, LEIDEN.

In de jaren zeventig voerde het actiecomité Wij vrouwen eisen fel en massaal actie voor legalisering van abortus.

van echtscheidingen deden de hegemonie van het gezin als hoeksteen van de samenleving wankelen. Ongewenste zwangerschappen kwamen minder voor en ongehuwd moederschap raakte meer geaccepteerd. Er kwamen zelfs bewust ongehuwde moeders – bom-moeders. De vrouwenbeweging protesteerde nu tegen de betutteling van vrouwen door professionele hulpverleners en richtte zelfhulpgroepen op.

Onder invloed van al deze ontwikkelingen veranderde de doelgroep van de tehuizen voor ongehuwde moeders. Een deel van de tehuizen ging zich richten op (gescheiden) alleenstaande moeders met kinderen die dringend behoefte hadden aan (crisis) opvang. Andere tehuizen specialiseerden zich in begeleiding van minderjarige zwangere meisjes (tiernermoeders), die door een problematische gezinsachtergrond niet binnen hun eigen familie konden worden opgevangen.

Nederland telde in 2011 2365 tiernermoeders – het laagste aantal ooit (4,8 van de 1000 meisjes onder de twintig jaar zijn tierner-

moeder, veertig jaar geleden waren dat er 22,3 per 1000 meisjes). In 13 van de 43 grotere Nederlandse gemeenten functioneert een opvangvoorziening voor tiernermoeders. In totaal gaat het om 102 plaatsen met 24-uurs zorg voor moeder en kind en 72 begeleid wonen-plaatsen. Daarnaast zijn er steeds meer ambulante vormen van hulp voor tiernermoeders, bijvoorbeeld school- en arbeidstoeleiding en opvoedondersteuning.

Tegenwoordig wordt geprobeerd jonge moeders weer zo snel mogelijk aan het werk te krijgen.

Afstandbaby's

Tussen halverwege de jaren vijftig en eind jaren zeventig van de twintigste eeuw hebben zo'n 25.000 ongehuwde moeders in Nederland hun baby afgestaan. Waar moeders voorheen alleen in noodgevallen afstand konden doen van hun baby, werd het in die periode bijna de standaard. Ongehuwde moeders werd

aangeraden hun zwangerschap geheim te houden en na de bevalling door te gaan alsof er niets gebeurd was. Baby's werden zo snel mogelijk na de bevalling weggehaald. Het kind houden was ondenkbaar: niemand wilde een vrouw die een kind had of een kind had gehad. De druk om afstand te

doen was zorgzaam bedoeld. Hulpverleners adviseerden naar de geest van die tijd met de beste bedoelingen voor moeder, kind en adoptieouders. Maar een deel van de betrokken moeders en (volwassen) kinderen kijkt er met bitterheid op terug en heeft het ervaren als kinderroof.

1883

Vakantiehuisen voor bleekneuzen en zenuwpezen Van ondervoeding naar overgewicht

Emma Kinderhuis in Wijk aan Zee. Foto: vakantiekolonies.nl

GEZONDHEIDSBEVORDERING - GEZONDE VOEDING - VOLKSKOPVOEDING - ZOMERKAMPEN

De leefsituatie van kinderen uit de grootstedelijke volksklasse was eind negentiende eeuw weinig rooskleurig. Veel gezinnen leefden dicht opeengepakt in krappe, onhygiënische woningen waar weinig frisse lucht en zonlicht binnenkwamen. Bovendien kende de arbeidersklasse een karig en eenzijdig voedselpakket met weinig eiwitten en nauwelijks vitaminen. De fysieke weerstand van schoolkinderen was daardoor laag en de kans op ziekten als tuberculose groot.

Ter bevordering van hun gezondheid stuurden filantropische verenigingen, zoals elders in Europa, lichamelijk zwakke kinderen voor enige tijd naar zee of naar een bosrijke omgeving. Vooral onderwijzer(e)s(en) aan volksscholen maakten zich hier sterk voor. De eerste kinderuitzendingen vonden plaats in 1883. In dat jaar bezorgde Arnold Kerdijk, secretaris van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, een twintigtal Amsterdamse kinderen een onvergetelijke vakantie in de bossen van Austerlitz. Al snel telde elke grote stad één of meerdere uitzendverenigingen die arme,

Affiche 1923.

boven: Utrechtse kinderen voor het station op weg naar een koloniehuis – omstreeks 1900.

bleke en magere kinderen voor een paar weken naar een koloniehuis stuurden. Veel van deze huizen stonden aan de kust, zoals Zwartendijk en het katholieke koloniehuis St. Antonius, beide in Egmond aan Zee. Andere huizen stonden in de bossen, zoals Sonsbeek in Arnhem en het Boschhuis te Nunspeet.

Om plaatselijke initiatieven te verenigen, ontstond in 1901 het Centraal Genootschap voor Kinderherstellings- en Vacantiekolonies. In de beginjaren vond uitzending naar gezondheidskolonies alleen plaats tijdens de zomervakantie – vandaar de volkse naam ‘vakantiekolonie’ – maar na 1920 gebeurde dat het gehele jaar door. Artsen en verpleegsters namen de plaats in van vrijwilligers. Op medisch gezag werd de standaarduitzendperiode verlengd van drie of vier weken naar vijf, later zes weken.

Beschavingsmissie

Aanvankelijk waren uitzendverenigingen volledig afhankelijk van particulier geld. Na de Eerste Wereldoorlog besloot de rijksoverheid echter structureel bij te springen. Hierdoor groeide de kinderuitzending uit tot een van de belangrijkste sociaal-geneeskundige voorzieningen voor schoolkinderen, waaraan in bijna honderd jaar tijd naar schatting zo’n 800.000 kinderen hebben deelgenomen. De vakantie- en gezondheidskolonies waren bedoeld voor ‘bleekneusjes’, die zonder werkelijk ziek te zijn in een slechte gezondheidstoestand verkeerden. Lichamelijke zwakte, vaak een gevolg van ondervoeding, gold als belangrijk selectie criterium. Naast frisse lucht nam goed, veel en gezond eten een belangrijke

Middagrust in het koloniehuis voor kleuters De Krabbebossen in Rijsbergen, 1948.

Goed eten

Goed eten en aankomen, dat was belangrijk voor die vele kleine, magere en lichamenlijk zwakke kinderen. De drie maaltijden en tussentijds melk drinken namen daarom een centrale plaats in het kolonieleven in. Stevige, voedzame kost kregen de kinderen te verstouwen: boterhammen, aard-appels, bonen en erwten, liters melk en rijst- of gortepap toe. Maaltijden van het Centraal Genootschap bevatten in 1953 zo'n 2550 calorieën per dag. Alles moest op. Legio zijn de verhalen van kinderen die de warme maaltijd of de lauwe lammetjespap niet 'bliefden', maar deze figuurlijk en soms zelfs letterlijk door de strot kregen geduwd.

plaats in binnen de kinderuitzending. Kinderen moesten eten wat zij kregen voorgezet: alles moest op!

Hoewel de nadruk bij de uitzending lag op het bevorderen van de lichamenlijk gezondheid, diende zij ook een pedagogisch doel. Het verblijf in een koloniehuis bood namelijk een uitgelezen mogelijkheid om volkskinderen op te voeden. Uitzendende verenigingen hoopten dat de kinderen het aangeleerde hygiënische gedrag na terugkomst thuis zouden introduceren. De medische kinderuitzending had dus ook een beschavingsmissie.

In de jaren vijftig van de twintigste eeuw verbeterden de levensomstandigheden waarin kinderen opgroeiden sterk. Het aantal lichamenlijk zwakke kinderen nam snel af. In plaats daarvan zonden verenigingen steeds meer kinderen uit op de indicatie 'nervositas' ofwel zenuwzwakte. Tot deze 'zenuwpeesjes' rekende

men nerveuze kinderen, maar ook slechte eters en kinderen met problemen thuis. In de welvarende jaren zestig liepen de inkomsten uit collectes terug, want velen twijfelden nu aan het nut van dit werk. 'Zenuwzwakte' was wel een erg ruim label om kinderen voor zes weken uit het gezin en uit de klas weg te nemen. Voor die kinderen waren andere oplossingen denkbaar, zeiden critici. Rond 1970 stopte daarom de overheidssubsidie. Koloniehuzen kregen een andere bestemming of werden afgebroken. Dit betekende na bijna honderd jaar het definitieve einde van de vakantiekolonies.

Sinds een aantal jaren worden op kleine schaal zomerkampen voor een nieuwe groep zorgkinderen georganiseerd: kinderen met obesitas. Eén op de zes kinderen in Nederland is te zwaar. Volgens hulpverleners heeft dit alles te maken met verkeerde voeding, te weinig beweging en het verkeerde voorbeeld van de ouders. Net als in de oude gezondheidskolonies ligt daarom ook in de zomerkampen voor dikke kinderen de nadruk op gezonde voeding, voldoende beweging en gedragsverandering.

Gewichtstoename kenmerkte het succes van de uitzending. Wie onvoldoende aankwam, mocht niet naar huis. Trots publiceerden verenigingen hun resultaten. Volgens het jaarverslag van het Centraal

Genootschap over 1950 waren de 7071 door haar uitgezonden kinderen samen 18.405,4 kilo aangekomen, een record dat vier jaar later met maar liefst 1500 kilo zou worden overtroffen.

Pro Juventute

Basis van de gezinsvoogdij

RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING – ONDERTOEZICHTSTELLING – DETAMETHODE GEZINSVOOGDIJ

Een tekortschietende opvoeding en mogelijke degeneratie waren volgens vooruitstrevende juristen en crimineel antropologen eind negentiende eeuw de belangrijkste oorzaken van jeugdcriminaliteit. Bij de aanpak ervan moest niet langer de daad, maar de persoon van de dader centraal staan.

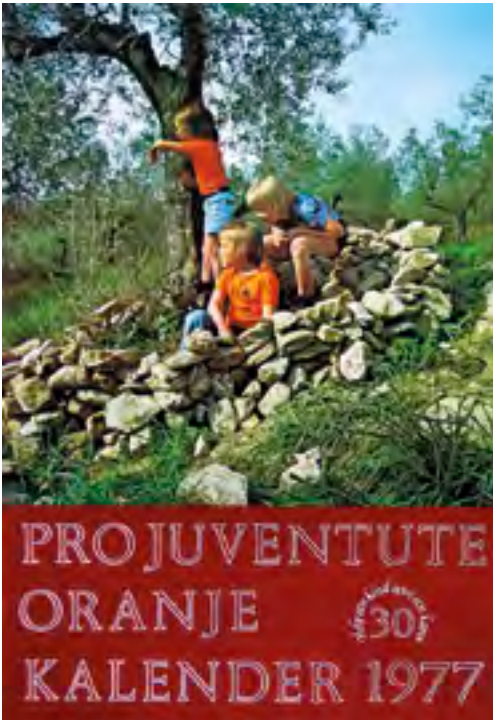
Kinderen in sloppenwijken van de grote steden liepen het grootste risico op ouderlijke verwaarlozing, straatschenderij en misdadig gedrag. Ze konden op het rechte pad komen en blijven als zij en hun ouders steun kregen van een verstandige begeleider of 'patroon'. Het patronaat, voorloper van de in 1922 ingevoerde gezinsvoogdij, was de sterke troef van *Pro Juventute* ('ten behoeve van de jeugd'). Deze vereniging, in 1896 opgericht in Amsterdam onder leiding van de hoogleraar strafrecht G.A. van Hamel, kreeg al snel navolging in andere steden.

Pro Juventute stimuleerde onderzoek en organiseerde congressen om de kennis over jeugdcriminaliteit te vergroten en te verspreiden. Advocaten boden als vrijwilliger rechtsbijstand aan kinderen die met politie en justitie in aanraking waren gekomen. Met behulp van een standaardvragenlijst verzamelden ze informatie over het kind en zijn omgeving. Die gegevens hielpen de rechter om een weloverwogen oordeel uit te spreken en de patroon om hulp op maat te bieden. De patroons waren vrijwilligers die wekelijks contact hadden met het kind en vooral een bemiddelende rol speelden richting school, werk en eventuele plaatsing in een pleeggezin of particuliere inrichting. Pro Juventute bood ook hulp aan verwaarloosde kinderen die nog niet met justitie in aanraking waren gekomen of aan minderjarigen die ontslagen waren uit een tuchtschool of rijksopvoedingsgesticht.

Voogdijraad

De *Kindervetten* (ingevoerd in 1905) verstevigden de juridische basis van Pro Juventute, maar verkleinden haar speelruimte. De nieuwe wet schreef voor dat er in ieder arrondissement een

Tussen 1948 en 1993 bracht Pro Juventute populaire kalenders uit, met foto's van de Oranjes, waarvan de opbrengst ten goede kwam aan het minder bedeelde kind.

Klaslokaal observatiehuis Pro Juventute, Groningen 1913.

nieuwe overheidsinstelling moest komen, de Voogdijraad. Vrijwel alle zaken die iets met kindbescherming te maken hadden, liepen voortaan via die raad. Die bepaalde wat er met een crimineel of verwaarloosd kind moest gebeuren. De rechter kon het vervolgens in een rijks- of particulier gesticht plaatsen, waarbij de ouders de macht verloren aan een voogd. Een boefje kon buiten vervolging worden gesteld op voorwaarde dat een patroon van Pro Juventute hem begeleidde. Pro Juventute bood ook hulp aan kinderen voor wie een gedwongen uithuisplaatsing dreigde; dan zette de patroon zich in om die te voorkomen. Deze individuele aanpak werd het model voor een lichtere maatregel, die in 1922 van kracht werd, de straf- of civielrechtelijke ondertoezichtstelling. Die was bedoeld om plaatsing in een tehuis te vermijden. Een gezinsvoogd neemt dan het gezag van de ouders gedeeltelijk over en ziet erop toe dat het kind zich goed ontwikkelt. Het aantal ondertoezichtstellingen en het werk van het neutrale Pro Juventute en de confessionele voogdijverenigingen namen in korte tijd enorm toe.

Dwang, bevoogding en gebrek aan professionaliteit bleven tot ver na de oorlog kenmerkend voor de kindbescherming. De sector steunde voor het overgrote deel op vrijwilligers en bij de voogdijverenigingen en Pro Juventute waren slechts enkele betaalde medewerkers in dienst, de zogenaamde 'ambtenaren voor de Kinderwetten'. Een van hen, Jaap Koekebakker, werkzaam bij Pro Juventute Amsterdam, concludeerde al in zijn proefschrift uit 1941 dat diagnoses, rapportages, observaties en behandelplannen

ver onder de maat bleven. In 1956 werd de Voogdijraad omgedoopt in Raad voor de Kinderbescherming en werd de rol van maatschappelijk werkers die de opvoedingssituatie van kinderen onderzochten, steeds belangrijker.

Het roze pamflet

Onder invloed van maatschappelijke vernieuwingsbewegingen kwamen medewerkers in de kinderbescherming eind jaren zestig als eersten in verzet tegen het gesloten, autoritaire en bureaucratische karakter ervan. Actiegroep *Het Roze Pamflet* gaf in 1969 een *Zwartboek Kinderbescherming* uit, het begin van een lange reeks publicaties, acties en debatten. De *Belangenvereniging Minderjarigen*, opgericht in 1971, gaf ook de kinderen een stem. De kritiek bleef niet zonder gevolgen. Tussen 1960 en 1980 nam het aantal ontzettingen, ontheffingen en ondertoezichtstellingen sterk af. Het op verzoek van de regering in 1971 opgestelde rapport *Jeugdbeschermingsrecht* van de Commissie Wiarda (Groningse hoogleraar privaatrecht) stelde dat de mondigheid en ontwikkeling naar zelfstandigheid van minderjarigen centraal moest staan in plaats van louter bescherming. Vooral het falen van de ouders diende aangepakt, een verre echo uit het oprichtingsjaar van Pro Juventute.

Als uitvloeisel van vele latere reorganisaties van de jeugdzorg is de uitvoering van de gezinsvoogdij nu ondergebracht bij [Bureau Jeugdzorg](#). Het werk en de reputatie van gezinsvoogden zijn door een hoge *caseload*, bureaucratisering, rapportagedwang en een aantal incidenten sterk onder druk komen te staan. Het na 1980 weer sterk gegroeide aantal ondertoezichtstellingen vormt een deel van het probleem. De recent ingevoerde *Deltamethode Gezinsvoogdij* moet zorgen voor een betere uitvoering van de ondertoezichtstelling met minder cliënten per gezinsvoogd.

Hij heette Piet van Kempen en was elf jaar toen hij in 1900 f 2,- stal van een Rotterdamse houtjeshakker. Hij kreeg een

patroon van Pro Juventute in de persoon van journalist M.J. Brusse. Die vereeuwigde hem, zijn kijvende en slaande moeder, zijn sullige en goedmoedige vader en zichzelf als volhardende 'voogd' in het jongensboek *Boefje* (1903). *Boefje* werd het prototype van het straatschoffie, de deugniet, de ruwe bolster blanke pit die door verwaarlozing en de omstandigheden op het slechte pad raakt, maar uiteindelijk met veel vallen en opstaan en dankzij

de pedagogische interventies van zijn patroon goed terecht komt. Het boek werd razend populair – in 1950 verscheen de twintigste druk – en droeg naast de Oranjekalenders veel bij aan de naamsbekendheid van Pro Juventute. Brusse maakte zelf een toneelbewerking (1922), die meer dan vijfhonderd keer werd gespeeld en ook de verfilming uit 1939 trok volle zalen. In Rotterdam leeft *Boefje* voort in twee beeldhouwwerken uit 1941 en 1980.

1901

Eerste consultatiebureau in Den Haag

Jeugdgezondheidszorg: van medische preventie tot risicodetectie

BORSTVOEDING – VERBETERING VAN DE HYGIËNE – RISICOFACTOREN

Tot het einde van de negentiende eeuw bereikte een vijfde van de zuigelingen de eerste verjaardag niet. De verzorging van baby's gebeurde op basis van traditie, bakerpraatjes en allerlei vormen van bijgeloof. Om de kindersterfte tegen te gaan moest aan die irrationele praktijken een einde komen, besloten vooruitstrevende medici.

In de tweede helft van de eeuw gingen artsen en (vanaf 1875) **kruisverenigingen** zich dan ook intensiever bemoeien met de zorg voor baby's en vooral met de hygiëne. In 1899 ontstond zo de eerste 'moedercursus' in Broek op Langedijk. In 1901 begon dokter B.P.B. Plantenga in Den Haag het eerste Consultatiebureau voor zuigelingen.

Zijn praktijk was bedoeld voor 'on- en minvermogenden', eigenlijk vooral voor moeders die geen borstvoeding konden geven. Ze kwamen dagelijks om hun kind te laten wegen en de dosis melk voor de volgende 24 uur op te halen. De vuile luiers dienden als bewijs dat de zuigeling daadwerkelijk de voorgeschreven hoeveelheid had gedronken. Plantenga betrok de babymelk van speciaal geselecteerde koeien 'welke des zomers op apart uitgezochte weiden grazen en des winters uitsluitend met hooi, lijnkoeken en zemelen worden gevoed'. Hij steriliseerde de melk volgens een uren durend proces met behulp van 'apparaten van Soxhlet', zo schreef hij in een verslag van zijn pionierswerk. De moeders, van wie hij er in twee uur tijd vijftig zag, namen zijn voedingsadvies graag ter harte.

De eerste helft van de twintigste eeuw werden moeders toegesproken om zuigelingen te verzorgen volgens de drie R'en: Reinheid, Rust en Regelmaat – een motto dat in 1915 werd gelanceerd door Aafke Gesina van Hulst, oprichtster van de Groene Kruis Vereniging. Op de consultatiebureaus, georganiseerd door kruisverenigingen (Groen, Wit-Geel en Oranje-Groen naar de verschillende denominaties), kregen moeders korte en bondige instructies die iedereen kon begrijpen. Alle baby's moesten stipt om zeven uur 's ochtends worden gevoed, en vervolgens om tien,

Baby-onderzoek. Tegenwoordig komen er ook vaders op het consultatiebureau.

Rij wachtende moeders in de beginjaren van het eerste Consultatiebureau aan de Regentesselaan in Den Haag.

één, vier, zeven en tien uur. Van vaker drinken zou een baby verwend raken. De verbetering van de hygiëne en de sociale omstandigheden, de ontwikkeling van de gezondheidszorg en het toezicht van de consultatiebureaus hadden een groot effect. Tussen 1875 en 1949 daalde het sterftecijfer van zuigelingen van 20 procent naar 3 procent en het sterftecijfer van 1- tot 5-jarigen van 14 procent naar 0,8 procent. Steeds meer moeders wisten de consultatiebureaus te vinden.

Tegenwoordig zien de consultatiebureaus

vrijwel alle baby's; daarmee heeft Nederland in de wereld een uniek en vrijwel sluitend systeem van zuigelingenzorg. Om die reden kiest een aantal gemeenten ervoor om de nieuw te vormen Centra voor Jeugd en Gezin te koppelen aan de consultatiebureaus (zie ook: [Bureau Jeugdzorg](#)).

Kleuterbureaus

Vanaf 1926 kwamen er Kleuterbureaus voor 1- tot 6-jarigen en geleidelijk groeide in het interbellum het aantal gemeenten met een schoolarts, die de leerlingen van de lagere scholen ondermeer preventief lichamelijk onderzocht. Later kwam daar ook het secundair onderwijs bij. De basisthema's bleven gelijk: voeding, hygiëne en ontwikkeling. Maar in ieder tijdsgewricht werd er iets toegevoegd: gewichtscurven en lengtemetingen, vaccinaties, voorlichting over veiligheid, screening, systematisch ontwikkelingsonderzoek en opvoedingsondersteuning. Wat begon bij zuigelingen, bereikte in de tweede helft van de eeuw pubers en jongvolwassenen. Daarmee werden de consultatiebureaus onderdeel van een effectief werkend systeem van jeugdgezondheidszorg, waarvan de taken wettelijk zijn verankerd en de financiering van overheidswege is gegarandeerd.

Tegenwoordig wordt alle informatie die de jeugdgezondheidszorg van kinderen van 0 tot 18 jaar vastlegt opgeslagen in een Elektronisch Kinddossier, dat zowel medische als niet-medische gegevens omvat. Het dossier is alleen binnen de jeugdgezondheidszorg beschikbaar. Huisartsen, ziekenhuizen, scholen, gemeenten, jeugdzorg, politie, justitie of andere personen en instanties hebben er om privacyredenen geen toegang toe (waar in geval van calamiteiten regelmatig een discussie over losbarst).

Vanaf 1901 is er een enorme vooruitgang geboekt in de lichamelijke gezondheid van de Nederlandse jeugd. De preventieve werking van de jeugdgezondheidszorg is groot. Na 1945 verschoof het accent geleidelijk naar meer aandacht voor de geestelijke gezondheid en richtte men zich meer op opvoedingsadviesing. Op dit moment speurt men intensief naar risicofactoren voor bedreiging van de gezonde ontwikkeling. Dat is iets waar dokter Plantenga zich in 1901 helemaal niets bij voor kon stellen.

Opvoedingsmantra's

Na *Reinheid, Rust en Regelmaat* voor de zuigelingen volgde *Leven, Leiding en Liefde* voor de kleuters. Vanaf 1952 werd er ook gevaccineerd op de bureaus. Zo werd het *Voeding, Verzorging en Vaccinatie*. Eind twintigste eeuw pleitte hoogleraar Micha de Winter voor *Recht, Ruimte en Respect* voor kinderen. Tegenwoordig zou het moeten gaan om *Steunen, Sturen en Stimuleren* van de jeugd.

1903

Elisabeth Boddaert en de pedagogische dagopvang Verwaarloosde jeugd niet van ouders scheiden.

'Freule' Boddaert
(1866-1948).

Met ondermeer Fancy Fair-avonden haalde Boddaert in Amsterdam haar geld bijeen voor haar tehuizen. Collectie: ReclameArsenaal.

BUITENSCHOOLESE DAGOPVANG – WARMTE, VERTROUWEN EN HET BIJBRENGEN VAN NORMEN EN WAARDEN

Onder het motto 'voorkomen is beter dan genezen' besloot Elisabeth Boddaert in 1903 in Amsterdam een kinderkuis op te zetten voor verwaarloosde en ontspoorde jeugd, om die kinderen te behoeden voor afglijden naar de criminaliteit.

Boddaert was een jonkvrouw van zeer goeude huize met een roeping tot het vervullen van goeude werken. Aanvankelijk bekwaamde zij zich in Edinburgh in de verpleging in het ziekenhuis van Florence Nightingale. Daarna ging ze naar Berlijn, waar ze kennismaakte met het nieuwe reclasseringswerk. Die ervaring bracht ze mee naar Nederland.

Het uitgangspunt van het kinderkuis was de kinderen niet van hun ouderlijk huis te vervreemden. Ze gaf haar tehuis daarom het karakter van een buitenschoolse dagopvang, in die tijd een uniek concept. Haar aanpak ging geheel in tegen de trend van die dagen om ouders te ontzetten uit de ouderlijke macht met behulp van de nieuwe **Kinderwetten**. 'De freule', zoals zij zich door haar pupillen liet noemen, moest daar weinig van hebben. Zij meende dat je kinderen niet moest afzonderen van de gevaren en verlokkingen van het leven, maar ze er juist tegen moest wapenen.

Warmte, vertrouwen en bijbrengen van normen en waarden en eigen verantwoordelijkheid waren de ingrediënten waarmee zij 'genezing' wilde brengen. 'Overwin het kwade door het goeude' was haar lijfspreuk. Het eerste kleinschalige opvanghuis startte zij uit eigen middelen. Later bracht zij haar huizen onder in een 'vereniging van tehuizen voor schoolgaande kinderen', waarvoor zij geregeld de boer op ging om sponsors te werven. In 1930 telde Amsterdam vier van dergelijke huizen en bovendien een tehuis voor jonge delinquenten.

Affiche ter ondersteuning van een campagne om geld te werven, 1933.

Kleinschalig en intensief

Tot ruim na de Tweede Wereldoorlog bleven de Boddaerthuizen een puur Amsterdams verschijnsel. Toen echter eind jaren zestig van de vorige eeuw zowel de traditionele kindertehuizen als de pleegzorg steeds luider in opspraak kwamen, werden de Boddaerthuizen plotseling door de opkomende jeugdzorg ontdekt als een aantrekkelijk alternatief om kinderen zo lang mogelijk bij hun ouders te laten en toch in hun ontwikkeling te kunnen ondersteunen. Vanaf dat moment breidden de kleinschalige Boddaerthuizen zich over heel Nederland als een olievlek uit. Een ontwikkeling die de overheid aanmoedigde, omdat dagopvang een relatief goedkope vorm van begeleiding is.

Het werk in de Boddaertcentra had een driedelig karakter: (1) intensieve kleinschalige groepsbegeleiding tijdens de na-

OPENING VAN HET 3e BODDAERT-TEHUIS TE AMSTERDAM.

In de 2e Jan Steenstraat 102 is 11 Woensdag het 3e Boddaert-tehuis geopend. Onder de aanwezigen bevonden zich o.a. burgemeester Tellegen, de dames Tellegen-Pock en Raëll, voorts verschillende dames-leden van het comité. Freule Boddaert heeft de aanwezigen welkom en beschreef, hoe door de zusters de ouders nader tot het kind worden gebracht. Mev. A. Bouman van het 2e tehuis, berispende aan de goede zorgen van freule Boddaert voor het personeel en bood een viag aan voor de Boddaert-tehuizen.

Krantenbericht, opening derde Boddaert-huis in Amsterdam, 1915.

schoolse opvang, gericht op 'empowerment', het stimuleren van de eigen kracht en verantwoordelijkheid van het kind; (2) maatschappelijk werk in de gezinssituatie en ondersteuning bij de opvoeding thuis; en (3) samenwerking met het (speciaal) onderwijs. Toch bleven dat vaak drie gescheiden werelden, die bovendien deels overlaptten met het werkkterrein van andere zorgaanbieders.

Community-based

Met de ontdekking van de nieuwe werkvorm nam ook de professionalisering toe. Boddaerthuizen werden daardoor op den duur meer behandel- dan opvangcentra. In 2003 wist het Boddaertwerk nog haar honderdjarig bestaan te vieren, maar de grote fusiegolven in de jeugdzorg verzwoegen de Boddaertcentra als zelfstandige instituten. Ook de werkwijze gold inmiddels als relatief duur en weinig specifiek. Relatief kortdurende trainingsmodules kwamen in de plaats van de vroegere 'huiselijke' groepsopvang. Er kwamen pleidooien om in plaats van *centre-based* ambulante *community-based* te gaan werken: minder het kind 'behandelen', maar vooral de omgeving beïnvloeden waarin het kind opgroeit, opdat de natuurlijke opvoedingsrelaties weer gaan functioneren. De Boddaert-formule evolueerde daarmee steeds meer in de richting van het **Families-First**-werk. Daarnaast probeert het ook een plek te krijgen in de schoolomgeving. Erg ver staat dat overigens niet af van de oorspronkelijke uitgangspunten van de freule. Ook de moderne jeugdzorg kan bovendien niet geheel zonder het middel groeps- werk, al is het predicaat 'Boddaert' daarbij wel aan het slijten.

Aan tafel in de jaren dertig.

1904

Jan Klootsema en de orthopedagogiek Het etiketteren (en behandelen) van afwijkend gedrag

Jan Klootsema (1867-1926).

PEDAGOGISCHE PATHOLOGIE – MEDISCHE CLASSIFICATIE – PSYCHIATRISCHE LABELS

Kinderen die afwijken van het normale zijn van alle tijden, maar een echt grondige kennis van wat er precies ‘mis’ was met deze kinderen en hoe ze ‘behandeld’ konden worden, is vooral gedurende de twintigste eeuw opgebouwd.

Een van de eersten die een systematisch overzicht publiceerde van ‘kindergebreken’ was de adjunct-directeur van het Alkmaarder Rijksopvoedingsgesticht, Jan Klootsema. In *Misdeelde kinderen, een inleiding tot de paedagogische pathologie en therapie* (1904), beschrijft hij vier groepen ‘misdeelde’ kinderen: 1. idiote en achterlijke kinderen, 2. misdadige kinderen, 3. verwaarloosde kinderen en 4. doofstomme, blinde en epileptische kinderen. Hij legt omstandig uit wanneer kinderen tot een van deze groepen gerekend moeten worden en wat voor zorg en behandeling dan nodig is.

Vooraf dat laatste sprak aan. Klootsema maakte duidelijk dat opvoeders ook gericht leiding dienden te geven aan de ontwikkeling van kinderen met een probleem. Hiermee legde hij de grondslag voor de ontwikkeling van een orthopedagogiek – het deel van de pedagogiek dat zich bezighoudt met de opvoeding van het afwijkende of gehandicapte kind – waarin rekening wordt gehouden met aard en ernst van het gebrek.

De eerste klasse voor achterlijken aan de school van D. Kohler te Rotterdam, 1896.

Gedurende de twintigste eeuw zou de belangstelling voor het afwijkende kind alleen nog maar verder groeien, wat resulteerde in een uitdijend palet aan 'stoornissen' en een grote verscheidenheid aan professionele zorg. Dit werd onder meer zichtbaar in het ontstaan van verschillende typen **scholen voor buitengewoon onderwijs**, corresponderend met de indeling naar 'miskeelde' kinderen van Klootsema, maar ook in de oprichting van Paedologische Instituten waar kinderen met heel verschillende problemen werden opgenomen en geobserveerd, gediagnosticeerd en behandeld. In 1928 opende het eerste **Medisch-Opvoedkundige Bureau** in Amsterdam.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de orthopedagogiek – tot die tijd heilpedagogiek genoemd – ook een academische discipline. Oud-inspecteur van het buitengewoon onderwijs, I.C. van Houte, aanvaardde in 1950 als eerste in Nederland het ambt van hoogleraar orthopedagogiek. De orthopedagogiek groeide snel, zowel in het werkveld als op de universiteit – het een stimuleerde het ander – en splitste zich in verschillende deeldisciplines waarin de 'oude' indeling van Klootsema nog altijd zichtbaar is: het lichamenlijk, verstandelijk of zintuiglijk beperkte kind, het kind met leren/of opvoedingsmoeilijkheden en het kind met psychosociale problemen.

Worden kinderen te veel gediagnosticeerd? – de Volkskrant, 11 oktober 2011.

Aanvankelijk was de terminologie voor classificeren medisch van aard. Idiotie, imbeciliteit en debiliteit waren bijvoorbeeld medische benamingen voor verstandelijke gebreken. Op medische gronden en met behulp van de net ontwikkelde intelligentietest bepaalden artsen welk kind 'normaal' was en wie 'abnormaal'. Hierdoor hadden medici begin twintigste eeuw een stevige vinger in de pap als het ging om de zorg voor afwijkende kinderen, wat onder meer blijkt uit de naam **Vereeniging voor Onderwijzers en**

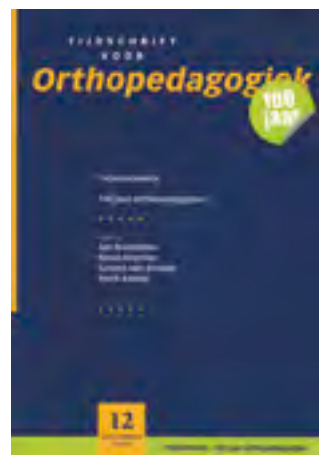
Artsen werkzaam aan inrichtingen voor onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen (1909). De toenemende belangstelling voor het afwijkende kind zorgde gedurende de twintigste eeuw voor steeds verdere professionalisering. Dit uitte zich in nazorg na de buitengewone school en ook in vroegtijdige signalering, bijvoorbeeld via [consultatiebureaus](#). Nieuwe professionals, zoals psychologen en orthopedagogen, gingen op zoek naar hulpmiddelen waarmee niet alleen een diagnose kon worden gesteld, zoals de aloude intelligentietesten deden, maar die ook inzicht gaven in het individuele kind met al zijn (on)vermogens, zodat zij op basis daarvan een pedagogisch en didactisch plan van aanpak konden opstellen.

Klootsema labelde kinderen naar hun 'probleem' en deelde ze uiteindelijk in vier overzichtelijke groepen in. Het aantal vooraf psychiatrische 'labels' is sindsdien steeds verder verfijnd. Binnen de orthopedagogiek is vandaag de dag aandacht voor een breed scala aan specifiek benoemde 'stoornissen' en (leer)problemen, zoals:

- aandachtstekortstoornissen als ADD, ADHD en ADD-NOS;
- gedragsstoornissen als CD, ODD, PDD-NOS;
- verstandelijke beperkingen;
- communicatiestoornissen;
- pervasieve ontwikkelingsstoornissen zoals autisme, Asperger, Rett en PDD-NOS;
- stoornissen in de motorische vaardigheden zoals dyspraxie (DCD);
- leerproblemen zoals dyslexie, dyscalculie, dysfasie, dysorthografie en hoogbegaafdheid.

Deze opsomming ziet er indrukwekkend en misschien angst-aanjagend uit, maar in navolging van Klootsema houden ook hedendaagse orthopedagogen zich in de eerste plaats bezig met de vraag welke *zorg* deze kinderen nodig hebben.

definitie wordt aangescherpt. De artikelen van psychiater Hart de Ruyter over de differentiatie tussen debilitas mentis en zwakbegaafdheid (1948) zijn hier een mooi voorbeeld van, net als de artikelen 'Woordblindheid' (1929), 'De psychiatrische selectie van de leerlingen voor de psychopathenscholen' (1951) en 'Kinderen met autistiform gedrag' (1974) van andere auteurs.

Tijdschrift voor Orthopedagogiek – 100 jaar

In 1909 werd het Tijdschrift der Vereniging van Onderwijzers en Artsen werkzaam aan Inrichtingen voor Onderwijs aan achterlijke en zenuwzwakke kinderen opgericht, een blad dat nog altijd bestaat, tegenwoordig onder de naam *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*. Het tijdschrift diende de professionalisering van leraren die werkten op scholen voor buitengewoon onderwijs of die anderszins te maken hadden met zorgenkinderen. Het werd volgeschreven door artsen, psychiaters, psychologen en orthopedagogen, maar ook door mensen uit de praktijk. Wie het tijdschrift inziet – via [100jaarorthopedagogiek.nl](#) – krijgt een mooi beeld van hoe de zorg voor kinderen zich in honderd jaar tijd heeft uitgebreid en komt tal van 'definitie-artikelen' tegen. Dit zijn artikelen waarin een (nieuw) type zorgkind wordt gedefinieerd of waarin een

1905

Kinderwetten

Basis voor de kindbescherming en het jeugdstrafrecht

Bij de kinderrechter, 1947.

KINDERRECHTER – ONDERTOEZICHTSTELLING – UITHUISPLAATSING – KINDERRECHTEN

De kindrewetten, die in 1905 in werking traden, maakten het mogelijk dat de overheid ingrijpt als ouders hun taak als opvoeder verwaarlozen. Ze vormen nog steeds het fundament voor het bestaande systeem van kindbescherming en jeugdstrafrecht.

In de loop van de negentiende eeuw groeide bij burgerij, wetenschappers en vervolgens de politiek de overtuiging dat kinderen bescherming verdienen tegen verwaarlozing door ouders en uitbuiting door werkgevers. Daarbij kwam een pleidooi voor verplicht onderwijs om de kans op armoede en criminaliteit te verminderen. In 1874 werd de *Wet houdende maatregelen tot het tegengaan van overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen* ('**Het Kinderwetje van Van Houten**') ingevoerd. Die verbood fabrieksarbeid voor kinderen tot twaalf jaar, maar omdat er tot 1889 geen Arbeidsinspectie bestond, was het effect beperkt. Een einde aan de meeste kinderarbeid kwam er wel door de invoering van de *Leerplichtwet* (1901), die onderwijs verplicht stelde voor 6- tot 12-jarigen.

De rechten van het kind volgens het VN-verdrag van 1989.

In 1898 publiceerde de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* het *Rapport omtrent het vraagstuk van de verzorging der verwaarloosde kinderen*. De opstellers signaleerden dat noch de overheid noch de weeshuizen zich bekommerden om verwaarloosde en criminele kinderen ('de schrik van de buurt, voor wie niets veilig is, en wie alles een welkome buit is'). Ouders konden een kind ieder moment terughalen uit **een particulier heropvoedingstehuis** en het opnieuw blootstellen aan uitbuiting en verwaarlozing. De voorstellen van 't Nut om de opvang en opvoeding van deze

Dankbaarheid over het Kinderwetje van Van Houten uit 1874, tekening Elias Spanier.

Het kabinet-Pierson (1897-1901) zorgde voor een reeks zeer belangrijke sociale wetten. Justitie-minister Cort Van der Linden tekende voor de Kinderwetten.

jeugdigen wettelijk te regelen, waarbij staat en particuliere instellingen zouden moeten samenwerken, vonden politiek weerklank. Ondanks veel verzet vanuit confessionele hoek verwierf de liberale minister van Justitie Cort van der Linden een meerderheid voor de in 1901 aangenomen en in 1905 ingevoerde *Kinderwetten*. Die waren in meerdere opzichten bijzonder. Ze boden de overheid de mogelijkheid direct in te grijpen in de opvoeding en ze regelden zowel de kinderbescherming als de bestrijding van jeugdcriminaliteit. Bovendien stelden ze het belang van het kind voorop en kreeg heropvoeding in het jeugdstrafrecht voorrang boven vergelding.

De Kinderwetten kenden drie onderdelen. De *Burgerlijke Kinderwet* bood de rechter de mogelijkheid om ouders die hun kind pedagogisch en/of lichamelijk verwaarloosden of mishandelden, uit de ouderlijke macht te ontzetten of ervan te ontheffen. Bij ontzetting wordt een kind van de ouders 'afgepakt' en verliezen zij iedere zeggenschap. Ontheffing is een vrijwillige maatregel die de instemming van de ouders behoeft. In beide gevallen plaatst de rechter een kind uit huis.

De *Strafrechtelijke Kinderwet* voorzag in een afzonderlijk jeugdstrafrecht (tot achttien jaar) en in een breder scala aan straffen, lopend van berisping tot verblijf in een tuchtschool al of niet in

Ciske de Rat is zonder twijfel de bekendste en sympathiekste Nederlandse jeugdcrimineel. Hij is gebaseerd op de boeken van Piet Bakker, maar kreeg zijn bekendheid door twee succesvolle verfilmingen in 1955 en 1984. In 2007 volgde tenslotte de musical.

combinatie met de genoemde civielrechtelijke maatregelen. De *Kinderbeginselenwet* omvatte de regels en voorwaarden waaraan de uitvoerende instellingen – rijksopvoedingsgestichten, tuchtscholen, particuliere tehuisen, voogdijverenigingen en rechtbanken – moesten voldoen.

De Kinderwetten zijn verschillende malen herzien en aangevuld. In 1922 deed de kinderrechtster zijn intrede en

werd er aan de ontzetting en ontheffing een minder ingrijpende preventieve maatregel toegevoegd: de straf- of civielrechtelijke ondertoezichtstelling. Daarbij werd het vrijwillige of door de rechter opgelegde patronaat van *Pro Juventute* vervangen door gezinsvoogdij. Die heeft een formeel juridische status en geeft de gezinsvoogd het laatste woord over de opvoeding. Volgen de ouders de aanwijzingen niet op, dan dreigt alsnog uithuisplaatsing. De ondertoezichtstelling werd snel de meest opgelegde maatregel. Naoorlogse wetwijzigingen verbeterden de rechtspositie van de ouders, bijvoorbeeld als ze bezwaar willen aantekenen tegen de rechterlijke beschikkingen, een verzoek doen tot herstel van de ouderlijke macht of inzage willen in rapporten van de Raad voor de Kinderbescherming. Een belangrijke wijziging in het jeugdstrafrecht was de invoering in 1965 van twaalf jaar als minimumleeftijd voor strafvervolgning. Verdere aanpassingen volgden met de *Wet op de Jeugdhulpverlening* (1989) en de *Wet op de Jeugdzorg* (2005).

Marc Dullaert werd in 2011 de eerste Kinderombudsman in Nederland.

Kinderrechten

De *Kinderwetten* regelden vooral het recht van verwaarloosde en criminele kinderen op een goede (her)opvoeding. Ze waren echter vooral ge-

formuleerd vanuit de plichten van de ouders en instituties die de opvoeding overnemen. Het in 1995 in ons land in werking getreden VN-verdrag inzake de *Rechten van het Kind* garandeert de burgerlijke, politieke, economische, sociale en culturele rechten van minderjarigen en vormt een toetssteen voor al het jeugdbeleid in ons land. Steeds vaker wordt het ook gebruikt als het uitgangspunt voor nieuwe organisaties die zich bezighouden met onderwijs, opvoeding

en zorg voor jeugdigen. Bij de vijfjaarlijkse rapportage aan het Kinderrechtencomité over de naleving van het verdrag wordt Nederland regelmatig op de vingers getikt (bijvoorbeeld omdat de rechten van minderjarige asielzoekers worden aangetast). Sinds 2011 kent Nederland ook een Kinderombudsman die zich inzet voor de naleving van de rechten van kinderen en jongeren, zoals vastgelegd in het Kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties.

1915

Reinheid, Rust, Regelmaat

Leren van gehoorzaamheid en zelfbeheersing

Tot ver in de jaren vijftig werd ouders voorgehouden dat zuigelingen tot vijf maanden een zeer strikte dagindeling nodig hadden. Illustratie uit: Olga van Andel – Ripke (1956), *Nieuw leven op deze wereld*.

Voorkant van de zesde druk uit 1916 van *Reinheid, rust en regelmaat* door Aafke Gesina van Hulst.

NEIGING TOT EGOÏSME – OUDERWIL – STRENG WAAR NODIG – ZACHT WAAR MOGELIJK

In de negentiende eeuw was zedelijke vorming het belangrijkste doel van opvoeding. Zedelijkheid kwam tot stand door wils- en gewetensvorming. Opvoeding moest door het aanleren van gehoorzaamheid en zelfbeheersing slechte eigenschappen van kinderen onderdrukken of ten goede keren. Vooral het jonge kind gold als vormbaar; ongunstige trekken konden in de eerste levensjaren nog makkelijk worden gecorrigeerd.

Als belangrijkste slechte eigenschap van kinderen zag men hun neiging tot egoïsme. De zelfzuchtige, op bevrediging van eigen lustgevoelens gerichte neiging van het kind vormde de kern van de kinderlijke zwakheid. Kinderen moesten zichzelf leren de wet te stellen en dat kon alleen door hen dit stevig in te wijven. Voor jonge kinderen bestond dit leerproces uit navolging van de ouderwil (tucht – gehoorzaamheid) en het wat oudere kind moest leren de eigen, beteugelde wil te volgen (zelftucht – zelfbeheersing). Het eerste – gehoorzaamheid – was nodig om aan het tweede – zelfbeheersing – te kunnen werken. Het aanleren van gehoorzaamheid en zelfbeheersing was een taak voor de ouders. Van hen werd verwacht dat zij liefdevol leiding gaven aan hun kinderen: streng waar nodig en zacht waar mogelijk. Te veel vertroetelen, knuffelen en een overdreven angstvalligheid verzwakten lichaam en geest. Dit gold ook voor de allerjongsten: een huilende baby uit bed nemen zonder dat er lichamenlijk iets schortte, was decennialang uit den boze. Hoe vroeger een kind leerde zichzelf te beheersen, hoe beter. Aanleren was immers makkelijker dan afleren: 'buigt het takje, terwijl het teer is'. Dus nog voor het goed en kwaad kon onderscheiden, moest het kind door gewoontevorming leren wat het later bewust en uit vrije wil zou doen.

Rust en regelmaat waren hierbij van groot belang: eten, slapen, alles moest op vaste tijden gebeuren. Rust was belangrijk, ook als

Aafke Gesina van Hulst (1868-1930) is de geestelijke moeder van de drie R's.

Verwennen vlak na geboorte

De Nijmeegse psycholoog dr. A. Chorus publiceerde in 1942 *Zuigeling en Kleuter*, een boek voor ouders over de psychologie en de opvoeding van het kind vanaf de geboorte tot de schoolleeftijd. Net als [Langeveld](#), die in 1949 *De opvoeding van zuigeling en kleuter* publiceerde, onderbouwde ook Chorus het aloude adagium Reinheid, Rust en Regelmaat met nieuwe wetenschappelijke inzichten en soms ouderwets ogende opvattingen. Zo schreef hij bijvoorbeeld over het risico van verwennen in de eerste dagen na de geboorte: 'Een moeder, die in de eerste dagen niet een weinig "hard" kan zijn, bederft het kind en maakt het voor het kind en voor zichzelf later onnoemelijk moeilijk. Want het is nu eenmaal zo: de eerste gewoonten liggen het diepst en daarmee zijn juist deze het

de baby niet lag te slapen, maar wakker in het wiegje lag. Gewoon spelen met het kind – buiten iets nuttigs als voeden, baden en verluieren om – mocht pas als het kind een maand of zes was en ook dan: niet teveel. De affectiviteit zoals wij die nu in opvoeden kennen, had toen een duidelijk andere vorm.

Rust en regelmaat droegen bij aan het bereik van gehoorzaamheid en zelfbeheersing. Ook reinheid, het adagium van de negentiende-eeuwse hygiënisten, sloot hier naadloos op aan. Zij maakten duidelijk dat gezondheid en zedelijke vorming twee zijden waren van dezelfde medaille. Voeding en lichamelijke verzorging moesten met kalmte en precisie gebeuren. Niet voor niets dat het voor

moeders geschreven *De ontwikkeling van het kind naar lichaam en geest* (1845) van hygiënist en Nuts-lid dr. G.A.N. Allebé naast lichamelijke verzorging óók karaktervorming behandelde. Op medisch gezag woei er een frisse wind door de kinderkamer: kinderen hadden veel frisse lucht nodig, moesten zich met koud water wassen en mochten niet te lang in bed blijven. Moeders moesten daarbij niet te kinderachtig zijn.

Deze opvattingen over opvoeding werden via een beschavings-offensief opgelegd aan brede lagen van de bevolking. Zo werd moeders in de eerste helft van de twintigste eeuw dwingend geadviseerd de drie R'en – Reinheid, Rust en Regelmaat – in acht te nemen bij het verzorgen en opvoeden van hun kinderen. Dit motto, dat in drie woorden het opvoedideaal van dat moment belichaamde, werd in 1915 gelanceerd door Aafke Gesina van Hulst, oprichtster van de Groene Kruis Vereniging. Via de consultatiebureaus van de kruisverenigingen kregen moeders korte en bondige opvoedkundige instructies. Zo hoorden baby's bijvoorbeeld stipt om zeven uur 's ochtends te worden gevoed, en vervolgens om tien, één, vier, zeven en tien uur. Van vaker drinken zou een baby maar verwend raken.

In de tweede helft van de twintigste eeuw verdween de nadruk op een strenge opvoeding, op rust, reinheid en regelmaat. Niet onbelangrijk hierbij was het verschijnen van het boek *Baby- en kinderverzorging* (1950) van de Amerikaanse kinderarts [Benjamin Spock](#) (1903-1998). Spock was niet bang dat een kind te makkelijk verwend raakte en raadde aan signalen van het kind serieus te nemen. Vooral voor zuigelingen mocht een ouder gerust wat milder zijn. Aandacht geven als een baby hilde, veranderde het kind echt niet onmiddellijk in een tiran. Een kind past zich uiteindelijk vanzelf aan etenstijden en dagritmes aan. Reinheid, rust en regelmaat waren prima, maar niet langer als ijzeren regime.

moeilijkst te wijzigen.' Bühler en Van Lookeren Campagne schreven in hun net iets eerder verschenen *De kindertijd* iets

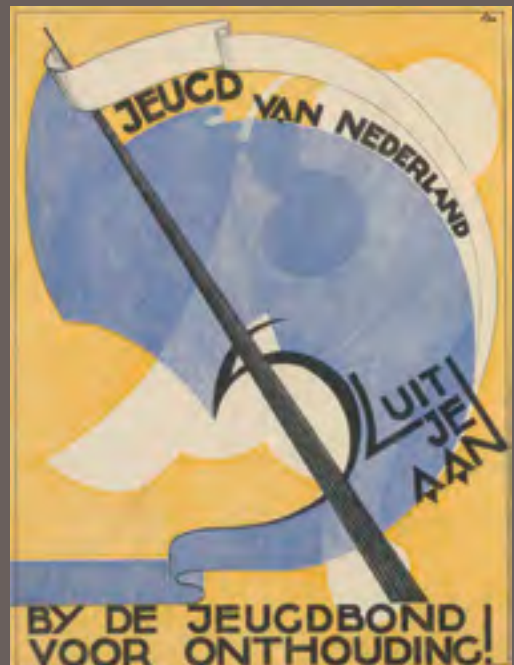
soortgelijks: 'In de eerste nacht al wordt beslist, of het kind zal worden verwend of dat het verstandig zal worden opgevoed.'

De jeugd is altijd een dankbaar onderwerp geweest om te verbeelden. In de moderne geschiedenis heeft dat een grote hoeveelheid plakaten, posters en affiches opgeleverd. Op de volgende pagina's treft u daarvan een kleine selectie aan. We zien daarin de jeugd in tal van gedaantes de revue passeren.

Als object van zorg, bijvoorbeeld over nutteloze tijdsbesteding dan wel alarmerend alcoholgebruik, zoals de affiches op deze pagina. Of als politiek-bewuste jongeren die – zoals op de volgende pagina zichtbaar wordt – in 1933 waarschuwden tegen het oprukkend kwaad, dan wel als blakend gezonde, blonde hoop der natie, zoals het door de Duitsers opgerichte Nederlandse Arbeidsfront in 1943 de Hollandse jeugd het liefst portretteerde.

Er volgen in deze afficheparade nog jongeren die spelen (1948), jongeren die sparen (1950), jongeren die geloven (1954), jongeren die in een vrij en zelfstandig Europa willen leven. Vanaf de jaren zestig wordt de jeugdbeeldvorming vooral geïnspireerd door het protest van een jeugdige generatie. Protest tegen werkloosheid, tegen onderbetaling en in de jaren zeventig de woningnood.

En tegenwoordig... ja dat is moeilijk te zeggen. Er is nog maar weinig actie en protest, wel affiches over seksueel misbruik, overgewicht en ontsporing. De beeldvorming neigt weer wat zorgelijker te worden. In dat opzicht lijkt het wel wat op de affiches van honderd jaar geleden.

E. v. Joffe

GEEN WONING

GEEN KRONING

KWAAD? GOED? TRIEST? BLIJ?
 SIAGRIJNIG? ROT? GAAF? EENZAAM? ONGELUKKIG? HAPPY? SUPER? SHIT?
 AGRRESSIEF? TOF? VERDRIETIG? ? KIPLEKKER? VRIJ?
 GEPAKT? VERDRIETIG? MAF? BANG?
 UIT JE DAK? VERLIEFD? UIT JE BOL? NERVEUS?
 IN EEN DEUK?
 GEK? ONWIJS?
 NIET LEKKER? ??
 HOPELOOS? JOFEL? OKE?

DE KINDERTELEFOON

06-0432 2000

BEL 06-0432

Deze poster is gemaakt door Studio, Amsterdam. Het beeld wordt gebruikt met toestemming van de gemeente Amsterdam. Het beeld wordt gebruikt met toestemming van de gemeente Amsterdam. Het beeld wordt gebruikt met toestemming van de gemeente Amsterdam.

TOP 10

**Opvoeden of
opsluiten?**

**Wat moet de gemeente doen met
Amsterdamse probleemjongeren?**

XXX
 XXX

www.amsterdamleefsaamen.nl

1918

Academische pedagogiek

Wetenschappelijke onderbouwing van de opvoeding

WETENSCHAPPELIJKE ONDERBOUWING - WAARDENGLADEN PEDAGOGIEK - EMPIRIÏSCHE OPVOEDKUNDE

In 1918 stelde de Rijksuniversiteit Leiden als eerste Nederlandse universiteit een hoogleraar pedagogiek aan, Rommert Casimir (1877-1957). Zijn bijzondere leerstoel was mogelijk gemaakt door de **Maatschappij tot Nut van 't Algemeen** om een bijdrage te kunnen leveren aan de academische voorbereiding van aanstaande leraren.

Casimir bleef niet lang de enige, al in 1919 aanvaardde Philip Kohnstamm (1875-1951) een soortgelijke betrekking aan de Universiteit van Amsterdam. Nederland was laat met het aanstellen van hoogleraren. In Duitsland, waar Johann Friedrich Herbart (1776-1841) al in 1805 als hoogleraar pedagogiek was aangesteld, was de pedagogiek al ruim honderd jaar een universitair vak. Dat begin twintigste eeuw de pedagogiek ook in Nederland academisch werd, is niet vreemd. Binnen het voortgezet onderwijs groeide de behoefte aan een wetenschappelijke benadering van het onderwijs en aan het ontwikkelen van didactiek en methodiek. Een vergelijkbare behoefte ontstond binnen het snel groeiende aantal zorgvoorzieningen voor kinderen, zoals scholen voor buitengewoon onderwijs, consultatiebureaus voor zuigelingen, instellingen voor gehandicaptenzorg en de kinderbescherming. Niet toevallig verscheen ook in die tijd het pedagogisch tijdschrift *Pedagogische Studiën* (1919), waarin veel vooroorlogse hoogleraren pedagogiek regelmatig publiceerden.

Levensbeschouwelijke waarden

In 1921 erkende de overheid in het Academisch Statuut de pedagogiek als bijvak, waardoor het mogelijk werd een doctoraal wijsbegeerte af te leggen met de specialisatie 'paedagogiek'. Deze erkenning betekende dat ook andere universiteiten hoogleraren pedagogiek moesten aanstellen. In 1923 werd Jan Gunning Wzn. (1859-1951) op die post benoemd in Utrecht. Gunning was geen onbekende, hij werkte al vanaf 1900 als (onbezoldigd) privatdocent pedagogiek aan de universiteiten van Utrecht

Philipp Kohnstamm
Rommert Casimir
Martinus Langeveld

en Amsterdam. Ook de beide bijzondere universiteiten bleven niet achter. De Katholieke Universiteit in Nijmegen benoemde [Johannes Hoogveld](#) (1878-1942) en de Vrije Universiteit [Jan Waterink](#) (1890-1966).

Van deze vijf pedagogen was Kohnstamm met afstand de invloedrijkste. In *Persoonlijkheid in wording* (1929) betoogde hij dat opvoeding en onderwijs bedoeld zijn de wording van een kind tot persoon tot stand te brengen. Zowel Kohnstamm als het merendeel van zijn collega-pedagogen was ervan overtuigd dat pedagogiek was gebaseerd op fundamentele levensbeschouwelijke waarden. Niet voor niets viel de pedagogiek naar Duits voorbeeld aanvankelijk onder de wijsbegeerte; zij was normatief van aard en levensbeschouwelijk gekleurd. De theoretische, wijsgerige pedagogiek van voor de oorlog draaide om de doordenking van het *doel* van de opvoeding. Elke zuil verwoordde het doel van opvoeding op eigen wijze, wat niet alleen zichtbaar werd in de colleges van de verschillende hoogleraren, maar ook in de specifieke vormgeving van de opvoeding en van het (bijzonder) onderwijs.

Zelfbepaling

Na de oorlog nam Martinus Langeveld (1905-1989) de rol van meest toonaangevende pedagoog over. Langeveld, in 1946 in Utrecht benoemd tot gewoon hoogleraar in de pedagogiek, was er eveneens van overtuigd dat de pedagogiek

normatief en handelingsgericht hoorde te zijn. Wel zette hij zich af tegen een levensbeschouwelijk gekleurde normatieve pedagogiek, omdat hij vond dat de mens moest worden opgevoed tot 'zelfverantwoordelijke zelfbepaling'.

In 1949 werd het kandidaatsexamen ingesteld, waarmee de pedagogiek van een bijvak uitgroeide tot een eigen, zelfstandige opleiding. Het aantal studenten steeg snel, niet in de laatste plaats doordat de zorg voor het (afwijkende) kind bleef groeien. Hierdoor nam ook het aantal specialismen met eigen leerstoelen toe, zoals op het terrein van de orthopedagogiek, waar men zich binnen deelspecialismen boog over gezin en gedrag, over leren en leerproblemen en over ontwikkelingspsychologie. Andere pedagogische specialismen die een eigen terrein claimden, waren de schoolpedagogiek, de sociale pedagogiek, de historische en theoretische pedagogiek, de andragogie en de onderwijskunde. Door het succes van verschillende specialismen vond een omwenteling plaats van waardengeladen pedagogiek naar een op empirie gestoelde opvoedkunde waarin men zich bezig ging houden met vragen als 'hoe ontwikkelen kinderen zich?' en 'wat

Historisch pedagoog Lea Dasberg publiceerde in 1975 *Grootbrengen door kleinhouden* – een kritische beschouwing over opvoeden. Volgens Dasberg worden kinderen door volwassenen in een beschermd Jeugdland klein gehouden.

Wilhelmina Bladergroen (1908-1983) werd in 1966 benoemd tot hoogleraar in de opvoedkunde van het afwijkende kind aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zij was de eerste vrouwelijke hoogleraar pedagogiek.

heeft een kind met dyslexie nodig om te leren lezen?'. Dergelijk onderzoek hielp handvatten te construeren waarmee professionals zorg konden verlenen en leidde tot een inhoudelijke verzelfstandiging van pedagogische subdisciplines, waardoor het aloude gedeelde theoretisch kader langzaam maar zeker uit beeld verdween.

Elk deelspecialisme kent tegenwoordig zijn eigen toonaangevende hoogleraren. In dit rijtje horen zeker Micha de Winter (maatschappelijke opvoedingsvraagstukken), Gert Biesta (*philosophy of education*) en Rien van IJzendoorn (gezinspedagogiek) thuis, naast tal van anderen.

Pedagogiek in de negentiende eeuw

J.H. Gunning

Het is lastig te bepalen wanneer met recht over academische pedagogiek in Nederland kan worden gesproken. Al in 1827 was pedagogiek in het universitaire curriculum opgenomen om te voorzien in de behoefte aan pedagogische en didactische scholing met het oog op het zich langzaam uitbreidende middelbare onderwijs. De Utrechtse classicus Karsten had van 1827 tot 1860 als leeropdracht: Grieks, Pedagogiek, Griekse Oudheden, Oude geschiedenis en Oude

filosofie. Omdat het vak weinig populair was – hoe les te geven, konden studenten beter leren van de hoogleraren in de desbetreffende vakdisciplines – verdween pedagogiek na de Wet op het hoger onderwijs (1878) van het universitaire toneel. In 1900 werd een nieuwe start gemaakt, toen in Utrecht J.H. Gunning als onbezoldigd privatdocent colleges pedagogiek ging geven. Achttien jaar later verscheen de eerste 'echte' hoogleraar pedagogiek op het toneel.

1920

Speciaal onderwijs voor moeilijke kinderen Van buitengewone scholen naar passend onderwijs

BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS – LOM-SCHOLEN – SPECIAAL ONDERWIJS – RUGZAKJE – LEERLINGEGBONDEN FINANCIERING

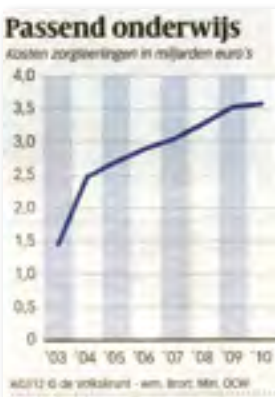
In de rond 1900 vaak overvolle klassen van de lagere school vielen vooral die kinderen op die vanwege een beperkt verstandelijk vermogen het klassikale onderwijs niet goed konden volgen. Voor deze ‘achterlijke’ kinderen werden rond de eeuwwisseling scholen voor buitengewoon onderwijs opgericht.

Het criterium voor plaatsing was eerder medisch dan pedagogisch. Zwakzinnigheid werd namelijk gezien als een ziekte, een gebrek. Dat is de reden waarom vanaf 1904 schoolartsen werden belast met de selectie van leerlingen voor de buitengewone scholen, in samenspraak met het hoofd van deze scholen. Al snel, omstreeks 1910, gingen zij hierbij gebruikmaken van intelligentietests.

Aanvankelijk bestonden buitengewone scholen bij de gratie van het particulier initiatief. Dit veranderde toen in 1920 een nieuwe onderwijswet in werking trad waarin voor het eerst gesproken werd over ‘buitengewoon lager onderwijs’ voor leerlingen ‘die wegens ziels- of lichaamsgebreken of uit maatschappelijke oorzaak niet in staat zijn geregeld en met vrucht gewoon onderwijs te volgen of wier gedrag het noodzakelijk maakt hun buitengewoon onderwijs te doen geven’. De Wet op het Buitengewoon Onderwijs en de daarbij behorende subsidiëring gold in eerste instantie alleen het zwakzinnigenonderwijs. Het aantal scholen voor ‘debielen en lichte imbecielen’ groeide razendsnel: van 25 dagscholen in 1920 naar 73 in 1929 en 206 in 1950 (25.888 leerlingen).

In 1923 werd het buitengewoon onderwijs uitgebreid met scholen voor doofstomme, blinde en slechthorende kinderen en in 1930 met scholen voor lichamelijke gebrekkige kinderen en scholen voor ‘zedelijk gebrekkigen’, de ‘psychopaatjes’. In 1949 werden hier onder meer nog aan toegevoegd de scholen verbonden aan pedologische instituten en de scholen voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden (LOM), bedoeld voor kinderen

Kosten van zorgleerlingen zijn tussen 2003 en 2010 met bijna 250 procent gestegen.
De Volkskrant, 6 maart 2012.

met 'partiële gebreken' zoals dyslexie en dyscalculie. Deze differentiatie was op zich logisch. Kinderen met verschillende problemen hoorden niet op dezelfde school thuis. Tegelijkertijd zorgde dit uitdijende aanbod van speciale scholen voor een explosieve groei in leerlingenaantal. In 1938 telden alle buitengewone scholen samen 13.000 leerlingen, in 1950 50.000 en in 1986 maar liefst 106.000. Vooral het leerlingenaantal op LOM-scholen groeide snel. Deze scholen golden als vergaarbak voor kinderen met wie reguliere scholen geen raad wisten, maar die niet op een van de andere vormen van buitengewoon onderwijs thuishoorden.

Explosieve groei

Vanuit pedagogische hoek riep de enorme groei van het buitengewoon onderwijs al in de jaren zeventig de vraag op of het Nederlandse onderwijs wel goed functioneerde als het zoveel kinderen erbuiten plaatste. Ook kwam er meer aandacht voor de vraag of en in hoeverre het stempel 'buitengewoon kind' stigmatiserend werkte en of het wel zo verstandig was voor de ontwikkeling van kinderen om hen af te zonderen op speciale scholen. Tegelijkertijd trad een verandering op in de manier van selecteren. Het medische diagnosemodel werd vervangen door een pedagogisch model, waarbij niet zozeer het gebrek centraal stond, maar de mogelijkheden die het kind *wel* had. De arts maakte plaats voor psychologen en orthopedagogen. De overheid plaatste eveneens vraagtekens bij de explosieve groei van het buitengewoon onderwijs. Zij maakte zich vooral zorgen over de kosten; scholen voor buitengewoon onderwijs waren veel duurder dan een gewone lagere school. Onder invloed van deze twee tendensen is vanaf de jaren zeventig een beweging zichtbaar waarbij het buitengewoon onderwijs – dat in 1985 de naam 'speciaal onderwijs' kreeg – moet inkrimpen en basisscholen langzaam maar zeker meer zorg op zich moeten nemen. Weer

2 oktober 2012 – Protestdag tegen 300 miljoen bezuinigen op het passend onderwijs. Op ruim 1700 scholen werd gestaakt.

Tussen 2008 en 2013 konden kinderen die in het onderwijs extra ondersteuning nodig hadden een rugzakje krijgen. Dat was geld waarmee de school voor de leerling iets extra's kon doen. In 2014 gaat deze 'leerlinggebonden financiering' plaats maken voor een financiering van scholen die samenwerken om passend onderwijs te realiseren.
Foto: passendonderwijs.nl.

Samen Naar School (1990) is hier een voorbeeld van, net als de invoering van het rugzakje (1995) en het leerlinggebonden budget (2003). Het uiteindelijke streven is *Passend Onderwijs* (2012/2013): niet de ouders, maar de school moet ervoor zorgen dat er voor elke leerling die extra ondersteuning nodig heeft een passende plek gevonden wordt. Dit streven werd door het eerste kabinet-Rutte echter belast met een bezuiniging van 300 miljoen, waardoor – zo is de angst in onderwijskringen – specialisten verdwijnen en de hiervoor niet geschoolde leraar basisonderwijs opdraait voor de benodigde extra zorg. De bezuinigingen werden teruggedraaid, de nieuwe lijn is om de gelden nu te decentraliseren zodat gemeenten erover kunnen gaan beslissen. Daarvoor krijgen ze dan wel minder geld.

Idiotenschool

De scholen voor achterlijken, later ook wel 'zwakzinnigen-scholen' of 'debielenscholen' genoemd, waren niet de eerste vorm van buitengewoon of speciaal onderwijs. Al in 1790 opende het eerste onderwijsinstituut voor dove kinderen zijn deuren, in 1808 gevolgd door de eerste blindenschool. Voor kinderen met een (ernstige)

verstandelijke beperking had de onderwijzer F.Y. Kingma in 1838 in Amersfoort een schooltje opgericht, waar ook plaats was voor spraakgebrekige kinderen. Een soortgelijk publiek trok het in 1855 geopende 'idiotenschooltje' van de Haagse dominee C.E. van Koetsveld, dat aan de plaatselijke inrichting voor zwakzinnigen was verbonden.

Medisch-Opvoedkundige Bureaus

De opkomst en groei van de jeugd-ggz

Eugenia Lekkerkerker
(1899-1985).

MENTAL HYGIENE MOVEMENT – JEUGD PSYCHIATRISCHE DIENST – RIAGG – DECENTRALISATIE

Zowel ouders als professionals interpreteren problemen van kinderen tegenwoordig snel in psychologische, zelfs psychiatrische termen. Kinderen zijn druk omdat ze ADHD hebben, maken geen vriendjes omdat ze depressief zijn, halen vanwege stress hun diploma niet. Honderd jaar geleden was dat wel anders.

Praten over persoonlijke problemen deed je niet, dat was de vuile was buiten hangen. Lastige en criminele kinderen pakte men hard aan, ook als ze werden betiteld als geestesziek ('psychopaat'). Soms verdwenen ze voor jaren in een rijksopvoedingsgesticht (zie 1833 *Jeugdgevangenissen*) of krankzinnigengesticht.

In de Verenigde Staten bracht de *Mental Hygiene Movement* een ommekeer teweeg in deze praktijk. Deze beweging timmerde daar vanaf omstreeks 1870 aan de weg. Het motto was dat niet aanleg, maar een ongunstig milieu (werkloosheid, slechte woonomstandigheden) de geestesziekte veroorzaakte. Preventie was het parool van de 'psychohygiënist'. De beweging sloeg ook aan in Nederland, waar een groep artsen in 1924 de *Nederlandse Vereeniging ter bevordering der Geestelijke Volksgezondheid* oprichtte.

De jonge juriste Eugenia Lekkerkerker raakte enthousiast toen zij in 1924 in New York een vanuit deze beweging opgerichte ambulante *Child Guidance Clinic* bezocht. Ze keek haar ogen uit: een team (psychiater, psycholoog en *social worker*) hielp, samen met de ouders, 'moeilijke' kinderen weer op het rechte pad. Als team stelden ze diagnoses en behandelingsplannen op, geïnspireerd door de psychoanalyse. Volgens eigen berichten slaagden ze er veelvuldig in gestichtsoptname te voorkomen. Lekkerkerker vond dat zulke bureaus ook in Nederland moesten komen. Het lukte haar – na het nodige lobbywerk – om in 1928 in Amsterdam het eerste bureau op te richten, waar kinderpsychiater Nel Tibout ook de functie van kinderarts aan het team toevoegde. Snel volgden er meer. In 1939 waren er zeven *Medisch-Opvoedkundige Bureaus* (MOB's). Met die naam onderscheidden ze zich van de al

MOB-observatiekamer, 1950.

bestaande [Consultatiebureaus voor Zuigelingen](#), die alleen adviseerden. MOB's deden onderzoek en behandelden kinderen en hun ouders met een multidisciplinair team.

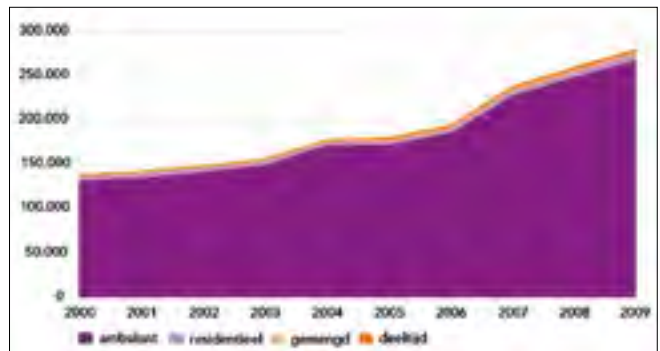
Groei

Na 1945 groeide de aandacht voor geestelijke gezondheid. Het aantal MOB's steeg naar vijftien in 1952. Schoolartsen en kinderrechtbanken waren belangrijke verwijzers, maar ook ouders en onderwijzers

meldden kinderen aan voor hulp of een deskundig advies. Kinderen met leer- of gedragsproblemen, en vooral delinquenten en zwakzinnige kinderen, konden vanaf 1946 ook terecht bij een JPD (Jeugd Psychiatrische Dienst). Daarbij tekende zich een taakverdeling af. Bij de MOB's kwamen vooral de verbaal beter toegeruste ouders uit de middenklasse en hun 'neurotische' kinderen. Dat was, zoals Lekkerkerker het later in een terugblik benadrukte, een bewuste keuze. De bezorgdheid onder deze ouders was groot, waardoor de MOB's al gauw kampten met grote wachtlijsten. Ouders uit de lagere sociale klassen en ouders die snel hulp wilden, waren daardoor aangewezen op de Sociaal Psychiatrische Diensten, waarvan er slechts enkele een JPD-afdeling hadden. In 1962 telde Nederland 83 MOB's tegenover 7 JPD's.

De grote groei van wat tegenwoordig als jeugd-ggz wordt aangeduid, vond plaats vanaf de jaren zeventig. De kritiek op de maatschappij zwol aan, het denken over opvoeden veranderde en meer en meer begonnen mensen hun eigen gedrag en dat van hun kinderen te problematiseren. De belangstelling voor allerlei vormen van therapie (vooral de [Rogeriaanse](#) en de gedrags-, systeem- en gezinstherapie) nam snel toe, niet in de laatste plaats bij professionals zelf. Mens en samenleving leken maakbaar. Moeilijkheden en tegenslag waren er niet om je bij neer te leggen, maar waren met behulp van deskundigen oplosbaar.

In tien jaar tijd verdubbelde het aantal cliënten van de jeugd-ggz. Bron: SCP, 2011.

Psychische hulp voor jeugd met keuzestress

Toename van 8,5 procent per jaar sinds 2009

ANOUK MERTINK

DEN HAAG – De economische crisis en keuzestress leiden ertoe dat steeds meer jongeren aankloppen voor hulp bij de geestelijke gezondheidszorg.

Volgens Philippe Delespaul, hoogleraar innovaties in de geestelijke gezondheidszorg aan de Universiteit Maastricht, raken veel jongeren gestrest door de veelheid aan keuzes die zij moeten maken. "Jongeren zijn op zoek naar een studie of werk. Iedereen heeft een bepaalde kwetsbaarheid voor psychiatrische problemen. Stress verergert dat."

De toenemende werkloosheid is voor velen een trigger, stelt hij. Jonge mensen moeten door de verslechterende Nederlandse economie andere keuzes maken. "En dat maakt hen nog onzekerder over hun toekomst."

Het aantal kinderen tot achttien jaar dat psychische hulp kreeg, is sinds 2009 jaarlijks gemiddeld 8,5 procent gestegen. Veel meer dan bij volwassenen en 65-plussers, waar de toename respectievelijk 5 en 3,8 procent is. 166.000 jongeren krijgen psychische of psychiatrische hulp, vooral zestien- tot achttienjarigen.

Ilone Kleinberg van de Haagse zorginstelling De Jutters: "Jongeren moeten veel meer dan vroeger en krijgen door internet meer informatie te verwerken. Ze hebben zo veel mogelijkheden, maar tegelijkertijd worden de jaarccontracten van hun ouders bijvoorbeeld niet verlengd. Kunnen ze dan nog wel studeren? Vooral jongeren met een psychiatrische aandoening worden door die keuzestress extra belast en hebben intensievers zorg nodig."

Judith Veenendaal, directrice van de vereniging voor psychologen NVVP, vreest dat veel van die jongeren straks

'Kunnen ze nog wel studeren als hun ouders werkloos raken?'

geen hulp meer krijgen. Het kabinet bezuinigt op de geestelijke gezondheidszorg, waar het vorig jaar 5,7 miljard euro aan kwijt was. De jeugdzorg weet wel grotendeels ontzien, maar volgens Veenendaal krijgen jongeren met "tichtere problemen" straks geen hulp meer als gemeenten verantwoordelijk worden voor de zorg.

Decentralisatie

Alleen: het kostte steeds meer geld. Toen in de jaren tachtig de economische crisis doorzette, dwong de overheid een reorganisatie af van de geestelijke gezondheidszorg. De afzonderlijke instellingen, ook de MOB's en JPD's, werden vanaf 1983 regionaal gebundeld in RIAGG's. Inmiddels zijn deze ambulante instellingen vrijwel overal in het land samengegaan met intramurale psychiatrische instellingen. Daardoor zijn zeer grote instellingen ontstaan waarin alle functies van de geestelijke gezondheidszorg (volwassenenzorg, jeugdzorg, ouderenzorg, ambulant, outreachend, extramuraal, intramuraal, preventie) organisatorisch met elkaar zijn verbonden.

De jeugd-ggz is daarbinnen als een herkenbaar onderdeel overeind gebleven. Het leeuwendeel van de zorg die de 32 jeugdafdelingen van ggz-instellingen en acht speciale jeugdinstanties voor verslavingsproblematiek bieden is ambulant. Daarnaast zijn er negen integrale Centra voor Jeugd-ggz, waar kinderen ook kunnen worden opgenomen. In de jeugd-ggz ontstond grote ongerustheid toen de regering in

Psychische hulp groeit –
Het Parool, 30 september 2013.

Helpt het?

Tussen 2000 en 2009 is de vraag naar hulp door de jeugd-ggz verdubbeld. In 2009 kreeg één op de tien kinderen psychosociale hulp, de helft daarvan, ruim 142.000 kinderen, was vanwege psychische problemen in behandeling bij een instelling in de jeugd-ggz. En dat terwijl – zelfs als je de cijfers indexeert – toch moei-

2012 bekend maakte dat dit deel van de geestelijke gezondheidszorg vanaf 1 januari 2015 gedecentraliseerd zal worden. Vanaf die datum zullen de gemeentelijke overheden de hele jeugdzorg gaan aansturen. Vooral in kringen van kinder- en jeugdpsychiaters vroeg men zich af of gemeenten daar wel voldoende deskundig voor waren. Zij vreesden dat kinderen in de nieuwe goedkopere opzet van de jeugdzorg wel eens te lang van deskundige hulp verstoken zouden kunnen blijven.

lijk vol te houden is dat de *mental hygiene* in vergelijking met honderd jaar geleden er zoveel op achteruit is gegaan. De paradox lijkt deze: hoe meer we in psychologische en biologische zin over de ontwikkeling van kinderen en

het gedrag van hun opvoeders te weten zijn gekomen en hoe beter we problemen kunnen herkennen en benoemen, des te psychisch ongezonder onze kinderen lijken te worden. Het aanbod zou wel eens een deel van de vraag kunnen verklaren.

1945

Beroepsopleidingen

Gestage professionalisering van jeugdzorgmedewerkers

Op deze pagina's banners uit de in september 2012 gestartte campagne 'Laat zien wat je waard bent', met als doel jeugdzorgwerkers en gedragswetenschappers te stimuleren zich te registreren in een beroepsregister.

CURSUSSEN KINDERBESCHERMING A EN B - SOCIAAL PEDAGOGISCHE HULPVERLENING - COMPETENTIEPROFIEL

Al vanaf 1899 leidden scholen voor maatschappelijk werk, behalve [woningopzichteressen](#) en (buurt-)maatschappelijk werksters, ook dames op voor functies in kinderbescherming en jeugdwerk. Zij konden aan de slag als ambtenaar voor de kindwetten, die beslisten over al dan niet uit huis plaatsen. Maar vrijwel niemand stroomde door naar het inrichtingswerk. Daar bleven de uitvoerenden tot na de Tweede Wereldoorlog in hoofdzaak ongeschoold.

De directie was vaak in handen van iemand met een onderwijzer(es)s(en)opleiding, maar de leiding over een groep vertrouwde men gerust toe aan een afgekeurde militair of een juffrouw met een beschaafd voorkomen. Vaak ook ging het om vrijwilligers. Nieuwe opleidingen zoals De Horst (1945) en Middeloo (1946) en vooral de parttime cursussen Kinderbescherming A en B (vanaf 1947) brachten daarin verandering. Steeds vaker hadden jeugdzorgwerkers sindsdien een diploma.

Dat het in kindertehuizen tot die tijd zo slecht gesteld was met de opleiding van het daar werkzame personeel, had verschillende redenen. Algemeen leefde de overtuiging dat van een regime van [reinheid](#), [rust](#) en [regelmaat](#) alleen al voldoende opvoedende werking uit zou gaan. De tehuiswerker was vooral opzichter en diens roeping en persoonlijkheid golden als belangrijker succesfactoren dan opleiding of kennis. Daarnaast bestonden er voor het versnipperde en verzuilde geheel van tientallen instituten geen landelijke richtlijnen, controle of ondersteuning, laat staan opleidingseisen. De rijksopvoedingsgestichten kenden vanaf 1909 weliswaar een vooropleiding hulpbeambte, maar die werd in 1933 weer wegbezuinigd. Die visie op het werk en het geringe scholingsaanbod leidden ertoe dat, zeker in de particuliere tehuizen, naar schatting 80 procent van het personeel niet meer had dan een lager schooldiploma.

1957, studenten cursus
kinderbescherming A.

2013, derde jaars studenten SPH,
in Leeuwarden.

Nationaal Bureau

Na 1945 bleek de tijd eindelijk rijp voor de hervormingen in de kindbescherming die voorlopers als [Daan Mulock Houwer](#) en Jaap Koekebakker al eerder hadden bepleit. Er moesten duizenden 'oorlogskinderen' (joodse weeskinderen, kinderen van nsv'ers, kinderen uit gebroken gezinnen) opgevangen en gesocialiseerd worden en de overtuiging brak door dat daarvoor goed geschoold personeel nodig was. De diverse, op levensbeschouwing gebaseerde, koepels verenigden zich in de *Nationale Federatie 'De Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming'*, er kwam een *Nationaal Bureau voor de Kinderbescherming* onder leiding van Mulock Houwer en op landelijke schaal werden in respectievelijk 1947 en 1949 de cursussen Kinderbescherming A en B opgezet. Die tweejarige cursussen, gegeven in de avonduren, waren alleen toegankelijk voor (potentiële) medewerkers van tehuizen.

De parttime cursussen, aanvankelijk bedoeld als tijdelijke 'noodopleiding', zouden zich – in vele regionale en levensbeschouwelijke varianten – verder ontwikkelen en worden gegeven tot begin jaren zeventig, toen ze plaats maakten voor voltijdse mbo- en hbo-opleidingen inrichtingswerk. De Nationale Federatie vond dat alle personeelsleden in inrichtingen minimaal het A-diploma moesten behalen en degenen met opvoedkundige taken de B-

aantekening. Dat streven werd bij lange na niet gerealiseerd. Van de pedagogische medewerkers in de kindbescherming bleek in 1960 slechts 52 procent 'enige op het werk gerichte opleiding' te hebben genoten, de rest had helemaal geen vakopleiding gevolgd.

Naast de cursussen die de scholingsachterstand van medewerkers in de kindbescherming moesten wegwerken, ontstonden er vanaf 1945 steeds meer beroepsopleidingen. De Scholen voor Maatschappelijk Werk, waar kindbescherming en jeugdwerk belangrijke afdelingen werden, ontwikkelden zich tot *Sociale Academies*, waarvan ons land er in de jaren tachtig zo'n 25 telde (deels met een andere ontstaansgeschiedenis). Tot de 'Mikojel-opleidingen', waarin creativiteit een belangrijke rol speelde, behoorden het neutrale *Middeloo* (1946), de rooms-katholieke *Kopse Hof* (1956) en de gereformeerde *Jelburg* (1957). Afgestudeerden van die opleidingen kwamen terecht in steeds meer verschillende vormen van ambulante en residentiële jeugdhulpverlening, jeugdwelzijnswerk en opvoedingsondersteuning.

SPH

In 1991 werden de hbo-opleidingen inrichtingswerk, jeugdwelzijnswerk, (ortho)agogisch werk en een deel van de opleiding sociaal educatief werk samengevoegd tot *hbo sociaal pedagogische hulpverlening (sph)*. Samen met de richtingen maatschappelijk werk & dienstverlening, culturele en maatschappelijke vorming, pedagogiek, creatieve therapie en godsdienstpastoraal werk vormt sph het *hoger sociaal-agogisch onderwijs*, meestal als onderdeel van een grotere hogeschool. Nadat er opnieuw een wildgroei aan studievarianten ontstond, werken de opleidingen nu, na onderzoeken en rapporten van de HBO-Raad en in het kader van het *Actieplan Professionalisering Jeugdzorg*, aan een overzichtelijk curriculum en een 'uitstroomprofiel', gebaseerd op een landelijk ontwikkeld *Competentieprofiel Jeugdzorgwerker*.

Actieplan Professionalisering

Door een aantal affaires begin deze eeuw kreeg de jeugdzorg een slechte reputatie. Onderzoek wees uit dat de jeugdzorg laag of onvoldoende scoorde op belangrijke punten die de professionaliteit van een sector kenmerken. Die uitkomsten waren aanleiding voor het in 2007 gestarte Actieplan Professionalisering Jeugdzorg, dat vier doelen kent: 1. Het ontwikkelen van

een overzichtelijke en samenhangende beroepenstructuur; 2. Het verbeteren van de beroepsuitoefening door sterke beroepsverenigingen en de invoering van beroepsregistratie; 3. Het verder opbouwen van kennis over beroepsethiek en tuchtrecht voor de gehele jeugdzorg; 4. Het actualiseren van de beroepsopleidingen en de bij- en nascholingsmogelijkheden. Het in 2010 af-

geronde plan heeft geleid tot vele actiepunten en projecten die nog verdere invoering behoeven. De Tweede Kamer nam het voorstel over om te komen tot een tuchtrecht en verplichte registratie voor jeugdzorgwerkers. Inmiddels zijn er ook voor sectoren als het jeugdwelzijnswerk en de jeugdgezondheidszorg plannen ontwikkeld voor verdere professionalisering.

1950

Dr. Spock

Opvoedingsadvies: van moraliserend naar psychologiserend

GOEDE OPVOEDING – PSYCHOLOGISEREN – HYPERJUDERSCHAP

Zo lang er ouders en kinderen bestaan, wordt er opvoedingsadvies gegeven. En zo lang er gelezen wordt, zijn er geschriften verschenen over hoe een verstandige vader of moeder te worden, met deugdzame kinderen.

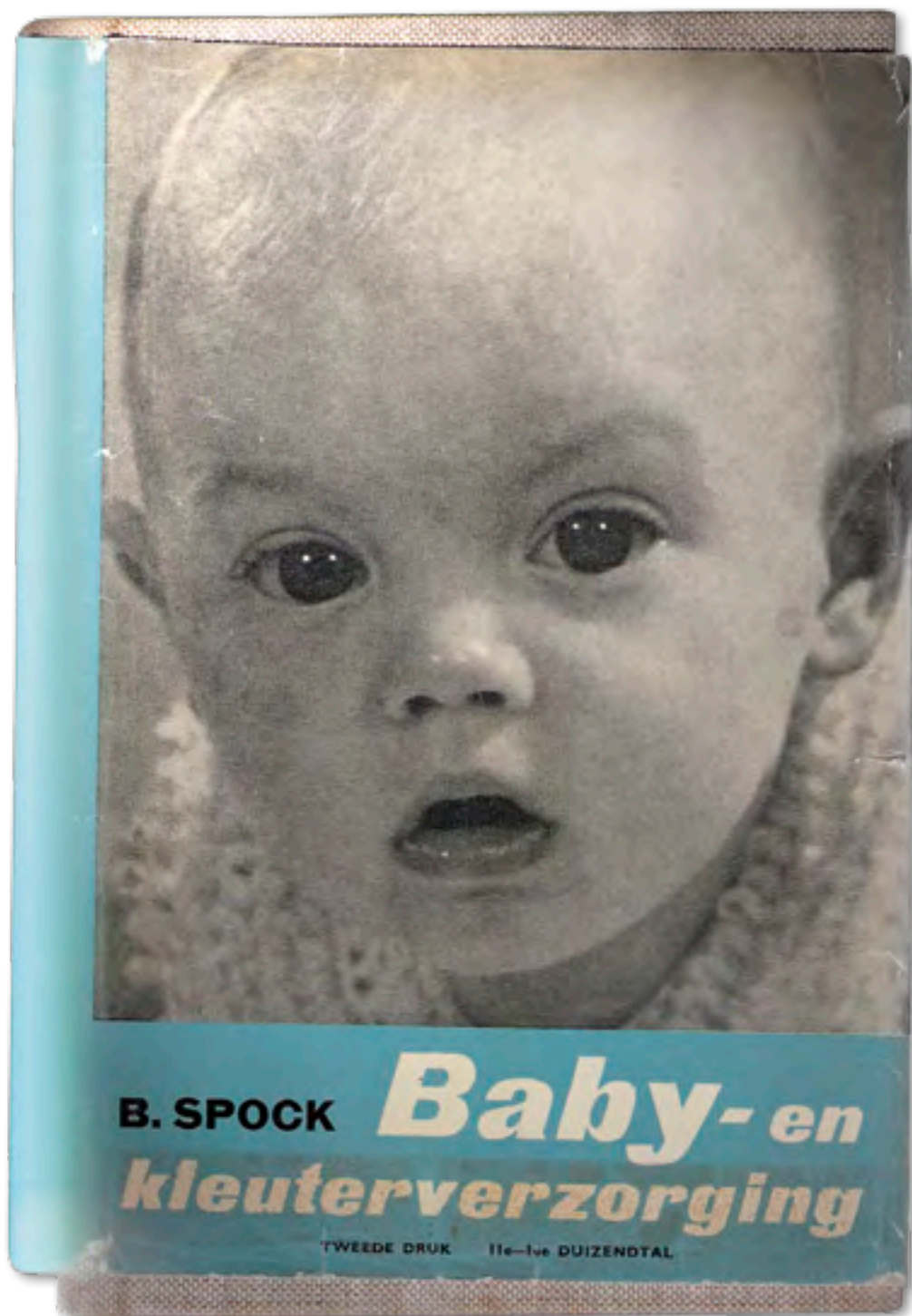
Kerkvader Augustinus (± 400) vond dat kinderen af en toe een aframmeling nodig hebben om ze op het goede pad te houden, maar waarschuwde vaders dat ze hun kinderen niet mochten tergen. De humanist Erasmus (± 1500) schreef dat vaders hun gezag liefdevol moesten uitoefenen: dwang en straf deden meer kwaad dan goed. Moeders daarentegen moesten uitkijken hun kind niet te verwennen.

Betje Wolffs *Proeve over de opvoeding* uit 1779 kan gezien worden als een der eerste praktisch-opvoedkundige geschriften. Er zouden er nog velen volgen.

Vanaf de achttiende eeuw vond men opvoeden steeds meer een vrouwenzaak. In Nederland werd Betje Wolffs *Proeve over de opvoeding* (1779) bekend. Zij riep dames uit de gegoede stand op zich actiever met hun kinderen bezig te houden, in plaats van die zorg aan dienstbodes te laten. Jonge kinderen waren beïnvloedbaar en moesten dus met goede indrukken omringd worden. Dokter Gerard A.N Allebé schreef in 1845 het populaire boek *De ontwikkeling van het kind naar ligchaam en geest*. Hij vond moeders minder zelfzuchtig dan hun mannen, en begiftigd met een zuiverder liefde voor het kind. Zij zouden door het 'aankweken' van goede gewoonten bij hun kinderen en het geven van het goede voorbeeld, goede burgers van ze kunnen maken.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw wordt de nog relatief nieuwe psychologie belangrijk in opvoedingsadvies. Psychologen (Alphons Chorus, Sis Heyster) en pedagogen (Jan Waterink, Martinus Langeveld) worden de nieuwe deskundigen in plaats van predikanten, onderwijzers en ervaren moeders. Psychologie, zo vonden zij, bood juistere kennis over hoe kinderen zich ontwikkelen. Die kennis was nodig om met kinderen zo om te kunnen gaan, dat ze zich konden ontwikkelen tot evenwichtige, deugdzame en altruïstische burgers. En in dat opzicht verschilden de nieuwe deskundigen niet van hun voorgangers: dat was altijd al het doel geweest van goede opvoeding.

Een van de eerste drukken
van *Baby- en Kleuterverzorging*
van Benjamin Spock.

Benjamin Spock gaf de stoot tot een ontspannen opvoedingsstijl van ouders.

Snel populair

Als in 1950 in Nederland voor het eerst *Baby- en kinderverzorging* van de Amerikaanse kinderarts *Benjamin Spock* (1903-1998) verschijnt, klinkt er een ander geluid. Hij was makkelijker voor ouders dan de Nederlandse opvoedingsdeskundigen, die vonden dat ouders hun kind vaak verwendden. En een verwend kind zou een voor de maatschappij onbruikbare volwassene worden. Spock dacht, zoals in Amerika al langer gedacht werd, dat het zo'n vaart niet zou lopen. Vooral voor baby's kon je wel wat milder zijn. Aandacht geven als ze huilden zou ze niet meteen in een tiran veranderen. Een kind past zich vanzelf aan etenstijden en dagritmes aan. *Reinheid, rust en regelmaat* zijn prima, maar niet als ijzeren regime. Uit het feit dat het boek onmiddellijk bijzonder populair werd, kun je opmaken dat dit de naoorlogse babyboomouders aangenaam in de oren klonk. Terwijl er nauwelijks reclame voor het boek was gemaakt en het in recensies door deskundigen met terughoudendheid werd aanbevolen – ze vonden de medische informatie nuttig, maar de pedagogiek wel erg losjes –, waren na tien jaar al twaalf drukken van het boek verschenen. Anno 2013 ligt de 53ste druk van Spock in de boekhandels.

De boeken *Het puberende brein* en *Puberbrein Binnenstebuiten* (meer dan 40.000 exemplaren verkocht) maken inzichtelijk hoe jongeren zich tussen hun 10e en 25e ontwikkelen en toont aan waarom ze juist dan vragen om duidelijke grenzen en goede begeleiding.

Spock was ook een van de eersten die niet over opvoedingsdoelen schreef. Hij gaf advies over een soepele omgang tussen ouder en kind, en schreef niet over wat voor volwassene het kind zou moeten worden. Dat werd in Nederland na 1970 algemeen. Wat belangrijke waarden zijn voor later en wat je moet willen voor je kind, dat mogen ouders nu zelf uitmaken. Belangrijk vonden deskundigen dat ouders en kinderen het een beetje leuk hadden samen. Impliciet koesteren ze wel degelijk een ideaal: dat het kind het goed gaat doen op school, in de groep en met vriendjes. Als dat lukt, verloopt de psychologische ontwikkeling van het kind immers voorspoedig? En daar is het de deskundigen om te doen. Opvoedingsadvies is veranderd van moraliserend in psychologiserend. De opvoedingsonzekerheid van ouders lijkt de enige constante factor.

Opvoedingsadvies & hyperouderschap

Ouders kunnen aan het begin van de 21ste eeuw niet meer om opvoedingsadvies heen, al zouden ze willen. Van consultatiebureau en kinderopvang krijg je themabrieven en gesponsorde opvoedtijdschriften mee (*Ezeltje Prik*, *Prima*). Op school kun je terecht voor opvoedcursussen (*Opvoeden zo*). Pubers schijnen zo moeilijk te zijn dat er een heel eigen genre over is ontstaan (*J/M Pubers*, *Het puberbrein*). En ouders zelf moeten werk, huishouden, vrijwilligerstaken, hobby's en vriendschappen combineren met het relaxed opvoeden van kinderen die allemaal hun eigen behoeftes of stoornissen hebben: *drukke moeders*, *thuisblijfmoeders*, *supermoeders*, *kekke mama's*, *een beetje zwangere vaders*, *betrokken vaders*, *alleenstaande ouders* kunnen lezen over *meerlingkinderen*, *jongens*, *meisjes*, *drukke kinderen*, *nieuwetijdskinderen*, *hoogsensitieve kinderen*, *tweede kinderen* en ga zo maar door. Vlak voor en na de Tweede Wereldoorlog verweten deskundigen ouders nog wel eens dat ze gemakzuchtig waren. Dat ze vooral goed gedrag van hun kind eisten, maar zich niet graag verdiepten in de denkwereld en psychologische ontwikkeling van hun kind. Van eenentwintigste-eeuwse ouders wordt eerder gezegd dat ze onzeker zijn, en daarom zoveel over opvoeding willen lezen. Of dat ze hyper zijn, hun kind als project zien en geen onbetekenend detail in het grootbrengen van kinderen kunnen loslaten. De vraag is of de explosie aan leesvoer, met allerlei uiteenlopende ideeën over ouderschap, onzekere en superbezorgde ouders geruststelt of juist zulk onzeker hyperouderschap creëert.

1969

Op zoek naar modern ouderschap

Democratisering van de opvoeding

GOEDE OPVOEDING – PSYCHOLOGISEREN – HYPEROUDERSCHAP

Vanaf midden jaren zestig protesteerde een groeiende groep jongeren, studenten en jeugdige intellectuelen tegen de generatie ouderen die in de samenleving de dienst uitmaakte. Popmuziek gaf jongeren een wapen om zich af te zetten tegen de smaak van hun ouders.

In Amsterdam dreef een klein groepje Provo's de autoriteiten vrijwel wekelijks tot wanhoop. In de politiek werden de regenten te kijk gezet door nieuwlichters van NieuwLinks (in de PvdA), jeugdige nieuwkomers als D'66 en zelfs vreemde snuiters als boer Koekoek. De verspreiding van de anticonceptiepil (sinds 1962) ondermijnde de seksuele moraal en maakte een vrijere seksuele omgang mogelijk.

Veel vanzelfsprekendheden begonnen te wankelen. Onderhuids rommelde het al onder jongeren in de jaren vijftig (nozemers op brommers en de opkomst van rock-'n-roll), maar in de jaren zestig barstte de bom. De 'gevestigde orde' en de 'status-quo' kwamen alom onder kritiek te staan en ook het 'kleinburgerlijke' opvoeden moest het ontgelden. In de opvoeding heersten, aldus de 'kritiese' geesten: 'gehoorzaamheid', 'burgerlijkheid' en 'aanpassing'. En dat is gevaarlijk, want hadden onderzoeken van de *Frankfurter Schule* (Adorno, Marcuse) naar 'de autoritaire persoonlijkheid' niet aangetoond dat 'opvoeding tot gehoorzaamheid' de fatale rol van Duitsland in de Tweede Wereldoorlog mogelijk had gemaakt? Kortom: dát moest anders. Weg met de autoritaire verhoudingen, gelijkwaardigheid tussen mannen, vrouwen en kinderen moest het uitgangspunt worden van het nieuwe vrije opvoeden.

Anti-autoritaire kresj

De documentaire *Erziehung zum Ungehorsam* (Opvoeding tot ongehoorzaamheid), die de VARA in 1969 uitzond, wees daarbij voor groepen radicale studenten en jonge ouders de weg. In West-Berlijn waren radicale studenten AA-Kinderläden begonnen: collectieve crèches waar kinderen Anti-Autoritair (AA) werden opgevoed door hen zo min mogelijk te beperken in hun wensen en drijfden.

Voorkant boek van de spraakmakende Duitse documentaire *Erziehung zum Ungehorsam* uit 1969.

Kleuters op de eerste anti-autoritaire kresj, in 1970 gestart in de Pater Brugmanstraat 2 in Nijmegen.

rechts: Er is een bibliotheek aan pedagogische literatuur volgeschreven om moderne ouders de weg te wijzen.

In mei 1970 volgde in Nederland de eerste antiautoritaire kresj (ook de spelling moest er aan geloven) in Nijmegen. Een jaar later waren er zo'n vijftien vergelijkbare crèches in en rond de universiteitssteden, waarvan de Prins Constantijn kresj in Amsterdam uitgroeide tot een van de meest spraakmakende. Het betrof crèches waar zo'n tien tot twaalf kinderen werden opgevangen en waar de begeleiding in wisseldiensten door de ouders zelf werd verzorgd. De omgang met de kinderen moest, aldus een publicatie uit die dagen: 1. De 'fiksatie' van een kind op één ouderpaar tegengaan door het meerdere contactpersonen te bieden. 2. Verhindern dat de gezagsafhankelijkheid van een kind zich in de karakterstructuur vastlegt. 3. Alle ruimte geven aan creativiteit, bijvoorbeeld in het ontdekken van lustaspecten van eigen en andermans lichaam. Tijdens wekelijkse bijeenkomsten namen de ouders de gang van zaken door en toetsten zij de praktijk aan de theorie.

Antiautoritair opvoeden bleek een uiterst lastige opgave. In sommige crèches werd het een totale puinhoop en kregen ouders grote (politieke) onenigheid. Regels en corrigerend optreden

bleken uiteindelijk zelfs in een AA-kresj onvermijdelijk. Een flink aantal ging uiteindelijk aan discussies, meningsverschillen en ouderlijke onvrede ten onder, andere 'normaliseerden' en werden opgenomen in het snel groeiende 'reguliere' kinderopvangcircuit. Halverwege de jaren zeventig was het feest voorbij.

Wat overigens niet wil zeggen dat de discussie over *vrije* opvoeding, waar de antiautoritaire kresjes het extreme topje van de ijsberg van vormden, geen diepe sporen heeft nagelaten. Menig ouderlijk huis werd een strijdperk waarin oude vanzelfsprekendheden (op tijd thuis komen, verzorgd uiterlijk, nette haren, verplichte dansles, geen seks voor het huwelijk, muziek zacht) op voet van oorlog kwamen te staan met de nieuwe jeugdige verlangens (lange haren, hippe kleren, harde popmuziek, drugs, vrije seks). Het ouderlijke gezag moest zichzelf herontdekken.

Pedagogische tik

Bij modern opvoeden hoort geen geweld. Slaan op scholen en het gebruik van voorwerpen (lat, roede, liniaal) daarvoor komt inderdaad niet meer voor. Maar is het ook fout als ouders een corrigerende tik geven? Ja, zeggen de meeste deskundigen. Gewoon niet doen. Want er is een glijdende schaal tussen de pedagogische tik en kindermishandeling, waar jaarlijks 50.000 kinderen het slachtoffer van zijn. De vijftig kinderen die er jaarlijks aan overlijden doen dat voornamelijk aan fysieke mishandeling, die meestal begint met een klap. De term 'pedagogische tik' ontstond toen de kinderrechtster Doek in 1987 voor het eerst een verbod op fysieke straf bij kinderen voorstelde. Inmiddels is de term ingeburgerd in opvoedkringen en onder wetenschappers. De kritiek op de term is dat het

Wat dat betreft tekenen de jaren zestig en zeventig tot op de dag van vandaag de opvoedingspraktijk. Hiërarchische verhoudingen (vader de baas, moeder de zorg, kinderen gehoorzaam) hebben daarin plaatsgemaakt voor meer gelijkwaardige en communicatieve omgangsvormen. Het krijgen van kinderen verloor voor velen zijn natuurlijke vanzelfsprekendheid en werd een bewuste keuze van ouders. Daarmee werden kinderen ook serieuzer genomen. Ze werden geacht hun eigen mening te ontwikkelen en mee te praten. 'Verbieden' verloor zijn vanzelfsprekendheid en werd nogal eens door 'moderne' ouders gevoeld als zwaktebod, beter was het om kinderen met argumenten te overtuigen. Dat leidde, zeker als hun kinderen de puberleefstijd bereikten, soms tot een diepe vertwijfeling bij ouders en tiranniek gedrag van kinderen. Er is een bibliotheek aan pedagogische literatuur volgeschreven om in deze spanningen ouders de weg te wijzen. Die vertwijfeling lijkt tegenwoordig iets meer overwonnen, hoewel de forse reeks boeken over pubers het tegendeel doet vermoeden. Toch heeft het moderne ouderschap steeds vastere vormen gekregen. In principe weten moderne ouders heel goed dat zij er zijn om 'grenzen te stellen' en mocht men daar niet direct van overtuigd zijn, dan wordt dat wel via mensen die het beter kunnen weten (deskundigen) en tal van opvoedingsboeken en opvoedings tijdschriften ingepeperd (zie afbeeldingen). Maar ja, weten is één ding, er altijd even consequent naar handelen een tweede.

een eufemisme is: een tik of een klap kan nooit pedagogisch zijn, het is en blijft geweld. Vooral de actiegroep RAAK ijverde voor een verbod op fysieke straf in het Burgerlijk Wetboek, zoals dat bijvoorbeeld ook in Zweden

is vastgelegd. De actiegroep werd sympathiek gevonden, maar de politiek maakt geen aanstalten om dit Zweedse voorbeeld te volgen. De meeste politici vinden een verbod te ver gaan en praktisch oncontroleerbaar.

1970

Jongeren Advies Centrum (JAC)

Bloei en inkapseling van de Alternatieve Hulpverlening

Affiche JAC Amstel, 1982.

SOSJALE JOENIT – RELEASE – MODERNISERING JEUGDZORG – CENTRA VOOR JEUCD EN GEZIN

Aan het eind van de jaren zestig leek de tijd rijp voor Grote Omwentelingen. In de hulp- en dienstverlening aan jongeren kreeg deze veranderingsgezindheid al snel een naam: *Alternatieve Hulpverlening*.

De *Sosjale Joenit* in Den Haag, onderdeel van de 'Experimentele Maatschappij', was in 1970 het eerste initiatief dat zich als Alternatieve Hulpverlening afficheerde, niet veel later gevolgd door het *Jongeren Advies Centrum (JAC)* in Amsterdam. Rond dezelfde tijd nam de Bond voor Vrijheidsrechten het initiatief tot de oprichting van plaatselijke *Releases*, laagdrempelige inloopcentra voornamelijk gerund door jeugdige vrijwilligers waar jongeren uit binnen- en buitenland terecht konden met vragen over abortus, financiële problemen, kraakpanden, softdrugs en tal van andere onderwerpen.

Voor al de *JAC's* verspreidden zich in snel tempo over de grote steden van het land, waarbij zij vaak wortel schoten in plaatselijke jongerensociëteiten. Daarmee veranderde er al snel iets aan de revolutionaire aard. Waar de Haagse *Sosjale Joenit* nog een basisinitiatief was van een anarchistisch geïnspireerde *flower power*-groep, waren de nieuwe lokale *JAC's* meestal de uitkomst van een overleg tussen overheid en lokaal particulier initiatief op het gebied van jeugdhulpverlening. Gemeentelijke subsidie was nodig voor oprichting en instandhouding van de centra.

Medewerkers JAC Utrecht, jaren zeventig.

Kritische welzijnswerkers

De Alternatieve Hulpverlening werd aanvankelijk vooral bevolkt door kritische welzijnswerkers, studenten van [sociale academies](#) en de universiteiten (vooral uit de menswetenschappen). Zij hadden forse kritiek op de 'autoritaire' traditionele hulpverlening, die vooral gericht zou zijn op 'disciplineren' van jongeren en bovendien veel te bureaucratisch werkte. Er was ook scherpe kritiek op de 'betuttelende blik' op de nieuwe wegen die jongeren insloegen (experimenteren met drugs, seks en woongroepen). De verhoudingen werden in het begin nogal eens op scherp gezet,

Affiche Sociale joenit Den Haag, begin jaren zeventig.

omdat nogal wat jongeren uit de reguliere (jeugd)hulpverlening aansluiting zochten bij de Alternatieve Hulpverlening, waar ze veelal met open armen werden ontvangen. Daar kwam nog eens bij dat jongeren met problemen door het ontstaan van de JAC's niet meer vanzelfsprekend bij de klassieke jeugdhulpverlening terecht kwamen. Er was immers een alternatief.

Dat alternatief was overigens maar beperkt, want de Alternatieve Hulpverlening richtte zich vooral op concrete belangenbehartiging – vaak rond jongerenhuisvesting, schoolverlaters en jeugdwerkloosheid. Over het algemeen ging het ook om 'lichte' vormen van hulpverlening en voorlichting, in het voorportaal van de eigenlijke hulpverlening of de concrete dienstverlening. Daar zat tegelijk ook een knelpunt. Veelal moest er bij daadwerkelijke actie worden teruggegrepen op de 'traditionelen': de sociale dienst voor een uitkering, de corporatie voor een woning, de GGZ voor zwaardere psychische nood.

De Alternatieve Hulpverlening vertrok daarbij echter wel vanuit een radicaal standpunt over het zelfbeschikkingsrecht van jongeren. In 1971 stonden de 'alternatieven' dan ook aan de wieg van de *Belangenvereniging Minderjarigen*, die zich vooral richtte op de behartiging van belangen van jongeren in internaten en instellingen. Dat strikte uitgangspunt – dat later wel werd afgezwakt – heeft er zeker toe bijgedragen dat het belang van de jongeren zelf in het functioneren van de jeugdhulpverlening nadrukkelijker in beeld is gekomen.

Katalysator

Waarschijnlijk zijn er in de geschiedenis van de sociale sector maar zelden tegenbewegingen geweest die zo razendsnel zijn geabsorbeerd door het reguliere of traditionele circuit. Wonderlijk snel werden zij omarmd als een welkome aanvulling op het 'traditionele' aanbod, waarbij zij bovendien putten uit hetzelfde reservoir aan potentiële professionals als de reguliere jeugdhulpverlening. In de loop van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw verdwenen de JAC's als zelfstandige onderdelen van het toneel, en vonden ze een plek in het reguliere welzijnswerk, jongerenwerk of de jeugdhulpverlening. In 1991 werd de landelijke koepel (LOAN) opgeheven. En wie nu in de sector rondkijkt, ziet al snel dat nogal wat huidige sleutelfiguren in de jeugdzorg (van bestuurders tot wetenschappers, van ambtenaren tot managers) hun eerste professionele stappen hebben gezet in de sfeer van de Alternatieve Hulpverlening. In plaats van een principiële breekijzer is de Alternatieve Hulpverlening eerder een katalysator gebleken in de modernisering van de jeugdzorg. Dat doet overigens aan het belang van de beweging weinig af. Feitelijk nestelde de Alternatieve Hulpverlening zich in een tussenpositie tussen de zwaardere vormen van hulpverlening in de tweede lijn en het jeugd(welzijns)werk en vulde daarmee een hiaat in de zorg voor de jeugd. Een vergelijkbare positie die heden ten dage door bijvoorbeeld de Centra voor Jeugd en Gezin opnieuw wordt gezocht, nadat de jeugdzorg zich in de jaren negentig weer vooral in de tweede lijn had teruggetrokken.

Release was grotendeels afhankelijk van giften en particuliere bijdragen, affiche 1978. Collectie IISG.

1972

Vertrouwensartsen kindermishandeling De langdurige ontkenning van een chronische epidemie

VERENIGING TEGEN KINDERMISHANDELING – ADVIES- EN MELDPUNTEN KINDERMISHANDELING (AMK) – RAAK – MELDCODE

Kindermishandeling is er altijd geweest, maar de omvang en ernst ervan zijn lange tijd ontkend. Het begrip omvat tegenwoordig naast fysieke ook seksuele mishandeling. Bovendien zijn fysieke en emotionele verwaarlozing erin begrepen. Die uitbreiding van het begrip weerspiegelt de toegenomen bezorgdheid over het welzijn van kinderen. Bruut geweld en verwaarlozing zijn pas sinds een paar decennia niet meer het enige waarvoor de kinderbescherming en hulpverlening in beeld komen.

Met deze studie zette de Vereniging tegen Seksueel Misbruik in 1983 kindermishandeling op de politieke agenda.

In Nederland duurde het tot 1956 voordat er via het proefschrift *Psychische kindermishandeling* van Berthe Clemens Schröner voor het eerst expliciet aandacht voor kwam. Internationaal geldt het artikel *The Battered Child Syndrome* van de Amerikaanse kinderarts Henry Kempe in 1962 als een eerste wereldwijde *wake-up call*. Het duurde vervolgens nog tot begin jaren tachtig voordat seksueel misbruik van kinderen in Nederland een publiek onderwerp werd. Het boek *De straf op zwijgen is levenslang* (1983) van de Vereniging tegen Seksueel Misbruik speelde daarin een grote rol. Landelijk onderzoek van Nel Draijer, met de alarmerende vaststelling dat ten minste 7 procent van de vrouwen slachtoffer was van incestueus misbruik, zorgde eind jaren tachtig voor een grote schok.

De overheid had dergelijke dramatische gegevens nodig om wakker geschud te worden. Dat begon in 1970 toen de Vereniging tegen Kindermishandeling ontstond en luidruchtig aan de bel begon te trekken. Mede als gevolg daarvan startte de overheid in 1972 in Amsterdam, Rotterdam, Groningen en Arnhem een experiment met Bureaus Vertrouwensartsen. Die ontwikkelden zich tot Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK), die een eerste contact bieden voor ieder die kindermishandeling

Kindermishandeling bestaat. Hoe lang nog.

Een van de eerste affiches tegen kindermishandeling, 1975.

vermoedt, maar niet precies kan beoordelen wat er echt aan de hand is en hoe er moet worden gehandeld.

RAAK

Deze eerste overheidsinitiatieven waren echter bij lange na niet afdoende. In 1998 oordeelde het VN Comité voor de Rechten van het Kind zeer kritisch over de terughoudende Nederlandse aanpak. Een studiedag in Maastricht in 1999 naar aanleiding van het proefschrift van de jurist Jan Willems *Wie zal de opvoeders opvoeden* zorgde voor een stroomversnelling. Willems pleitte

André Rouvoet was van 2007 tot 2010 de eerste en (tot nu) laatste minister van jeugd en gezin.

Signalen over kindermishandeling moeten verplicht gemeld worden.

Vormen van kindermishandeling

Sinds 2007 is in Nederland in het Burgerlijk Wetboek vastgelegd dat kinderen recht hebben op een opvoeding zonder geweld. Ook vóór 2007 was kindermishandeling strafbaar, maar kon een ouder of voogd zich beroepen op zijn ouderlijk tuchtigingsrecht als rechtvaardigingsgrond voor kindermishandeling. Dat kan nu dus niet meer. Kindermishandeling wordt vaak ingedeeld in vijf vormen: lichamelijke mishandeling, lichamelijke verwaarlozing,

voor een meldplicht, want zolang die er niet is, houden mensen hun mond: uit gemakzucht, omdat het 'hun zaak niet is' of vanuit de gedachte dat 'er toch niets aan te doen is'. Gevolg is dat jeugdbescherming meestal pas ingrijpt als het volledig uit de hand is gelopen.

Op dezelfde conferentie fulmineerde de bekende psychiater A. van Dantzig tegen de vergaande rechten op privacy van gezinnen. 'Deze privacy kost ieder jaar het leven aan tachtig kinderen die worden doodgeslagen door hun opvoeder!' aldus Van Dantzig. Op initiatief van *Defence for Children* kwam het in 2000 tot de oprichting van Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling (RAAK), die uitgroeide tot een invloedrijke pressiegroep. Mede door RAAK-acties en manifesten bevatte het regeerakkoord in 2002 voor het eerst een passage over kindermishandeling.

Begin deze eeuw haalde bovendien een aantal afschuwelijke gevallen de media, waaronder in 2004 het drama met het meisje Savanna, die, amper drie jaar oud, in een kofferbak werd gevonden, gestorven aan ondervoeding en langdurige mishandeling. De meesten van deze kinderen waren bekend bij de jeugdzorg, maar haar optreden was weinig effectief, niet in de laatste plaats doordat er geen informatie tussen diverse hulpverleners werd uitgewisseld. Na deze drama's is het aantal ondertoezichtstellingen enorm toegenomen en zijn gezinsvoogden sneller geneigd tot een uithuisplaatsing. Uit angst om een verkeerd besluit te nemen won de keuze voor de veiligheid van het kind het steeds vaker van de zorg voor het in stand houden van de ouder-kindrelatie. Dat blijft het moeilijke dilemma.

Meldcode

In 2007 werd André Rouvoet de eerste (en voorlopig ook laatste) vakminister Jeugd en Gezin. Hij lanceerde het landelijke Actieplan Aanpak Kindermishandeling 'Kinderen veilig thuis'. Nieuw te vormen Centra voor Jeugd en Gezin moeten een centrale rol gaan vervullen bij de preventie van kindermishandeling en de coördinatie van zorg. Mei 2011 stemde de ministerraad in met het wetsvoorstel om beroepskrachten in de zorg, het onderwijs, de kinderopvang en justitie te verplichten met een meldcode te werken als zij een signaal krijgen van huiselijk geweld of kindermishandeling. Dat extra inspanningen nodig blijven staat buiten kijf: onderzoek laat zien dat er jaarlijks ruim honderdduizend kinderen gebukt gaan onder ernstige vormen van kindermishandeling.

psychische mishandeling, psychische verwaarlozing en seksueel misbruik. Wat onder kindermishandeling begrepen wordt is de laatste decennia verruimd, waardoor ook ver-

waarlozing eronder begrepen kan worden. Die verruiming van de definitie houdt verband met het feit dat het voorkomen van kindermishandeling eerder toeneemt dan afneemt.

1989

Stimuleringsmaatregel Kinderopvang

Luxe of noodzaak?

BEWAARPLAATSEN – RIJKSBIJDRAGEREGELING KINDERDAGVERBLIJVEN 1977 – BEZUINIGINGEN

Kinderopvang kent in Nederland een moeizame geschiedenis. Arbeid buitenshuis van gehuwde vrouwen was hier lange tijd veel minder geaccepteerd dan in omliggende landen. Dat komt doordat de industrialisatie doorzette in een tijd waarin veel mannen en jongeren om werk verlegen zaten en de kerken met hun idealisering van het huiselijk leven hier relatief veel invloed hadden. In het kleinbedrijf werkten vrouwen wel mee, maar thuis.

Mannen werken, vrouwen zijn thuis. Tot diep in de jaren zeventig was dat de dominante gezinsideologie. Dit affiche stamt uit de jaren twintig.

Arbeidersvrouwen met kinderen zochten meestal thuiswerk, zoals naaien, wassen en strijken. En als het echt niet anders kon, maakte men voor de jongsten gebruik van een oppasmoeder uit de buurt of een oudere zusje. Vanaf een jaar of twee werden kinderen toegelaten op een bewaarschool, die doorgaans vuil en overvol was. Die opvang ontwikkelde zich in de late negentiende eeuw tot echte schooltjes, zoals fröbelscholen. De bewaarplaatsen waar ook jongere kinderen welkom waren, hadden het karakter van een voorziening voor de allerarmsten, zoals ongehuwde moeders en weduwen. Ze gingen uit van filantropische verenigingen en golden als een noodzakelijk kwaad.

In de eerste helft van de twintigste eeuw konden steeds grotere delen van de arbeidersklasse zich permitteren dat de man de enige kostwinner was. Het burgerlijke en christelijke ideaal van de niet-werkende huisvrouw was dwingend. Bij het huwelijk hoorde een vrouw haar betaalde baan op te geven. Dat was voor ambtenaressen, zoals onderwijzeressen, in het interbellum zelfs bij wet voorgeschreven. Daarin was Nederland uniek. In 1937 is van katholieke zijde zelfs een wetsvoorstel ingediend om alle arbeid van gehuwde vrouwen te verbieden. Zo ver is het niet gekomen. Het hoogtepunt van de idealisering van het huisvrouwenbestaan ligt in de jaren vijftig. In 1950 had 98 procent van de gehuwde vrouwen geen baan. Kinderopvang was daardoor niet nodig.

Dolle Mina

Dat veranderde toen omstreeks 1970 hoger opgeleide vrouwen werk en de zorg voor kinderen wilden combineren. Ze hadden toch niet voor niets gestudeerd. Zo werd kinderopvang een actiepunt van de tweede feministische golf. In 1970 presenteerde Dolle Mina in Amsterdam een openlucht-crèche uit protest tegen het idee dat het werken van gehuwde vrouwen met kinderen werd afgekeurd als 'een hang naar luxe'.

Bewaarschool Amsterdam, begin 20e eeuw.

In de jaren daarna begon de huisvrouwencultus geleidelijk terrein te verliezen. Steeds meer vrouwen stopten niet met werken bij de komst van het eerste kind, zodat de vraag naar kinderopvang toenam. Via de Rijksbijdrageregeling Kinderdagverblijven wilde de overheid hieraan in 1977 tegemoetkomen. Deze maatregel vormde tevens een erkenning van het belang van goede opvang. Toch stagneerde de groei van de sector in de jaren tachtig, onder meer doordat de meeste vrouwen slechts in deeltijd gingen werken – opnieuw een typisch Nederlands patroon – en veelal konden volstaan met creatieve thuisarrangementen met al dan niet betaalde oppas. Pas in 1989 volgde de Stimuleringsmaatregel Kinderopvang van minister [Hedy d'Ancona](#) van WVC (Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur), feministe van het eerste uur en fervent voorstandster van goede kinderopvang. Deze maatregel leidde tot groei en professionalisering in de vorm van kwaliteits- en opleidingseisen en pedagogische uitgangspunten. Naast de opvang van jonge kinderen ontstonden nu ook na- en buitenschoolse opvang, waarvoor eveneens kwaliteitseisen gelden.

Hedy d'Ancona maakte zich als minister hard voor uitbreiding kinderopvang. Voorkant biografie uit 2011.

Kinderopvangtoeslag

Vanaf 2005 ging het hard. De overheid stimuleerde het gebruik van kinderopvang door invoering van een kinderopvangtoeslag, waarmee zij een belangrijk deel van de kosten voor haar rekening nam. Binnen enkele jaren groeide het aantal kinderen in de kinderopvang van 160.000 naar zo'n 800.000, uit maar liefst 533.000 gezinnen – een bereik van 61 procent onder kinderen van nul tot drie jaar.

Maar echt omarmd heeft Nederland de kinderopvang niet. Met de economische crisis sinds 2008 kwam de kinderopvangtoeslag al snel in aanmerking voor stevige bezuinigingen. Anders dan in landen als Zweden en Duitsland werden kinderopvangvoorzieningen als het economische water ons aan de lippen staat toch weer gezien als een vorm van luxe.

Maar de gevolgen van de bezuinigingen zijn groot: een groeiende groep ouders kan de kosten niet meer opbrengen en haalt hun kinderen van de opvang. Steeds meer kinderopvangcentra raken daardoor in financiële problemen en moeten de deur sluiten. In 2012 kende de sector een record aantal faillissementen. Waar andere landen eerder denken aan integrale voorzieningen voor kinderen van nul tot twaalf jaar, blijft kinderopvang in Nederland voor veel ouders onbereikbaar. Terwijl vrijwel niemand meer twijfelt over de noodzaak om vrouwen volwaardig op de arbeidsmarkt te laten functioneren.

Kinderopvang Humanitas.

1993

Families First

Pedagogische thuishulp en de kracht van het sociale netwerk

ALCOHOLISME – DRANKBESTRIJDING – VOLKSBOED – HARM REDUCTION – HUISKAMERPROJECTEN

Lange tijd was de eerste reflex bij problematische gezinssituaties om in te grijpen en kinderen uit huis te plaatsen of een gezinsvoogd aan te stellen. In minder ernstige gevallen kon hulp via een **Medisch-Opvoedkundig Bureau** uitkomst bieden. Over de effectiviteit daarvan groeide in de jaren zeventig steeds meer twijfel: ouders waren vaak de wanhoop nabij, kinderen hielden er trauma's aan over en professionals voelden zich machteloos. Bovendien was het duur.

In de jaren tachtig zette de overheid daarom het 'zo-zo-zo'-beleid in. Jeugdigen en hun ouders moesten 'zo dicht mogelijk bij huis, van zo kort mogelijke duur en in zo licht mogelijke vorm' geholpen worden. Daarmee groeide de behoefte aan interventies die zich intensief richten op de gezinssituatie. In de Verenigde Staten was hiermee veel ervaring opgedaan met het programma *Homebuilding*, inmiddels beter bekend onder de naam **Families First**. Kenmerken van de aanpak zijn: onmiddellijke start, de hulp sluit aan bij wensen en krachten van het gezin, de veiligheid van het kind staat centraal en de gezinsmedewerker is flexibel en ruim beschikbaar voor het gezin. Het programma is in 1993 in Nederland in opdracht van het ministerie van vws (Volksgezondheid, Welzijn en Sport) geïntroduceerd door het toenmalige Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW). Na enkele succesvolle pilots is het programma actief verspreid in Nederland, waarbij tegelijkertijd een structuur voor ondersteuning en kwaliteitsbewaking werd aangeboden.

In dezelfde periode ontstonden er in hoog tempo veel varianten van hulp in het gezin, onder namen als Videohometraining, Intensieve Ambulante Gezinsbehandeling, Intensieve Pedagogische Thuishulp etcetera. Een inventarisatie in 2001 telde 56 varianten, aangeboden door tachtig instellingen. Ongeveer vijftien van deze

programma's hebben hun weg gevonden naar de databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstuut, dat wil zeggen dat ze theoretisch goed onderbouwd dan wel effectief zijn.

De praktijk is nog steeds volop in ontwikkeling, waarbij interventies steeds meer worden afgestemd op specifieke problemen en doelgroepen. Recent is de opkomst van Multisysteemtherapie (MST) voor hulp aan jeugdige delinquenten en hun ouders. Van MST is ook een variant ontwikkeld voor gezinnen waarin sprake is van kindermishandeling.

'Wraparound care' is in Nederland geïntroduceerd door prof. dr. J. Hermans die het model tekent als een zonnebloem met haar ronde kern en bloemblaadjes eromheen. Het gaat niet om de instellingen, het gaat om het werk dat ze doen. Samen vorm je een team, in complexe probleemsituaties zorgt een van de betrokken professionals met het gezin voor de afstemming.

Rob van Pagée introduceerde de Eigen Kracht conferenties in Nederland in 2001.

Accentverschuiving

Al met al is er sprake van een belangrijke verschuiving in de rol van de professional. Die uit zich ook in een nieuw accent in het Nederlandse jeugd beleid, waarin steeds nadrukkelijker wordt uitgegaan van de eigen kracht van gezinnen, vooral door het versterken van het sociale netwerk van het gezin. Een voorbeeld daarvan is het programma *Signs of Safety*, dat zich richt op gezinnen waarin sprake is van (een vermoeden van) kindermishandeling. Het uitgangspunt is dat gezinnen met problemen de mogelijkheden hebben om eigen oplossingen te bedenken. Het netwerk rond het gezin helpt bij de uitvoering van het contract dat ouders en hulpverlener afsluiten. Een andere variant is de *Wraparound Care*. Hierbij wordt informele en formele zorg gecombineerd met één centrale persoon als spil en aanspreekpunt.

Brug slaan tussen organisatie en families

Een fundamentele stap in deze verschuiving wordt gemaakt door de Eigen Kracht Centrale met de Eigen Kracht-conferentie. Dit uit Nieuw-Zeeland afkomstig besluitvormingsmodel is in 2001 in Nederland geïntroduceerd. Inmiddels zijn er zo'n 8000 EK-conferenties georganiseerd. Bij deze aanpak stellen gezinnen waar problemen spelen rond de opvoeding, samen met hun netwerk van familieleden, vrienden, kennissen en andere belangrijke betrokkenen een plan op om de problemen aan te pakken. Een onafhankelijke Eigen Kracht-coördinator – hij/zij heeft geen inhoudelijke bemoeienis en is niet verbonden aan een organisatie die professionele hulp biedt – bereidt de bijeenkomst voor en zorgt ervoor dat iedereen goed geïnformeerd is. Het gezin maakt vervolgens samen met de aanwezigen een plan, dat uit een flink aantal concrete afspraken kan bestaan. Het gezin geeft zo vorm aan zijn eigen verantwoordelijkheid, waarbij een optimale ondersteuning van het eigen netwerk centraal staat. Sleutelwoorden bij een Eigen Kracht-conferentie zijn: verbreed de kring, verzamel betrokkenheid en kennis, en laat de regie bij mensen zelf. De professional is dienstbaar aan de totstandkoming en uitvoering van de afspraken die het netwerk maakt. Hij/zij is onderdeel van het proces.

In zeker opzicht heeft de geschiedenis de professional daarmee van zijn voetstuk gehaald. Hij/zij heeft niet langer het alleenrecht op de beste oplossingen, maar is een professionele gids geworden bij de oplossingen die mensen zelf bedenken en organiseren.

Amendement-Voordewind

Op 15 maart 2011 is een voorstel tot wetwijziging (amendement) van de Wet op jeugdzorg unaniem aangenomen in de Tweede Kamer. Het kamer-

breed aanvaarde amendement is geïnitieerd door Tweede Kamerlid Joël Voordewind (cu). Het amendement houdt in dat in de Wet wordt opgenomen

dat gezinnen met hun netwerk de mogelijkheid krijgen om eerst zelf een plan te maken als ze met de jeugdbescherming te maken krijgen.

1994

Bureau Jeugdzorg

Van provincie naar gemeenten

ZO-ZO-ZO-BELEID – REGIE – WET OP DE JEUGDZORG – DECENTRALISATIE – TRANSITIE

Ze waren in de jaren negentig het sluitstuk van een reorganisatie van de jeugdhulpverlening die ruim twintig jaar eerder van start was gegaan. Ze moesten een eind maken aan de versnipperde en weinig effectieve hulpverlening. Dat lukte maar ten dele. Amper vijftien jaar na hun oprichting worden de Bureaus Jeugdzorg alweer opgedoekt of fors afgeslankt. Begin jaren zeventig zijn jeugdhulpverlening en kinderbescherming in ons land sterk verzuild en verkokerd. Er bestaat grote willekeur waar een hulpbehoevend kind terecht komt. Een vernieuwingsbeweging in de jeugdbescherming bekritiseert inhoud en effect van hulp en opvang.

Tijd voor verandering en mede daarom stelt de regering in 1974 de *Gemengde Interdepartementale Werkgroep Jeugdwelzijnsbeleid* in. Die adviseert twee jaar later om de hulpverlening regionaal en in samenhang te organiseren en het recht op adequate hulp en een klachtrecht vast te leggen. Na vele debatten en adviesrondes neemt de regering de aanbevelingen echter niet over en in 1978-79 volgt de instelling van twee nieuwe interdepartementale werkgroepen: een voor *residentiële voorzieningen* (*IWRV*) en een voor *ambulante en preventieve voorzieningen* (*IWAPV*).

Protest medewerkers jeugdzorg, 2005.

In 1984 – men neemt er in die dagen de tijd voor – brengen beide hun eindrapport uit. De regering onderschrijft het uitgangspunt dat hulp voortaan 'zo dicht mogelijk bij huis, van zo kort mogelijke duur en in zo licht mogelijke vorm' moet plaatsvinden. Dit 'zo-zo-zo'-beleid, althans het streven daartoe, wordt verder bepalend voor de Nederlandse jeugdzorg, vaak nog aangevuld met 'zo tijdig mogelijk' en 'zo goedkoop mogelijk'. De regering kondigt bovendien de komst van een *Wet op de*

Jeugdzorg vreest voor lot 'moeilijke gevallen'

Vijf vragen over jeugdzorg

De nieuwe Jeugdwet wordt de eerste grote hervorming van het kabinet Rutte II die tamelijk moeiteloos door de Tweede Kamer komt.

Waar gaat het om?

De gemeenten worden op 1 januari 2015 verantwoordelijk voor alle zorg aan jongeren tot 18 jaar, soms met een uitloop tot 23 jaar. Dit is een lang gekoesterde wens van de Tweede Kamer. Een werkgroep van de Kamer stelde in 2010 al vast dat het die kant op moest.

Wat moet de gemeente gaan doen?

Alle kinderen krijgen nu al te maken met zorg van de gemeente. Denk aan het consultatiebureau en de schoolarts. Maar jongeren die in problemen raken, worden geconfronteerd met een scala aan loketten. Achter die loketten zitten geldpotten. Elk loket probeert de rekening naar een andere geldpot door te schuiven. Dat is niet bevorderlijk voor goede hulpverlening. De jongere is vaak de dupe. Zo als staatssecretaris Van Rijn dat noemt: 'Problemen worden gemedicaliseerd.' Daarom is zijn slogan: Een regisseur in plaats van pillen. Die regisseur moet de gemeente gaan leveren.

Wie draait dan op voor fouten?

Nu staat de minister of staatssecretaris van Volksgezondheid vaak in de Tweede Kamer om verantwoording af te leggen over problemen bij een specifieke zorginstelling of bij incidenten die het nieuws halen. Dat is straks voorbij. Tenminste, als het aan het kabinet ligt. Volgens de nieuwe Jeugdwet is het kabinet slechts 'systeemverantwoordelijk'. De gemeente is bestuurlijk en financieel verantwoordelijk. Daar, in de gemeenteraden, moeten de moeilijke debatten voortaan worden gevoerd.

Is iedereen nu bij?

Nee. Een reeks belangengroepen is ontstemd. Neem de geestelijke gezondheidszorg. Die sector voorzie

Gemeentelijke taken in nieuwe Jeugdwet

Per 2015 vallen alle jeugdhulptaken onder verantwoordelijkheid van gemeenten

11003 © de Volkskrant, Bron: Ministere van VWS

Veel gemeenten willen de boel zelf op poten zetten en zo min mogelijk overnemen van bestaande clubs

dat een jongere straks eerst een briefje bij een ambtenaar moet halen voor hij naar de psychiater mag. Daar moet een medicus over oordelen, vinden de critici. De jeugd-ggz, zoals dat in jargon heet, wil daarom niet 'onder de gemeente' vallen, maar bij de ziektekostenverzekering horen.

Anderen, zoals de Kinderombudsman, vrezen dat de gemeente zich gaat toeleggen op de gemakkelijke gevallen. Kinderen met echt zware problemen die een dure oplossing vergen, dreigen dan tussen wal en schip te vallen.

De honderden zorginstellingen die vaak gespecialiseerde zorg verlenen, verkeren in grote onzekerheid. Sommige zijn zo gespecialiseerd dat zij nu plakjes klanten uit het hele land krijgen, omdat die problemen specifiek zijn of omdat zij een speciale levensbeschouwing aanhangen.

De grootste groep die ongerust is, zijn de werkers in de jeugdzorg, zo'n dertigduizend mensen. Veel gemeenten willen de boel zelf op poten zetten en zo min mogelijk overnemen van bestaande clubs. De gemeenten lijken de duizenden mensen van de Bureau's Jeugdzorg besmet te vinden. Daardoor dreigt veel kennis en ervaring, juist met betrekking tot de 'moeilijke' gevallen, verloren te gaan. In de Kamer vindt de kritiek vooral weerklank bij SP en PVV. PVV-Kamerlid Fleur Agema vindt dat er nog te weinig duidelijk is. Er moet inderdaad nog veel worden uitgewerkt na deze wet op hoofdlijnen. Daarom wil Agema noch haar collega Renske Leijten van de SP hier nu verantwoordelijk voor zijn. Overigens vraagt ook D66, de partij die juist haast wil maken met de meeste hervormingen, om een jaar uitsstel.

Krijgt het kabinet zijn zin?

Daar lijkt het wel op na het debat van woensdag en donderdag. De Kamer moet volgende week nog stemmen, maar het kabinet mag hopen op de steun van CDA, ChristenUnie, SGP en wellicht D66 en GroenLinks. Van de middelgrote partijen zijn dan alleen PVV en SP tegen. Steun van een deel van de oppositie is belangrijk om de wet nog dit najaar door de Eerste Kamer te krijgen. Daar heeft de coalitie geen meerderheid. Als het nog dit jaar lukt, hebben de gemeenten een jaar de tijd om zich voor te bereiden. Ze weten dan op hoofdlijnen waar ze aan toe zijn.

Gijs Herderschee

Op 17 oktober 2013 nam de Tweede Kamer de nieuwe Jeugdwet aan. Vanaf 1 januari 2015 zijn gemeenten daardoor verantwoordelijk voor de organisatie en financiering van de jeugdzorg. Niet iedereen is daar even blij mee, zoals blijkt uit dit overzicht uit *de Volkskrant* van 11 oktober 2013.

Jeugdhulpverlening aan. Die komt er in 1989, decentraliseert de jeugdzorg naar het provinciale of grootstedelijke niveau, maar leidt niet tot werkelijke integratie en samenhang. De jeugdzorg blijft verdeeld over een vrijwillig deel (ministerie van vws) en een justitieel deel (ministerie van Justitie) en de jeugd-ggz blijft een eigen financiering houden.

Regie

'Dat bedenk je niet', zo karakteriseert in 1994 een volgende commissie, de *Taskforce Jeugdhulpverlening*, de jeugdzorg in haar advies over doelmatiger werken. Voor het eerst valt het begrip *Bureau Jeugdzorg* als organisatie die de toegang tot de jeugdzorg moet coördineren en die verantwoordelijk is voor diagnose, plaatsing en casemanagement. Het eerste Paarse Kabinet omarmt dit idee in de nota *Regie in de Jeugdzorg* en laat de uitwerking over aan een *Projectgroep Toegang*. Terwijl die nog lang niet klaar is, opent in Zuid-Limburg in 1996 het eerste Bureau Jeugdzorg, dat, anders dan later de bedoeling is, zich vooral richt op advies, opvoedingsondersteuning en ambulante hulp. Hoewel er in de jaren daarna in steeds meer regio's bureaus bij komen, verloopt de totstandkoming traag en gaan de bureaus er, bij gebrek aan landelijke sturing, nogal verschillend uitzien. Met één grote uitzondering: de jeugd-ggz blijft vrijwel overal een eigen toegang houden via de huisarts.

Door de in 2005 ingevoerde *Wet op de Jeugdzorg* zijn taken en functies van de bureaus voortaan duidelijk afgebakend: de mogelijkheid zelf hulp te bieden wordt zeer beperkt en de nadruk ligt op diagnostiek en indicatie (uitzoeken wat er aan de hand is en daar de goede hulp bij organiseren). In de media, politiek en bij het grote publiek is Bureau Jeugdzorg, vooral door een aantal breed uitgemeten incidenten, dan al lang symbool geworden

De Opvoedpoli

In 2008 nam de oud-jeugdzorg-medewerker Linda Bijl het initiatief tot een vorm van jeugdzorg die zou ontsnappen aan de bureaucratie en omslachtigheid die de reguliere hulpverlening kenmerkte. Ze wilde een organisatie die dicht in buurt werkte en systeemgericht. Dat werd De Opvoedpoli, naar eigen zeggen ontstaan vanuit de gedachte dat: 'de zorg voor de

jeugd eerder, sneller, beter en goedkoper kan.' De Opvoedpoli biedt, volgens de website: 'nieuwe, eigentijdse en eigenzinnige vormen van geestelijke gezondheidszorg (ggz), onderwijshulp en jeugdzorg. Wij werken systeemgericht: wij zien het kind, het gezin én de omgeving. Wij zijn creatief, onconventioneel, commercieel zelfs. De Opvoedpoli kent geen wachtlijsten, is 24/7 bereikbaar voor cliënten in crisis. Wij kiezen voor een kleine overhead

en een zakelijke bedrijfsvoering. Onze professionals hebben de vrijheid om hun werk te doen en nemen verantwoordelijkheid voor het resultaat.' De Opvoedpoli is snel gegroeid en had eind 2013 in veertien gemeenten ruim twintig teams aan het werk.

Kop voorpagina *De Telegraaf* uit 2007. In de media is de hamvraag bij elk incident: wat deed jeugdzorg?

voor een falende jeugdzorg, die wordt gekenmerkt door langs elkaar heen werkende instanties, bureaucratie, registratiedwang, wachtlijsten en te vroeg of te laat ingrijpen.

Nieuwe evaluatieonderzoeken en toekomstverkenningen bevestigen dat beeld en het eerste kabinet-Rutte besluit in 2011 de jeugdzorg grotendeels over te hevelen naar het gemeentelijk niveau. Deze 'transitie' voltrekt zich op 1 januari 2015. Een sleutelrol zal daarbij weggelegd zijn voor wijkgerichte *Centra voor Jeugd en Gezin* of *Ouder-kind centra/teams*: herkenbare inlooppunten in de buurt, waar laagdrempelige teams van professionals ouders en jongeren ondersteunen bij hun vragen over opvoeden en opgroeien. Eigenlijk zoiets als dat eerste Limburgse Bureau Jeugdzorg. Andere onderdelen van Bureau Jeugdzorg zoals het Meldpunt Kinder mishandeling en de Kinderbescherming zullen daarnaast stedelijk of regionaal georganiseerd gaan worden.

Tienduizenden cliënten

Er zijn vijftien Bureaus Jeugdzorg in ons land: één in iedere provincie en één in de grootstedelijke regio's Amsterdam, Rotterdam en Haaglanden. Alle bureaus hebben meerdere vestigingen. Ze vervullen taken in het kader van vrijwillige en justitiële hulpverlening. Tot de vrijwillige behoren de indicatiestelling (voor de provinciaal gefinancierde jeugdzorg en de jeugd-ggz), de taken van het advies- en meldpunt kindermishandeling (AMK), de kindertelefoon en crisisinterventie. Het justitiële

deel omvat uitvoering van jeugdbeschermingsmaatregelen (voogdij en gezinsvoogdij) en van de jeugdreclassering. In 2010 waren er ruim 50.000 jeugdigen tot achttien jaar met een maatregel jeugdbescherming en bijna 17.000 met een maatregel jeugdreclassering. De AMK's gaven bijna 44.000 adviezen en ruim 18.000 meldingen leidden tot een onderzoek. Ruim 97.000 jeugdigen werden aangemeld voor diagnose en indicatiestelling. Met de overheveling van de jeugdzorg naar de ge-

meenten worden de Bureaus Jeugdzorg niet overbodig. Ze kunnen de uitvoerende instantie blijven voor gezinsvoogdij en jeugdreclassering en mogelijk voor specialistische zorg (jeugd-ggz of zorg voor licht verstandelijk gehandicapten). Omdat gemeenten zelf moeten bepalen hoe ze de uitvoering van de jeugdzorg organiseren, kunnen de bureaus daarnaast – al of niet in nieuwe gedaante – verantwoordelijk worden voor een deel van de vrijwillige hulpverlening.

Databank Effectieve Jeugdinterventies

Wat werkt en hoe weten we dat?

ERKENNINGSCOMMISSIE INTERVENTIES – EVIDENCE BASED WERKEN – GEACCUMULEERDE KENNIS

Beroepskrachten die met jeugd werken, kunnen kiezen uit een groot aantal methodieken, interventies en programma's. Daar zijn oude, beproefde methoden bij, maar ook pas ontwikkelde aanpakken waarvan nog niet bekend is of ze zullen aanslaan. Sommige, zoals *Youth at Risk*, worden niet meer uitgevoerd, van andere, zoals de intensieve **pedagogische thuishulp**, bestaan tientallen varianten. Voor de totale jeugdsector gaat het om meer dan duizend verschillende manieren van werken voor jeugdigen en opvoeders.

Tom van Yperen is in Groningen bijzonder hoogleraar monitoring en kwaliteitsontwikkeling van de zorg voor de jeugd en daarnaast verbonden aan het Nederlands Jeugd instituut. Hij is een van de grondleggers van de Database Effectieve Jeugdinterventies.

Welke interventie in een gegeven situatie werd ingezet, was lange tijd vooral afhankelijk van de individuele voorkeur van professionals of van de traditie bij een instelling. Op deze situatie is de laatste decennia steeds meer kritiek gekomen vanwege de willekeur waartoe dit leidt, maar ook omdat het zo niet mogelijk is om systematisch kennis op te bouwen over effectiviteit en de factoren die daarbij een rol spelen. Bovendien willen overheden en financiers/verzekeraars zeker weten dat de hulp die zij betalen ook effect heeft. Maar ook in de jeugdsector zelf groeide de behoefte aan meer inzicht in wat wanneer werkt. Instellingen gaan meer doen aan onderzoek en ze gaan beter bijhouden welke resultaten ze boeken. Met de gezondheidszorg als voorbeeld komt de vraag op naar *evidence based* interventies, manieren van werken die gebaseerd zijn op wetenschappelijk getoetste theorieën en op empirische gegevens.

In 2002 heeft het NIZW, samen met een groot aantal partners, de basis gelegd voor een omvattende bundeling van informatie op een breed terrein. Niet alleen over probleemjeugd of voor een deelsector, maar op alle terreinen van opvoeden en opgroeien. ICT-ontwikkelingen en de opkomst van het internet maakten het

Homepagina Databank Effectieve Jeugdinterventies.

mogelijk om dit in de vorm van een databank te doen. Daarin kon relevante informatie systematisch en volgens een vast stramien worden verzameld en beschikbaar gesteld.

Duidelijk was dat zo'n databank meer dan een doorgeefluik van informatie moest zijn. Er diende ook een ordening naar kwaliteit en effectiviteit in te komen. In eerste instantie werden panels van onafhankelijke deskundigen ingezet om de interventies te beoordelen. Vanaf 2007 doet de Erkeningscommissie Interventies dit. Na een jaar proefdraai-

en verscheen de Databank Effectieve Jeugdinterventies begin 2006 op internet: vanaf dat moment kan iedereen zien welke interventies zijn beoordeeld als goed onderbouwd of effectief.

Naarmate de bekendheid van de databank toenam, is de stimulerende werking ervan sterker geworden. Ontwikkelaars willen hun interventie in de databank hebben. Financiers en uitvoerende organisaties willen alleen nog maar werken met interventies die in de Databank staan of die op weg naar erkenning zijn. De Databank heeft ook een impuls gegeven aan het doen van (effect)onderzoek door duidelijk aan te geven hoe effectiviteit kan worden vastgesteld en hoe uitvoering en onderzoek elkaar verder kunnen helpen.

Beoordeling van interventies

Vanaf 2007 toetst de Erkeningscommissie Interventies, met subcommissies op verschillende deelthereinen, aan de hand van vaste criteria of een interventie theoretisch goed onderbouwd is en of uit onderzoek blijkt dat deze effectief is. Een interventie is theoretisch goed onderbouwd wanneer aannemelijk wordt gemaakt dat met de betreffende aanpak de beoogde doelen kunnen worden bereikt. De commissie beoordeelt onderzoeksuitkomsten aan de

Alle aandacht voor *evidence based* werken heeft ook weerstand opgeroepen. De nadruk zou te veel op de interventie liggen en te weinig op de professional en diens relatie met de cliënt. En de onderzoeksdesigns die hard bewijs moeten leveren, reduceren de complexe werkelijkheid, waardoor de resultaten niet geldig zijn. Deze geluiden moeten serieus genomen worden en ze dragen ook bij aan een voortdurende verbetering van de uitvoeringspraktijk van de jeugdzorg.

De Databank is hoe dan ook onderdeel en aanjager van een beweging in de richting van meer effectief werken in de jeugdsector. Belangrijke elementen daarin zijn: expliciet maken en onderbouwen wat je doet, gebruikmaken van bestaande kennis, toetsen en voortdurend verbeteren van interventies en van het beroepsmatig handelen. De Databank vormt in die ontwikkeling een vast baken van geaccumuleerde kennis uit praktijk en wetenschap.

hand van de bewijskracht van onderzoek. Positieve resultaten uit een quasi-experimenteel onderzoek zijn een sterker

bewijs van effectiviteit dan gunstige uitkomsten uit een onderzoek met alleen een voor- en nameting.

De commissies-Deetman/Samson

Een inktzwart hoofdstuk uit de geschiedenis van de jeugdzorg

KINDEREN ZIJN IN DE KINDERBESCHERMING EN DE JEUGDZORG OP GROTE SCHAAL MISBRUIKT!

Lang is het weggestopt. Maar aan het begin van de 21ste eeuw kwam de schokkende waarheid beetje bij beetje aan het licht. Kinderen zijn door volwassenen die voor hen moesten zorgen of door groepsgenoten in de kinderbescherming en jeugdzorg, op grote schaal seksueel misbruikt. Begin oktober 2012 rapporteerde de commissie-Samson, die door de overheid in de zomer van 2010 was ingesteld om het misbruik onder uit huis geplaatste kinderen sinds 1945 te onderzoeken, hierover in het rapport *Omringd door zorg, toch niet veilig*.

Tijdens de onderzoeksperiode hadden zich ruim achthonderd slachtoffers bij de commissie gemeld. Op basis van interviews en archiefonderzoek moest de commissie vaststellen dat seksueel misbruik in tehuizen en pleeggezinnen in veel gevallen langdurig en zeer ernstig is geweest. En zich zeker niet beperkte tot de eerste jaren na de oorlog. Uit onderzoeksgegevens tot 2010 blijkt dat ook heel recent de kans dat kinderen die op last van de overheid in een beschermde omgeving waren geplaatst, een veel grotere kans hadden met seksueel misbruik te worden geconfronteerd dan kinderen in 'normale' gezinnen. In residentiële instellingen was die kans tweeënhalve keer zo groot, voor kinderen in voorzieningen voor verstandelijk gehandicapten was het risico zelfs zes keer zo groot. De aandacht voor deze misstanden kwam in een stroomversnelling toen in het begin van de 21ste eeuw de verhalen loskwamen over het misbruik door priesters in de katholieke kerk, eerst in de Verenigde Staten, daarna in Ierland en vervolgens op het Europese vasteland. Steeds meer slachtoffers doorbraken het zwijgen en heel langzaam ging de beerput open. De katholieke kerk in Nederland zette daarop de commissie-Deetman aan het werk, niet veel later, ook in 2010, volgde de regering met de opdracht aan de commissie-Samson.

Rieke Samson was voorzitter van de commissie die misbruik binnen de jeugdzorg onderzocht.

Wim Deetman leidde de commissie die onderzoek deed naar misbruik binnen de katholieke kerk.

De commissie-Deetman rapporteerde eind 2011, en haar bevindingen waren schokkend. Vanaf 1945 zijn tussen de tien- en twintigduizend kinderen blootgesteld aan diverse vormen van seksueel misbruik. Het aantal kinderen dat is verkracht, werd door de commissie op ongeveer duizend geschat. Voor vele duizenden kinderen is het leven in katholieke internaten een hel geweest.

En niet alleen voor hen. Met behulp van een enquête onder 34.000 Nederlanders ouder dan veertig jaar concludeerde de commissie-Deetman dat in de naoorlogse jaren bijna 10 procent van de kinderen vóór het achttiende jaar tegen zijn of haar zin seksueel was benaderd door een volwassen niet-familieid (zie: [1972](#)

Kindermishandeling). Voor minderjarigen in een internaat of andere instelling was de kans zelfs twee keer zo groot, cijfers die vergelijkbaar zijn met wat de commissie-Samson vond voor de jeugdzorg. In alle regionen van de kerk wist men van deze praktijken af, maar het werd weggestopt door een 'zwijgcultuur'. De kerk zette alles op alles om te voorkomen dat de vuile was buiten werd gehangen.

Mantel der liefde

De kerk stond daarin, zo bleek uit het rapport van de commissie-Samson, niet alleen. Ook in jeugdzorginstellingen werden de verhalen genegeerd en de misbruikpraktijken met de mantel der professionele liefde bedekt. Zo duurde het bijna twintig jaar voordat de directeur van de Heldringstichting in Zetten, de psychiater *Theo Finkensieper*, gerechtelijk werd vervolgd. Midden jaren zeventig waren er al klachten geweest, maar die waren geen reden tot ingrijpen geweest. Pas toen een heus actiecomité, het *Steunpunt Zetten*, eind jaren tachtig Finkensieper genadeloos aan de schandpaal nagelde, werd hij aangehouden en uiteindelijk in 1990 vervolgd. Het was de eerste grote zedenzaak in een jeugdpsychiatrische instelling in Nederland.

Na deze affaire werd door enkele wetenschappers gepleit voor een grootschalig onafhankelijk onderzoek, zelfs het ministerie van vvc meende dat nauwkeurig onderzoek noodzakelijk was. Maar meer dan twintig jaar werd daar niets mee gedaan, zo moest de commissie-Samson vaststellen. Het was niet ernstig genoeg. Lan-

Tekening: Joep Bertrams –
gepubliceerd in *Het Parool*,
11 februari 2011.

Het Parool, 30 oktober 2012.

Excuses kabinet misbruik jeugdzorg

Van een verslaggever

UTRECHT – Minister Ivo Opstelten (Veiligheid en Justitie) heeft namens het kabinet alsnog excuses aangeboden aan de slachtoffers van seksueel misbruik in jeugdzorginstellingen en pleeggezinnen.

Daar deed hij gisteren in Utrecht, tijdens een bijeenkomst met verleggenwoordigers van de slachtoffers.

Opstelten bood excuses aan, aan iedere volwassen en ieder kind dat dit is overkomen. "Het is zeer betreurenswaardig wat er is gebeurd. Onder onze verantwoordelijkheid zijn mensen in pleeggezinnen geplaatst om vervolgens te worden misbruikt," zei hij.

ge tijd bleef de dominante opvatting toch dat seksueel misbruik persoonsgebonden incidenten waren, uitzonderingen. Maar toen de normen over seksualiteit in de loop der jaren negentig weer verstrakten en de verhalen steeds veelvuldiger loskwamen, konden er niet langer omheen. Kwam een hulpverlener in de jaren zeventig/tachtig nog wel weg met de redenering dat seks functioneel was voor de behandeling, vanaf de jaren negentig werd die vergoeliking definitief in het verdomhoekje gezet. Van kinderen dienden professionals in alle omstandigheden af te blijven.

Excuus

Dat klinkt nu als een dogma, maar de commissie-Samson stelt niet zonder schrik vast dat professionals het nog steeds niet zien of misschien wel niet willen zien. Een groot aantal jeugdzorginstellingen frustreerde het onderzoek van de commissie. Slechts 2 procent van de meldingen van seksueel misbruik door kinderen blijkt door professionals ook waargenomen, 98 procent zien ze dus niet of zien ze door de vingers. Samson c.s. pleit voor een veel explicietere vorm van professionalisering op dit punt. Alleen door er systematisch in de beroepsvorming en beroepspraktijk aandacht aan te besteden is het mogelijk om dit inktzwarte hoofdstuk uit de geschiedenis van de jeugdzorg eindelijk af te sluiten. Jeugdzorg Nederland, de brancheorganisatie van jeugdzorginstellingen, heeft daar meteen na het verschijnen van het rapport van de commissie-Samson in ieder geval een begin mee gemaakt door haar excuus aan te bieden aan al de kinderen die er in het verleden de dupe van zijn geworden. Een gebaar dat de overheid – bang als altijd voor schadevergoedingen – aanvankelijk niet en pas later mondjesmaat kon opbrengen.

Jan, Jans en de kinderen

OVER PLEEGOUDERS

In 1970 begon in *Libelle* de immens populaire strip *Jan, Jans en de kinderen*, getekend door Jan Kruis. Alle moderne problemen met betrekking tot het opvoeden passeren in deze strip op hilarische wijze de revue.

Sinds het pensioen van Jan Kruis in 1999 wordt de strip getekend door een groep tekenaars die werkt onder de naam Studio Kruis. Deze maakte in 2008 in opdracht van de Stichting Ideële Reclame (SIRE) voor *Libelle* een

speciale aflevering in het kader van een nationale wervingsactie voor pleeggezinnen. Het motto van deze campagne was: 'Je mag van een kind niet verwachten dat het zichzelf opvoedt. Als de ouders dat even niet kunnen.'

Colofon

Canon zorg voor de jeugd is een uitgave van de Vereniging Canon Sociaal Werk, p/a Feike de Boerlaan 31, 1019 KS Amsterdam.

ISBN 978-90-819819-1-0
NUR 133

De uitgever heeft waar mogelijk geprobeerd het copyright van de afbeeldingen te achterhalen en te eerbiedigen. We nodigen iedereen uit die denkt dat we zijn copyright schenden om contact op te nemen met de uitgever.

© Op de tekst rust copyright. Maar het is juist de bedoeling dat de tekst door zoveel mogelijk mensen wordt gelezen en wordt verspreid. Daarom gelden voor de teksten uit deze publicatie de richtlijnen van Creative Commons, die er op gericht zijn kennis en informatie zoveel mogelijk te delen. Zie: www.creativecommons.nl.

Prijs:
€ 12,50- (inclusief verzendkosten)

Bestelwijze:
Per email: info@josvdlans.nl
Rechtstreeks bestellen door € 12,50 over te maken op rekening 254446108 (IBAN: NL25 TRIO 0254 4461 08), ten name van Vereniging Canon Sociaal Werk, Amsterdam onder vermelding van naam en adres.

Schutblad voor:
'De wezen gezamenlijk aan tafel', tussen 1606 en 1671 getekend door Jan Pietersz Dou, uit een kaartboek van het Heilige Geest Weeshuis. Collectie Beeldbank Regionaal Archief Leiden.

Schutblad achter:
Bron: <http://dnu.nu/podium/3265-de-ins-en-outs-van-schoolmaatschappelijk-werk>

Samenstelling en beeldredactie:
Jos van der Lans

Redactie en auteurs Canon zorg voor de jeugd:

Fedor de Beer: 1883, 1904, 1915, 1918, 1920
Jos van der Lans: 1901, 1969, 1972, 1989
Maurice van Lieshout: 1833, 1874, 1896, 1905, 1945, 1994
Maarten van der Linde: 1846
Liesbeth Simpelaar: 1928
Ard Sprinkhuizen: 1970
Kees van der Wiel:
Voorgeschiedenis, 1903

Bijdragen van:

Gert van den Berg: 2006
Marianne Berger: 1993
Heidi Offerman: 1882
Henk Dries: 1901, 1972
Janneke Wubs: 1950, 1989

Adviseurs:

Kees Bakker (NJI),
Nelleke Bakker (RUG),

Centrale redactie Canon Sociaal Werk:

Jos van der Lans, Maarten van der Linde, Jan Steyaert en Wim Verzelen

Vormgeving:

Van Rosmalen & Schenk, Amsterdam

Drukwerk:

De Swart, Den Haag

Canon-websites:

canonsociaalwerk.nl
canonsociaalwerk.be
canonsociaalcultureelwerk.be
canongehandicaptenzorg.nl
canonggz.nl
canonopvang.nl
canonwmo.nl

Bijhorende website:

www.canonjeugdzorg.nl

Maatschappelijk aandeelhouders die de uitgave van dit boek mogelijk hebben gemaakt:

Nederlands
Jeugd
instituut

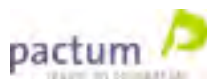

BUREAU
JEUGDZORG

JUZZ Bij opvoeden
en opgroeien

DE OPVOEDPOLI

spirit!

TriviumLindenhorf
maakt normaal opgroeien mogelijk

vanaf eind 2013 onder de naam:

Youké
sterke jeugd

CANON zorg voor de jeugd

- *Bleekneusjes en zenuwpeesjes* werden vanaf 1883 naar vakantiekolonies gestuurd. In honderd jaar namen daar 800.000 kinderen aan deel.
- De *zuigelingenzorg* (1901) zorgde in korte tijd voor een daling van het sterftcijfer van zuigelingen van 15% naar 3%.
- In 1920 begon het *speciaal onderwijs* voor leerlingen 'die wegens ziels- of lichaamsgebreken niet in staat zijn geregeld en met vrucht gewoon onderwijs te volgen'.
- *Benjamin Spock's* opvoedingsbijbel verlostte vanaf 1950 Nederlandse ouders van het verwijt dat ze niet streng genoeg waren.
- *Families First* en de *Eigen Kracht-conferenties* halen de professional van zijn historische voetstuk: hij/zij is een professionele gids geworden bij de oplossingen die mensen zelf bedenken en organiseren.
- De *commissies Deetman/Samson* schrijven een inktzwart hoofdstuk in de geschiedenis van de jeugdzorg.

De *Canon zorg voor de jeugd* neemt de lezer mee langs de hoogtepunten, dieptepunten en bijzonderheden van de moderne geschiedenis van het opvoeden, onderwijzen en opgroeien. Aan de hand van 25 vensters wordt zicht geboden op de historische achtergronden van de zorg voor jeugdigen, variërend van kleine kinderen tot pubers en jong volwassenen. Elk venster vertelt een verhaal over een opmerkelijke gebeurtenis of trend in deze geschiedenis van straffen en belonen, van koesteren en disciplineren, van aanhalen en afstand nemen. Keer op keer wordt duidelijk dat veel oude dilemma's en redeneringen nog elke dag actueel zijn. In tijden van decentralisaties en transities kunnen we daar niet alleen van leren, maar óók – en misschien is dat wel net zo belangrijk – van leren relativeren.

Deze Canon maakt deel uit van een digitaal wikipendium dat op internet de geschiedenis van de brede sociale sector ontsluit (zie: www.canonsociaalwerk.eu). Daar is ook de uitgebreide versie te raadplegen van de *Canon zorg voor de jeugd*, compleet met beeldmateriaal, literatuurverwijzingen, historische documenten en links. Wie meer wil weten over de moderne geschiedenis van de zorg voor de jeugd kan hier gaan schatgraven: www.canonjeugdzorg.nl.